درسنامه

شناخت عربستان

حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت

بسم الله الرحمن الرحیم

درسنامه شناخت عربستان

نویسنده:

علی محمد آشنانی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

درسنامه شناخت عربستان ----- ۱۳

مشخصات کتاب ----- ۱۳

اشاره ----- ۱۳

دیباچه ----- ۲۱

پیشگفتار ----- ۲۳

بخش اوّل جغرافیای عربستان ----- ۲۵

اشاره ----- ۲۵

درس اول: ----- ۲۶

اشاره ----- ۲۶

۱ . ساختار کلی و عمومی ----- ۲۷

اشاره ----- ۲۷

پرچم، نشان و روز ملّی ----- ۲۷

تقویم، تعطیلات و ساعت ----- ۲۸

واحد پول و اندازه‌گیری ----- ۲۸

پایتخت ----- ۲۹

تقسیمات کشوری ----- ۲۹

شهرهای مهم ----- ۲۹

شهرهای مذهبی ----- ۳۰

شهرهای صنعتی و تجاری ----- ۳۰

شهرهای کشاورزی ----- ۳۰

بنادر مهم ----- ۳۱

۲ . موقعیت جغرافیایی ----- ۳۱

۳ . عوارض طبیعی ---- ۳۲
اشاره ---- ۳۲
الف: ارتفاعات غربی ---- ۳۳
ب: نجد ---- ۳۳
ج: احساء و قطیف ---- ۳۳
د: صحراهای شن‌زار ---- ۳۳
اشاره ---- ۳۳
پیشینه و وادی‌ها ---- ۳۴
۴. آب و هوا ---- ۳۵
۵. ذخایر و منابع طبیعی ---- ۳۷
خلاصه ---- ۳۷
خود آزمایی ---- ۳۹
درس دوم ---- ۴۰
اشاره ---- ۴۰
۱ . جمعیت ---- ۴۱
۲ . پراکندگی جمعیت ---- ۴۱
۳ . نژاد و پیشینه تاریخی جمعیت ---- ۴۲
۴ . رشد جمعیت ---- ۴۳
۵ . مهاجرت ---- ۴۴
۶ . دین، زبان و خط رسمی ---- ۴۵
خلاصه ---- ۴۶
خود آزمایی ---- ۴۷
درس سوم ---- ۴۸
اشاره ---- ۴۸

اهمیت ژئوپلیتیک عربستان ۴۹
عوامل مؤثر بر اهمیت استراتژیکی عربستان ۴۹
اشاره ۴۹
۱. وجود مکه مکرمه و مدینه منوره ۴۹
۲. موقعیت جغرافیایی ۵۰
۳. ذخایر فراوان نفت و گاز ۵۰
۴. نفوذ در همگرایی‌های عربی و اسلامی ۵۲
۵. مناسبات عمیق با آمریکا و غرب ۵۴
خلاصه ۵۶
خود آزمایی ۵۶
درس چهارم ۵۷
اشاره ۵۷
۱ . وضعیت اجتماعی ۵۸
اشاره ۵۸
گروه سنت گرایان ۵۹
گروه تجدّدطلبان ۶۰
۲ . آداب و رسوم ۶۱
۳ . وضعیت زنان ۶۳
۴ . بهداشت و درمان ۶۵
۵ . خدمات اجتماعی ۶۶
خلاصه ۶۷
خود آزمایی ۶۸
درس پنجم ۶۹
اشاره ۶۹

۱ . وضعیت سواد ۷۰
۲ . نظام آموزشی ۷۰
۳ . تحصیلات عالی ۷۲
۴ . کتاب ۷۲
۴ . کتابخانه‌ها ۷۳
۵ . مطبوعات ۷۴
۶ . خبرگزاری‌های داخلی و خارجی ۷۴
۷ . رادیو و تلویزیون (صدا و سیما) ۷۵
۸ . جوانان، هنر و ورزش ۷۶
خلاصه ۷۷
خود آزمایی ۷۹
درس ششم ۸۰
اشاره ۸۰
۱ . سیستم اقتصادی ۸۱
۲. بخش‌های مختلف اقتصادی ۸۲
اشاره ۸۲
الف. کشاورزی ۸۲
ب. معادن ۸۳
ج. انرژی ۸۳
د. صنایع ۸۳
۳. حمل و نقل و ارتباطات ۸۵
اشاره ۸۵
الف. راه آهن ۸۵
ب. جاده‌ها و اتومبیل ۸۵

ج. فرودگاه‌ها ----- ۸۵

۴. بودجه کشور ----- ۸۶

۵. تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه و نرخ رشد ----- ۸۷

۶. پول عربستان ----- ۸۷

۷. بانک‌های عربستان ----- ۸۸

۸. سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی ----- ۸۸

۹. مبادلات تجاری ----- ۸۹

۱۰. صادرات و واردات ----- ۹۰

خلاصه ----- ۹۰

خود آزمایی ----- ۹۲

بخش دوم: عربستان در گذر تاریخ ----- ۹۳

اشاره ----- ۹۳

درس هفتم ----- ۹۳

اشاره ----- ۹۳

۱ . دوران باستان تا هجرت حضرت ابراهیم (ع) ----- ۹۴

۲ . از هجرت حضرت ابراهیم (ع) تا ظهور اسلام ----- ۹۶

۳ . از ظهور اسلام تا دولت آل سعود ----- ۹۸

۴ . از دولت آل سعود تا دوران معاصر ----- ۱۰۰

اشاره ----- ۱۰۰

کشف نفت، سرآغاز فصلی نوین ----- ۱۰۱

۵ . عربستان در دوران معاصر ----- ۱۰۲

خلاصه ----- ۱۰۲

خودآزمایی ----- ۱۰۳

درس هشتم ----- ۱۰۴

اشاره ---------- ۱۰۴
۱. قانون اساسی و نوع حکومت ---------- ۱۰۵
۲. ارکان قدرت ---------- ۱۰۶
اشاره ---------- ۱۰۶
۱. قوه مقننه ---------- ۱۰۷
۲ . قوه قضائیه ---------- ۱۰۹
اشاره ---------- ۱۰۹
الف. شورای عالی قضایی] مجلس القضاء الاعلی [: ---------- ۱۰۹
ب. دادگاه عالی استیناف] محکمهٔ التمییز [: ---------- ۱۱۰
ج. دادگاه عمومی ---------- ۱۱۱
د. دادگاه ویژه] محکمهٔ الجوزیه [: ---------- ۱۱۱
ه . دادگاه خاص] المحکمهٔ الخاصهٔ للأحوال الشخصیّه [: ---------- ۱۱۱
۳ . قوه مجریه ---------- ۱۱۲
اشاره ---------- ۱۱۲
هیأت وزیران ---------- ۱۱۲
استانداران یا امیران مناطق ---------- ۱۱۳
مؤسسات عمومی عربستان ---------- ۱۱۳
سیستم دفاعی عربستان ---------- ۱۱۴
سیاست خارجی ---------- ۱۱۶
اشاره ---------- ۱۱۶
الف. روابط با کشورهای غربی ---------- ۱۱۶
ب. رابطه با چین و شوروی سابق ---------- ۱۱۷
ج. روابط با همسایگان و کشورهای اسلامی ---------- ۱۱۸
د. در ارتباط با مسأله فلسطین ---------- ۱۲۰

ه . رابطه با جمهوری اسلامی ---- ۱۲۰

خلاصه ---- ۱۲۲

خودآزمایی ---- ۱۲۵

بخش سوم: تشکیلات مذهبی عربستان ---- ۱۲۶

اشاره ---- ۱۲۶

درس نهم ---- ۱۲۶

اشاره ---- ۱۲۶

۱. نقش دین در عربستان ---- ۱۲۷

۲ . پیشینه وهابیت ---- ۱۲۸

۳ . سازمان‌های مذهبی عربستان ---- ۱۳۲

اشاره ---- ۱۳۲

الف. خاندان آل شیخ ---- ۱۳۳

ب. سازمان علمای بزرگ] هیئت کبار العلما [---- ۱۳۳

ج. سازمان رابطهٔ العالم الاسلامی ---- ۱۳۴

د. سازمان امر به معروف و نهی از منکر ---- ۱۳۵

ه . سازمان‌های وابسته به امور مذهبی ---- ۱۳۵

اشاره ---- ۱۳۵

۱ . مؤسسه ملی راهنمایی حجاج ---- ۱۳۵

۲ . معهد خادم الحرمین الشریفین لأبحاث الحج ---- ۱۳۶

۳ . مجتمع چاپ قرآن ملک فهد ---- ۱۳۶

۴ . کارگاه بافت پرده کعبه ---- ۱۳۷

۵ . حوزه‌های دینی و رهبران مذهبی ---- ۱۳۷

خلاصه ---- ۱۳۸

خود آزمایی ---- ۱۳۹

درس دهم ----- ۱۴۰
اشاره ----- ۱۴۰
آشنایی با اهم مقرّرات ----- ۱۴۱
۱. مواد مخدر ----- ۱۴۱
۲. دلار تقلّبی ----- ۱۴۲
۳. تشابه اسمی ----- ۱۴۲
۴. حوادث و تصادفات ----- ۱۴۳
الف. حفظ صحنه اولیه تصادف ----- ۱۴۴
ب. یادداشت و ثبت مشخصات و ارائه آن به ستاد ----- ۱۴۴
ج. پی‌گیری پرونده در مجاری قانونی ----- ۱۴۴
د. مراحل انتقال جسد به ایران در صورت فوت و درخواست بازماندگان ----- ۱۴۵
ه . دریافت دیه ----- ۱۴۶
خلاصه ----- ۱۴۷
خود آزمایی ----- ۱۴۹
منابع و مآخذ ----- ۱۴۹
درباره مرکز ----- ۱۵۲

درسنامه شناخت عربستان

مشخصات کتاب

درسنامه شناخت عربستان

سرشناسه : محمدی، علی، ۱۳۴۲ -

عنوان و نام پدیدآور : درسنامه شناخت عربستان / علی محمدی‌آشنانی.

مشخصات نشر : تهران: مشعر، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری : ۱۵۱ ص.

شابک : ۱۳۵۰۰ ریال۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۲۵۶-۱ :

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتاب حاضر اولین بار در سال ۱۳۸۱ تحت عنوان" شناخت عربستان "توسط همین ناشر منتشر شده است.

یادداشت : کتابنامه: ص. [۱۴۹] - ۱۵۱.

عنوان دیگر : شناخت عربستان.

موضوع : عربستان

رده بندی کنگره : DS۲۰۴/م۳ش۹ ۱۳۸۹

رده بندی دیویی : ۹۵۳

شماره کتابشناسی ملی : ۲۰۹۹۱۰۲

ص:۱

اشاره

ص:۲

ص:۳

ص:۴۰

ص:۵

ص:۶

ص:۷

ص:۸

دیباچه

دیباچه

مراتب معنوی حج، که سرمایهٔ جاودانه است و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید، حاصل نخواهد شد مگر آنکه دستورات عبادی حج به طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود.(۱) حج نمایشی باشکوه از اوج رهایی انسان موحد از همه چیز جز او و عرصهٔ پیکاری فرا راه توسن نفس و جلوهٔ بی‌مانندی از عشق، ایثار، آگاهی و مسئولیت در گسترهٔ حیات فردی و اجتماعی است. پس حج تبلور تمام عیار حقایق و ارزش‌های مکتب اسلام است. مؤمنان زنگار دل را با زمزم زلال توحید می‌زدایند و با حضرت دوست تجدید میثاق می‌کنند و گرچه میراث ادب و فرهنگ ما، مشحون از آموزه‌های حیات‌بخش حج است، اما هنوز ابعاد بی‌شماری از این فریضهٔ مهم، ناشناخته و مهجور مانده است. پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در پرتو اندیشه‌های تابناک امام خمینی (ره) حج را نیز همچون دیگر معارف و احکام اسلامی، در جایگاه واقعی خویش نشاند و سیمای راستین و محتوای غنی آن را نمایاند. اما

ص:۹

۱- امام خمینی، صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۵.

هنوز راهی دراز در پیش است تـا فلسـفه، ابعاد، آثار و برکات آن شـناخته و شـناسانده شود. در راسـتای تحقق این هـدف بزرگ، با الهـام از انـدیشه‌های والاـ و مانـدگار امـام راحل ـ احیاگر حـج ابراهیمی ـ و با بهره‌گیری از رهنمودهای ارزشـمند رهبر عزیز انقلاب اسـلامی، حضـرت آیت الله خامنه‌ای ـ مـدظله ـ معاونت آموزش و پژوهش بعثه مقام معظم رهبری، تلاش می‌کنـد با کاربردی کردن متون آموزشـی، فصل جدیـدی فرا راه کارگزاران حج و زائران حرمین شـریفین بگشاید. از این رو، پس از کارشناسـی‌های متعدد و بهره‌گیری از اساتیـد و متخصـصان فن، تلاـش گردیـده تـا برای تهیه درسـنامه‌ها و محتوای مورد نیاز در سـفر حـج و عمره، عناوین، موضوعـات، سـرفصل‌ها و منـابع هر درس را مشـخص و جلسـات آموزشـی آنها زمان‌بنـدی گردد تا به نحو بهینه مورد اسـتفاده قرار گیرد. عناوین این درسنامه‌ها عبارتند از: ۱. مناسک حج ۲. آداب سفر حج ۳. اسرار و معارف حج ۴. آشنایی با تاریخ اسلام (۱و۲) ۵. آشنایی با تاریخ و اماکن مقدس مکه و مدینه ۶. اخلاق معاشرت ۷. احکام مبتلابه حج ۸. آشنایی با کشورهای اسلامی ۹. گزیده سیمای عقاید شیعه ۱۰. شناخت عربستان ۱۱. محاوره عربی بی‌تردیـد آغاز هر کاری با کاستی‌ها و نواقص احتمالی همراه است. لـذا انتظار می‌رود با بهره‌گیری از نظرات خوانندگان ارجمند، نقاط قوت و ضـعف این مجموعه شـناسایی و به تقویت داشـته‌ها و زدودن کاستی‌های آن اقدام شود. در پایان ضـمن تشـکر از همه کسانی که ما را در تهیه و تنظیم این مجموعه یاری کرده‌اند، توفیق همگان را از خداوند منان خواهانیم. معاونت امور فرهنگی مدیریت آموزش

ص:۱۰

پیشگفتار

پیشگفتار در عصر طلایی ارتباطات، که رشد و گسترش فنّاوری، کشورهای جهان را به خانه‌های یک دهکده، بلکه به بخش‌های یک کلبه تبدیل نموده، شناختِ دقیقِ کشورهای اسلامی ضرورتی مؤکّد است.(۱) در میان کشورهای اسلامی، شناخت عربستان به ویژه برای کسانی که قصد سفر بدان کشور را دارند، به دلیل ویژگی‌های
منحصر به فردی که دارد، از اهمیتی دو چندان و ضرورتی افزون‌تر برخوردار است؛ زیرا عربستان مرکز گسترش زمین (۲) ، محل هبوط آدم و حوا (۳)، سرزمین برپا شدن کعبه، جایگاه جوشش چشمه توحید و طلوع خورشید تابناک و حیات‌بخش اسلام، زادگاه خاتم پیامبران حضرت محمد (ص)، زادگاه علی (ع)، محل وقوع و شکل‌گیری تاریخ پر افتخار و خاطره‌انگیز صدر اسلام، مهد پیدایش تمدن بزرگ اسلامی، مدفن و آرامگاه کوثر هستی، و چهار امام و پیشوای پاک؛ امام مجتبی، امام سجاد، امام باقر، امام صادقعلیهم السلام و بسیاری از سادات و بستگان خاندان اهل‌بیت:، اصحاب و یارانِ والا مرتبه پیامبر (ص) و جایگاه حرم امن الهی، قبله‌گاه مسلمانان جهان، و محل برگزاری همایش بین المللی سالیانه مسلمانان و انجام مناسک حج است.
ص:۱۱

۱- با عنایت به فراخوان جهان شمولِ اسلام در مورد وحدت بر محور توحید در آیه شریفه قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمهْ سواء بیننا و بینکم أَلّا نعبد الاّ الله آل عمران، ۶۴؛ و تأکید بسیار بر اهتمام نسبت به امور مسلمانان در روایاتی همچون؛ «من أصبح ولایهتمّ بأمور المسلمین فلیس بمسلم»؛ بحارالانوار، ج۷۴، ص۳۳۹-۳۳۷؛ حسن تفاهم، بسترسازی و تحقق وحدت و تعاون اُمت اسلامی، یکی از اساسی‌ترین وظایف دینی است. (حج، شهید مطهری، ص۹ ـ ۲۵)
۲- بحارالانوار، ج۵۷، ص۲۳۲ و ج۶۶، ص۲۵۴
۳- بحارالانوار، ج۱۱، ص۱۸۳

همه روزه، مسلمانان رو به سوی کعبه به نماز می‌ایستند و همه ساله میلیون‌ها تن برای انجام فریضه حج با قلبی مالامال از شور و عشق و اشتیاق به آن دیارِ سراسر نور و معنویت عزیمت می‌کنند و عاشق‌تر از گذشته، بازگشت دوباره به آن دیار را انتظار می‌برند. آری در آن فضای نورانی است که فریاد نیایش‌های عارفانه و برخاسته از جان مسلمانان، در هم می‌آمیزد و پیوند عمیق و وحدت امت اسلامی را به نمایش می‌گذارد و بدین‌سان هماره قلب مسلمانان به یاد حرمین شریفین می‌تپد. نوشتاری که پیش روی دارید گامی کوچک در جهت شناخت عربستان سعودی است. امید است دانش پژوهان و اندیشمندان با تذکّرات و رهنمودهای خویش در جهت تکمیل و پربار شدن آن گام بردارند. علی محمّدی آشنانی

ص:۱۲

بخش اوّل جغرافیای عربستان

اشاره

جغرافیای عربستان

ص:۱۳

درس اول:

اشاره

ساختار کلی و جغرافیای طبیعی

هدف‌های آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس: ـ ابعاد مختلف مطرح در جغرافیای طبیعی را بدانیم. ـ کشور عربستان را از حیث موقعیت جغرافیایی بشناسیم. ـ عوارض طبیعی کشور عربستان را دسته‌بندی کنیم. ـ موقعیت آب و هوایی کشور عربستان را بشناسیم. ـ ذخایر و منابع طبیعی عربستان را بدانیم. ـ پایتخت و شهرهای مهم عربستان را بشناسیم. ـ شهرهای مهم عربستان را از حیث دلیل اهمیتشان دسته‌بندی کنیم. ـ بنادر مهم عربستان را بشناسم. ـ با استان‌های مهم عربستان آشنا شویم.

ص:۱۴

در این درس مروری بر جغرافیای طبیعی کشور عربستان خواهیم داشت و این کشور را از حیث موقعیت جغرافیایی، عوارض طبیعی، آب و هوا، ذخایر و منابع طبیعی، پایتخت و شهرهای مهم، بنادر مهم و تقسیمات کشوری بررسی خواهیم نمود.

۱ . ساختار کلی و عمومی

اشاره

نام: عربستان سعودی = المملکه العربیه السعودیه (Saudi Arabia) نوع حکومت: پادشاهی

پرچم، نشان و روز ملّی

پرچم مستطیل شکل عربستان، به رنگ سبز است و در وسط آن، بر فراز شمشیری به خط ثلث و به رنگ سفید نوشته شده است: «لا اله الاّ الله محمد رسول الله». نشان رسمی آن کشور، یک نخل خرما، در میان دو شمشیر است که یکدیگر را قطع کرده‌اند. این نشان از زمان محمد بن سعود تا کنون رواج داشته است. (۱) روز ملی عربستان سعودی اول میزان برابر ۲۳ سپتامبر هر سال است.

ص:۱۵

۱- تاریخ البلاد السعودیه، منیر العجلانی، ج۱، ص ز.

تقویم، تعطیلات و ساعت

تقویم رسمی عربستان سعودی، که تقویم «ام القری» خوانده می‌شود، طبق ماه‌های دوازده‌گانه هجری قمری تنظیم شده و ایام سال ۳۵۴ روز است و اول محرم آغاز سال و آخر ذی‌حجه پایان سال آنان محسوب می‌گردد. تعطیل رسمی سالیانه، به مناسبت عید فطر؛ از بیست و پنجم ماه مبارك رمضان تا پنجم شوال و به مناسبت عید قربان از پنجم تا پانزدهم ذی‌حجه می‌باشد. ساعت کار در بیشتر دوایر دولتی، از ۳۰/۷ صبح آغاز و در ۳۰/۱۴ پایان می‌یابد ولی بیشتر شرکت‌ها، مؤسسات خاص و بانک‌ها در دو نوبتِ صبح از ساعت ۸ الی ۱۳ و عصر از ساعت ۱۶ الی ۱۹ به کار می‌پردازند. گفتنی است به هنگام برگزاری نماز، همه اماکن دولتی و تجاری تعطیل‌اند. همچنین ادارات دولتی، روزهای جمعه و بانک‌ها و برخی از ادارات، روزهای پنجشنبه را تعطیل می‌کنند. ساعت این کشور، ۳ ساعت جلوتر از ساعت گرینویچ (GMT) می‌باشد. و اختلاف آن با ساعت جمهوری اسلامی ایران، در پاییز و زمستان ۳۰ دقیقه و با توجه به تغییر ساعت در بهار و تابستان ۱ ساعت و ۳۰ دقیقه است.

واحد پول و اندازه‌گیری

واحد پول عربستان، «ریال» است که یک دلار، معادل ۷۵/۳ ریال می‌باشد و مقیاس اندازه‌گیری طول در آن کشور «متر» و نظام وزن آن بر اساس «کیلوگرم» است.
ص:۱۶

پایتخت

پایتخت عربستان سعودی، شهر «ریاض» است و با آن که بیش از چند دهه (۱) از انتخاب آن به عنوان پایتخت نمی گذرد، توسعه چشمگیری یافته است.

تقسیمات کشوری

عربستان به سیزده منطقه (استان) تقسیم شده است و در رأس هر منطقه، امیری به حکم پادشاه نصب می گردد. این مناطق عبارتند از: ۱. ریاض ۲. شرقیه ۳. مکه مکرمه ۴. مدینه منوره ۵. حائل ۶. القصیم ۷. تبوک ۸. الباحه ۹. عسیر ۱۰. نجران ۱۱. جوف ۱۲. جیزان ۱۳. الحدود الشمالی.

شهرهای مهم

پس از ریاض، مهم‌ترین شهر سیاسی و حتی اقتصادی، پایتخت سابق این کشور، شهر «جده» است که هنوز نیز اهمیت خود را حفظ نموده و همه وزارتخانه‌ها در آن شعبه دارند و مقامات سیاسی چند ماه از سال را در آن اقامت می گزینند و هیأت دولت در شش ماه از سال در این شهر تشکیل جلسه می‌دهد. پس از جده، شهر «طائف» که به دلیل خوشی آب و هوایش در اوج گرمای تابستان، پذیرای مقامات سیاسی می‌باشد، از اهمیت سیاسی برخوردار است.
ص:۱۷

۱- از سال ۱۹۵۵ میلادی = ۱۳۷۵ه . ق.

شهرهای دیگر این کشور از جهت مذهبی، صنعتی، تجاری و کشاورزی دارای اهمیت می‌باشند:

شهرهای مذهبی

مهم‌ترین شهر مذهبی این کشور، «مکه» است که به علت وجود مسجدالحرام و برگزاری مناسک حج در آن، از قداست خاصی برخوردار می‌باشد. پس از آن، شهر «مدینه» به دلیل وجود مسجد و حرم نبوی و قبرستان بقیع، دارای اهمیت و جایگاه ویژه‌ای است. این دو شهر، افزون بر اهمیت مذهبی، به دلیل شکل‌گیری تاریخ اسلام در آن‌ها، از اهمیت تاریخی نیز برخوردارند.

شهرهای صنعتی و تجاری

مکه و مدینه در ایام برگزاری حج، از رونق تجاری خاصی برخوردار هستند. شهر «دمام» در مرکز منطقه شرقی، یکی از مهم‌ترین شهرهای تجاری عربستان می‌باشد که بیشترین منابع نفت و گاز در اطراف این شهر قرار دارد. شهر صنعتی «جبیل» واقع در ساحل خلیج فارس نیز حائز اهمیت است. افزون بر آن شهر صنعتی «یَنبع» در غرب کشور نیز به دلیل وجود مراکز پالایش و پتروشیمی، از نظر صنعتی دارای اهمیت زیادی است.

شهرهای کشاورزی

طائف، بریده، تبوک، نجران، احساء (هفوف) و خمیس مشیط از نقطه نظر کشاورزی دارای اهمیت زیادی هستند.

ص:۱۸

بنادر مهم

مهم‌ترین بندر عربستان، بندر «جده» است؛ این بندر که در ساحل دریای احمر واقع شده، از نظر سیاسی، تجاری و بازرگانی دارای اهمیت بسیار زیادی است. تعدادی از پایگاه‌های مهم نظامی و دریایی نیز در این بندر قرار دارند. در حال حاضر جده یک بندر آزاد بازرگانی و از پیشرفته‌ترین شهرهای عربستان محسوب می‌شود. این بندر محل ورود زائران خانه خدا نیز می‌باشد و فرودگاه بین المللی ملک عبدالعزیز در آنجا قرار دارد. پس از جدّه، بنادر دمام، ینبع، جیزان، جبیل، جبل و بندر نفتی رأس تنوره دارای اهمیت‌اند. علاوه بر بنادر مهم پیش گفته، عربستان دارای بنادر کوچک‌تری به نام‌های کوریه، حاجی، دیبا، الوجیه، یمیلوج، فاراسان، القامه، الکبار، ضیقف، یاقاری، دارین، رأس الخفیجی و رأس الحیشاب نیز می‌باشد.

۲. موقعیت جغرافیایی

کشور عربستان سعودی (۱) یکی از کشورهای قاره آسیا (۲) در منطقه استراتژیک خاورمیانه (۳) است که با مساحت ۲۴۰/۲۰۰۰ کیلومتر مربع،

ص:۱۹

۱- Saudi Arabia

۲- آسیا با مساحتی بیش از ۴۴ میلیون کیلومتر مربع بزرگترین قاره کره زمین است که بیش از۴۱ ٪ مساحت کل خشکی‌های زمین= ۱۳۵ میلیون کیلومتر مربع را در بر گرفته و ۶۰ ٪ جمعیت دنیا را در خود جای داده است.

۳- خاورمیانهMifddle East اصطلاحی است که برای اولین بار در سال ۱۹۰۲میلادی توسط یک افسر امریکایی به کار گرفته شد و پس از آن به تدریج در میان سیاستمداران کشورها رایج گردید. سازمان ملل این اصطلاح را در سال ۱۹۴۸ پذیرفت. برخی پدید آورنده این اصطلاح را فرماندهی نظامی بریتانیا در خلال جنگ جهانی دانسته اند. جغرافیای کشورهای مسلمان، ص۱۱؛ تاریخ بلاد عربی سعودی، منیر العجلانی، ص۹.

بزرگ‌ترین کشور شبه جزیره، عربستان محسوب می گردد؛ زیرا حدود ۴۳ آن را در برگرفته است. (۱) عربستان سعودی، از شمال به اردن و عراق و از جنوب به جمهوری یمن و عمان و از شرق به کویت، بحرین، قطر و امارات عربی متحده و خلیج فارس و از غرب به دریای سرخ محدود می‌شود و با همسایگان خود، دارای ۴۵۳۲ کیلومتر مرز زمینی است که با عراق ۸۰۸ کیلومتر، اردن ۷۴۲ کیلومتر، کویت ۲۲۲ کیلومتر، عمان ۶۷۶ کیلومتر، قطر
۴۰ کیلومتر، امارات عربی متحده ۵۸۶ کیلومتر و با یمن ۴۵۸/۱ کیلومتر مرز مشترک دارد.

۳ . عوارض طبیعی

اشاره

کشور عربستان سعودی، از نظر جغرافیایی به چهار منطقه و سه ناحیه تقسیم می‌شود؛ مناطق چهارگانه آن عبارتند از:

ص:۲۰

۱- شبه جزیره عربستان در نیمکره شمالی و نیمکره شرقی در جنوب غربی آسیا قرار گرفته است و از مشرق با خلیج فارس، از مغرب با دریای سرخ دریای قلزم و از جنوب با اقیانوس هند هم مرز است. مرز شمالی آن را به دقت نمی توان معین کرد ولی می‌توان خطی فرضی را از خلیج عقبه تا فرات امتداد داد و آن را مرز شمالی این شبه جزیره دانست. این شبه جزیره از هفت کشور؛ عربستان سعودی، جمهوری یمن، عمان، امارات متحده عربی، قطر، بحرین و کویت تشکیل شده است.

الف: ارتفاعات غربی

سلسله کوه‌های «سروات» که از خلیج عقبه در شمال آغاز می‌شود و تا منطقه حجاز و عسیر در جنوب ادامه می‌یابد. دشت تهامه میان آن و دریای احمر قرار گرفته است.

ب: نجد

منطقه نجد در مرکز شبه جزیره عربستان واقع است و قسمت اعظم آن را فرا گرفته است.

ج: احساء و قطیف

این منطقه در ساحل شرقی کرانه‌های خلیج فارس قرار گرفته
است.

د: صحراهای شن‌زار

اشاره

این بیابان‌ها به سه قسمت تقسیم شده‌اند: ۱. صحرای نفود «بادیهٔ سماوهٔ»: در شمال عربستان واقع شده دارای هفتاد هزار کیلومتر مربع مساحت و مرکب از تپه‌های شن است. ۲. صحرای دهناء: این صحرا در میان صحرای «نفود» و صحرای «ربع الخالی» قرار گرفته است. ۳. صحرای ربع الخالی یا رمله: این بیابان، همان‌طور که از اسمش معلوم است تا نیم قرن گذشته از هرگونه تمدن بشری و آبادانی تهی بوده، امّا در حال حاضر به دلیل اکتشافِ منابع فراوان نفت، اهمیت زیادی یافته است. عربستان از سوی دیگر به سه ناحیه تقسیم شده است:

ص:۲۱

۱. تهـامه: این سـرزمین از ساحـل دریـای سـرخ آغـاز و تا سـرزمین نجران امتـداد دارد. در این منطقه شـدت گرما و آفتاب سوزان و نوزیـدن بـاد، زنـدگی را مشـکل نموده است؛ علت نامگـذاری آن به تهـامه نیز همین است. شـهر جیزان در ناحیه عسیر و در ساحل دریای سـرخ در تهامه واقع شده است. ۲. نجد: این ناحیه که قسـمت اعظم عربسـتان را فرا گرفته، دارای ۷۵۰ تا ۱۵۰۰ متر ارتفاع از سطح دریا است. به همین جهت آن را نجد
(= سـرزمین مرتفع) می‌گوینـد. نجد قلب صـحرا، موطن آل سـعود و کانون شـکل‌گیری آیین وهابیت است. و شـهر ریاض، پایتخت عربسـتان، در آن نـاحیه واقع شـده است. ۳. حجـاز: در شـمال غربی عربسـتان سـعودی، واقع شـده و بیشـترین قسـمت آن را منـاطق کوهسـتانی تشـکیل می‌دهد. علت نامگذاری این منطقه به حجاز آن است که رشته کوه‌های بلند این منطقه، دو طرف خود را از هم جـدا نموده، مانع ارتباط آن دو با یکـدیگر شـده است. حجاز را اسـتان غربی عربسـتان نیز می‌نامند و شـهرهای مقدس مکه و مدینه، همچنین یَنْبُع، جدَّه و طائف در آن قرار گرفته‌اند.

پیشینه و وادی‌ها

بر اسـاس پژوهش‌هـای زمین‌شناسـی، کوه‌هـای شـبه جزیره عرب متعلـق بـه دوران دوم زمین‌شناسـی (دوره ژوراسـیک) است. رشـته کوه‌های نسـبتاً مرتفعی که از شـبه جزیره سـینا آغاز و در امتداد دریای سـرخ تا خلیج فارس کشـیده شده، همچون دیواری، این شبه جزیره را محصور نموده
ص:۲۲

است. در لابلای این ارتفاعات، دره‌های کوچک و بزرگی به نام «وادی» دیـده می‌شود. (۱) مهم‌ترین وادی‌هـای ساحلی آن، وادی عفـال، صـدر، الیسر، مراش، سـلمی، دمـا، اظلم، شـلبه، عنتر، المیـاه، املـج، الفرعه، الفقیر، بنی مالک، فاطمه، نعمان، سـعدیه، لیث و مشـهورترین وادی‌هـای داخلی آن، وادی رنیه، تربه، لیه، فجر، عـتیق، حمض، جزل و مصول هسـتند. (۲) گفتنی است اغلب شـهرها، استان‌ها و اراضی عربستان، به نام باستانی یا به اسم عشایری که در آن‌ها ساکنند، خوانده می‌شوند.

۴. آب و هوا

عربسـتان در شـمار خشک‌ترین و گرم‌ترین مناطق دنیاست؛ هوای این کشور در تابسـتان بسـیار گرم و در زمسـتان معتـدل می‌باشـد. هوای جـدّه گرم و مرطوب است و آب و هوای انتهای شـرقی عربسـتان تا عمان از رطوبت متوسـطی برخوردار می‌باشد. میانگین دما در اغلب مناطق از ۳۰ تا ۴۹ درجه است. دو طرف این کشور را دریا احاطه کرده، اما وسعت آبهای مجاور به قدری اندک است که گرمی و خشکی اراضی وسیع و بیابانی آن را کم نمی‌کند. در عربستان حتی یک رودخانه وجود ندارد که پیوسته به دریا بریزد

ص:۲۳

۱- تاریخ تحلیلی اسلام، دکتر سید جعفر شهیدی، ص ۱.

۲- شـبه جزیره، محمود شاکر، ص۳۶-۳۰. برای اطلاعـات بیشتر به معجم ادویـهٔ الجزیره، عبـدالله محمـد بن خمیس، و قلب الحجاز، عاتق بن غیث البلادی مراجعه شود.

ولی در آن وادی‌هایی هست که سیلاب‌ها را در خود جمع می‌کند. در منطقه حضرالموت نیز دره‌های عمیقی وجود دارد که دارای آب‌های زیرزمینی فراوانی است. در این کشور بارندگی بسیار کم است؛ به گونه‌ای که متوسط بارش سالیانه این کشور ۱۰۰ میلی‌متر و در مناطق شرقی حداکثر تا ۴۰۰ میلی‌متر در سال گزارش شده است. (۱) به علت وزش بادهای موسمی در نقاط مرکزی عربستان، میزان بسیار ناچیزی از باران‌های اقیانوس هند به داخل این منطقه نفوذ می‌کند. به همین دلیل، گاه خشکسالی‌هایی سخت در آن ایجاد می‌شود و گاه نیز رگبارهای تند و کوتاه به صورت غیرعادی می‌بارد و منطقه حجاز را تهدید می‌کند. اکنون استفاده از آب‌های سطحی استصحال که بیشتر در مناطق غرب و جنوب غربی وجود دارد و استصحال آب‌های زیر زمینی و اصلاح و شیرین نمودن آب‌های شور از نیازهای این کشور به آب را بر طرف می‌سازد (۲) که البته درصد بالای آن فعلاً- مربوط به آب‌های زیرزمینی است. گفتنی است به دلیل گستردگی صحراها، وضعیت زمین و کمبود آب، تنها یک صدم از مجموع اراضی عربستان قابل کشت و زراعت می‌باشد. (۳)

ص:۲۴

۱- دلیل المملکهٔ العربیهٔ السعودیهٔ، ص۱.

۲- همان، ص۲.

۳- جغرافیای تاریخی شبه جزیره، احمد محمد عبده، ص۴۴؛ عربستان، فخری، ص۱۰۴.

۵. ذخایر و منابع طبیعی

عربستان دارای منابع و ذخایر طبیعی غنی و گسترده‌ای است؛ این منابع و ذخایر عبارتند از: نفت، گاز، طلا، نقره، مس، سنگ آهن، اورانیوم، فسفات، سنگ مرمر، روی، بوکسیت، پتاسیم، نمک، آهک و...

خلاصه

کشور عربستان سعودی یکی از کشورهای قاره آسیا در منطقه استراتژیک خاورمیانه است که بزرگ‌ترین کشور شبه جزیره عربستان محسوب می‌گردد و از نظر جغرافیایی به چهار منطقه تقسیم می‌شود: الف: ارتفاعات غربی؛ ب: نجد؛ ج: احساء و قطیف؛ د: صحراهای شن‌زار. عربستان از سوی دیگر به سه ناحیه تقسیم شده است: الف: تهامه؛ ب: نجد؛ ج: حجاز. عربستان در شمار خشک‌ترین و گرم‌ترین مناطق دنیاست؛ هوای این کشور در تابستان بسیار گرم و در زمستان معتدل می‌باشد. در عربستان حتی یک رودخانه وجود ندارد که پیوسته به دریا بریزد

ص:۲۵

ولی در آن وادی‌هایی هست که سیلاب‌ها را در خود جمع می‌کند. در این کشور بارندگی بسیار کم است.گاه خشکسالی‌هایی سخت در آن ایجاد می‌شود و گاه نیز رگبارهای تند و کوتاه به صورت غیرعادی می‌بارد و منطقه حجاز را تهدید می‌کند. گفتنی است به دلیل گستردگی صحراها، وضعیت زمین و کمبود آب، تنها یک صدم از مجموع اراضی عربستان قابل کشت و زراعت می‌باشد. عربستان دارای منابع و ذخایر طبیعی غنی و گسترده‌ای است؛ این منابع و ذخایر عبارتند از: نفت، گاز، طلا، نقره، مس، سنگ آهن، اورانیوم، فسفات، سنگ مرمر، روی، بوکسیت، پتاسیم، نمک، آهک و... پایتخت عربستان سعودی، شهر «ریاض» است و پس از ریاض، مهم‌ترین شهر سیاسی، پایتخت سابق این کشور، شهر «جده» است. پس از جده، شهر «طائف» از اهمیت سیاسی برخوردار است. شهرهای دیگر این کشور از جهت؛ مذهبی، صنعتی، تجاری و کشاورزی دارای اهمیت می‌باشند. مهم‌ترین بندر عربستان، بندر «جده» است، پس از جدّه، بنادر دمام، ینبع، جیزان، جبیل، جبل و بندر نفتی رأس التنوره دارای اهمیت‌اند. عربستان به سیزده منطقه (استان) تقسیم شده است و در رأس هر منطقه، امیری به حکم پادشاه نصب می‌گردد. این مناطق عبارتند از:

۱. ریاض؛ ۲. شرقیه؛ ۳. مکه مکرمه؛ ۴. مدینه منوره؛ ۵. حائل؛ ۶. القصیم؛

ص:۲۶

۷. تبوک؛ ۸. الباحه؛ ۹. عسیر؛ ۱۰. نجران؛ ۱۱. جوف؛ ۱۲. جیزان؛
۱۳. الحدود الشمالی.

خود آزمایی

۱. عوارض طبیعی کشور عربستان را به دو طریق دسته‌بندی کنید. ۲. چهار منطقه جغرافیایی عربستان را نام ببرید. ۳. موقعیت آب و هوایی کشور عربستان را مختصراً شرح دهید. ۴. ذخایر و منابع طبیعی عربستان را نام ببرید. ۵. پایتخت و شهرهای مهم عربستان را نام ببرید. ۶. شهرهای مهم عربستان را از حیث دلیل اهمیتشان دسته بندی کنید. ۷. بنادر مهم عربستان را نام ببرید. ۸. پنج مورد از استان‌های عربستان را نام ببرید.

ص:۲۷

درس دوم

اشاره

جغرافیای انسانی

هـدف‌های آموزشـی انتظـار می‌رود بـا مطـالعه این درس: ـ ابعـاد مختلف مطرح در جغرافیای انسانی را بـدانیم. ـ با نحوه پراکنـدگی جمعیت عربسـتان آشـنا شویم. ـ نژادهای مختلف مردم عربسـتان را بشناسـیم. ـ نرخ رشد جمعیت عربستان را بدانیم. ـ نحوه مهاجرت در کشور عربستان را بدانیم. ـ دین، زبان و خط رسمی مردم عربستان را بدانیم. ـ پرچم، نشان و روز ملی مردم عربستان را بشناسیم. ـ واحد پولی عربستان و معادل ریالی آن را بدانیم.

ص:۲۸

در این درس به جغرافیای انسانی کشور عربستان خواهیم پرداخت و در این خصوص مباحثی چون جمعیت، پراکندگی آن، نژاد و پیشینه تاریخی جمعیت، رشد جمعیت، مهاجرت، دین، زبان و خط رسمی، پرچم، نشان و روز ملّی، تقویم، تعطیلات، ساعت، واحد پول و اندازه‌گیری را از نظر می‌گذرانیم.

۱ . جمعیت

برابر آخرین سر شماری سال ۲۰۰۵ میلادی جمعیت عربستان ۵۹۹/۴۱۷/۲۶ نفر گزارش شده است که در این میان، تعداد ۰۷۶/۵۷۶/۵ نفر بیگانه و بقیه افراد بومی می‌باشند. طبق اظهار وزیر کار عربستان، حدود هفت میلیون نفر را خارجیان مقیم این کشور تشکیل می‌دهند. (۱)

۲ . پراکندگی جمعیت

تراکم جمعیت در منطقه جنوب، هماره بیشتر از شمال و مرکز بوده است. در زمان‌های گذشته بیشتر مردم این کشور چادرنشین بوده یا در روستاها زندگی می‌کردند؛ به‌گونه‌ای که تا سال ۱۹۷۰ م تنها ۴۱ آنان در شهرها سکونت داشتند، اما توسعه امکانات شهری باعث شد که بیش از ۸۰٪ ساکنان این کشور، به شهرنشینی روی آورند.
ص:۲۹

۱- عربستان سعودی، سادات عظیمی، ص۷.

نسبت جمعیت کنونی این کشور با مساحت آن، از یازده نفر در هر میل مربع کمتر است.

۳ . نژاد و پیشینه تاریخی جمعیت

نژاد مردم عربستان سامی است. از دیر باز مورّخان، اعراب را به دو دسته بائده و باقیه تقسیم کرده‌اند: ۱. اعراب بائده: اقوام از بین رفته و نابود شده، مثل قوم عاد، ثمود، جدیس، أمیم، جاسم و عبیل را اعراب بائده گویند. ۲. اعراب باقیه: اعرابی را که نسل آن‌ها باقی مانده است، اعراب باقیه می‌نامند. آن‌ها خود به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف. اعراب عاربه: یعنی اعراب خالص و اصیل. ب. اعراب مستعربه: اعراب ناخالص و پیوسته با دیگران. ساکنان منطقه جنوبی عربستان، خود را از نژاد «یعرب بن قحطان» فرزند پنجم نوح و عربِ خالص معرفی می‌نمودند، به همین جهت به «قحطانیان» شهرت یافته‌اند. ولی ساکنان منطقه شمالی و مرکز شبه جزیره را از نژاد «عدنان» نواده حضرت اسماعیل (ع) می‌شناسند و آنان را «عدنانیان» می‌خوانند. قحطانیان را اعراب عاربه و عدنانیان را اعراب مستعربه می‌نامند. (۱) از نظر پیشینه تاریخی، نخست در قسمت جنوبی این کشور به علت دارا بودن آب و هوای مساعدتر، تراکم جمعیت بیشتر بوده و شهرنشینی

ص:۳۰

۱- الفهرست، ابن ندیم بغدادی، ص۸؛ مروج الذهب، ج۱، ص۳۰۰.

نیز در آن قسمت پدید آمده است؛ به گونه‌ای که مناطق حاصلخیز یمن در تاریخ شهرت دارد. اما در قسمت شمالی به علت خشکی و غیر قابل سکونت بودن، کوچ نشینی رواج داشته است. متروک شدن راه بین المللی «بخور» که این منطقه را از یک سو به دریای مدیترانه و از سوی دیگر به مصر متصل می‌نمود به دلیل توجه دریانوردان روم به اقیانوس هند، در نتیجه تغییر راه میان شرق و غرب به منطقه شمالی و کاسته شدن از اهمیت راه جنوب، همچنین شکستن سدّ بزرگ «مأرب» در جنوب و... موجب مهاجرت‌های گسترده در این شبه جزیره گردید؛ جمعیت عمده‌ای از جنوب به شمال و برخی از شرق به غرب هجرت کردند و در این مسیرها به اقتضای زمان و نیاز مهاجران، شهرک‌هایی تأسیس و در نتیجه حکومت‌هایی به وجود آمد. گروه‌هایی که از جنوب به شمال کوچ کرده بودند، به ویژه دو

قبیله «خُزاعه» و «جُرْهم»، در شهر مکه مستقر شدند. بیشتر مردم عربستان از این دو قبیله نشأت می گیرند. در حال حاضر تعداد چهار هزار قبیله در عربستان وجود دارد. مهم‌ترین طوایف آن عبارتند از: مطیر، عتیبه، بنی سلیم، قریش، هذیل، البقوم، عدوان، بنی حارث، بنی لحیان، بنی سعد، شَمَّر.

۴ . رشد جمعیت

نرخ رشد جمعیت در این کشور ۳٪ است که با نرخ رشد جهانی ۶/۱ تا ۷/۱ هنوز فاصله زیادی دارد. از سوی دیگر، به دلیل اجرای برنامه واکسیناسیون و اعتلای فرهنگ

ص:۳۱

بهداشت، متوسط عمر در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۴/۷۱ سال افزایش یافته است. (۱)

۵ . مهاجرت

در عربستان از یک سو مهاجرت از مناطق روستایی و دورافتاده به مناطق شهری رو به رشد بوده و از سوی دیگر مهاجرت اتباع بیگانه به این کشور نیز روندی رو به فزونی داشته است. تعداد خارجیان مقیم این کشور که برابر آمار رسمی ۰۷۶/۵۷۶/۵ نفر بوده، طبق اظهار وزیر کار عربستان اکنون به حدود هفت میلیون افزایش یافته است. بیشتر این مهاجرین برای کار از کشورهای آسیایی و آفریقایی عربی به این کشور آمده‌اند ولی حدود هفتادهزار نفرآنان ازکشورهای غربی می‌باشند که اغلب در امور نظامی، نفتی و صنایع بزرگ به کار اشتغال دارند.

ص:۳۲

۱- عربستان سعودی، سادات عظیمی، ص ۶۱.

۶ . دین، زبان و خط رسمی

دین رسـمی این کشور اسـلام است؛ ۸۵٪ مردم آن سـنی مـذهب (حنبلی) و ۱۵٪ شـیعه می‌باشند. (۱) کشور بر اسـاس آیین وهابیت اداره می‌شود. زبـان و خـط رسـمی این کشور، زبان و خط عربی می‌باشـد که از زبان و خط‌های سامی است. پس از زبان عربی، در ادارات دولتی، مراکز

ص:۳۳

۱- عربستان، محمد فخری، ص۸.

تجاری و دانشگاه‌ها، می‌شود. علاوه بر آن دو، زبان‌های مختلفی همچون اردو، پشتو، ترکی استانبولی، هوسه و ... نیز در میان مهاجرین رایج است.

خلاصه

برابر آخرین سر شماری اداره آمار وزارت برنامه‌ریزی، جمعیت عربستان ۵۹۹/۴۱۷/۲۱ نفر گزارش شده است. تراکم جمعیت در منطقه جنوب، همراه بیشتر از شمال و مرکز بوده است. نژاد مردم عربستان سامی است. از دیر باز مورّخان، اعراب را به دو دسته بائده و باقیه تقسیم کرده‌اند. اعراب باقیه خود به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف. اعراب عاربه؛

ب. اعراب مستعربه: اعراب ناخالص و پیوسته با دیگران. قحطانیان را اعراب عاربه و عدنانیان را اعراب مستعربه می‌نامند. از نظر پیشینه تاریخی، نخست در قسمت جنوبی این کشور به علت دارا بودن آب و هوای مساعدتر، تراکم جمعیت بیشتر بوده و شهرنشینی نیز در آن قسمت پدید آمده است. متروک شدن راه بین المللی «بخور» موجب مهاجرت‌های گسترده در این شبه جزیره گردید. نرخ رشد جمعیت در این کشور ۳٪ است. در عربستان از یک سو مهاجرت از مناطق روستایی و دورافتاده به مناطق شهری رو به رشد بوده و از سوی دیگر مهاجرت اتباع بیگانه به این کشور نیز روندی رو به فزونی داشته است.

ص:۳۴

دین رسـمی این کشور اسلام است؛ ۸۵٪ مردم آن سـنی مذهب (حنبلی) و ۱۵٪ شـیعه می‌باشند. کشور بر اساس آیین وهابیت اداره می‌شود. زبان و خط رسمی این کشور، زبان و خط عربی می‌باشد. پس از زبان عربی، در ادارات دولتی، مراکز تجاری و دانشگاه‌ها، از زبان انگلیسی استفاده می‌شود. پرچم مستطیل شکل عربستان، به رنگ سبز است و در وسط آن، بر فراز شمشیری به خط ثلث و به رنگ سـفید نوشـته شده است: «لا اله الاّ الله محمد رسول الله». نشان رسـمی آن کشور، یک نخل خرما، در میان دو شمشیر است که یکدیگر را قطع کرده‌اند. روز ملی عربستان سعودی اول میزان برابر
۲۳ سپتامبر هر سال است.

خود آزمایی

۱. جمعیت عربسـتان طبـق آخرین سرشـماری اداره آمـار وزارت برنـامه‌ریزی این کشـور چقـدر است؟ ۲. نحوه پراکنـدگی جمعیت عربستان را شرح دهید. ۳. نژادهای مختلف مردم عربستان را دسته‌بندی کرده و هر یک را شرح دهید. ۴. نرخ رشد جمعیت عربستان چقدر است؟ ۵. جمعیت مهاجران در کشور عربسـتان چقدر است؟ ۶. دین، زبان و خط رسـمی مردم عربسـتان را بیان کنید. ۷. روز ملی مردم عربستان چه روزی است؟ ۸. واحد پول عربستان و معادل ریالی آن چقدر است؟
ص:۳۵

درس سوم

اشاره

جغرافیای سیاسی

هدف‌های آموزشی انتظار می‌رود با مطالعه این درس: ـ اهمیت ژئوپلیتیک عربستان را بدانیم. ـ راه نفوذ در همگرایی‌های کشورهای عربی و اسلامی توسط عربستان را بدانیم. ـ چگونگی تأثیرگذاری پیروزی انقلاب اسلامی در اهمیت ژئوپلیتیک عربستان را بدانیم.

ص:۳۶

در این درس به جغرافیای سیاسی ژئوپلیتیک کشور عربستان می‌پردازیم که این عوامل عبارتند از: وجود مکه مکرمه و مدینه منوره، موقعیت جغرافیایی، ذخایر فراوان نفت و گاز، نفوذ در همگرایی‌های عربی و اسلامی و مناسبات عمیق با آمریکا و غرب.

اهمیت ژئوپلیتیک عربستان

ویژگی‌های جغرافیایی، عوامل دینی، فرهنگی، سیاسی، و وضعیت نسبتاً خوب اقتصادی، کشور عربستان را از اهمیّتی استراتژیک در منطقه و جهان برخوردار ساخته است. قرار گرفتن کعبه و حرم نبوی، نقش و تأثیرگذاری بر بازار جهانی نفت، و ایفای نقش مهم سیاسی در منطقه خاورمیانه، نشان از اهمیت ژئوپلیتیک مذهبی، سیاسی و اقتصادی عربستان دارد.

عوامل مؤثر بر اهمیت استراتژیکی عربستان

اشاره

اهمیت و جایگاه کنونی عربستان در نظام سیاسی منطقه و جهان، مرهون عوامل و دلایل مختلفی به شرح ذیل است:

۱. وجود مکه مکرمه و مدینه منوره

طلوع خورشید اسلام و قرار گرفتن خانه خدا و حرم نبوی در این کشور، نقش بسیار مهمی در اهمیت یافتن عربستان در میان کشورهای اسلامی و جهان ایفا نموده است. هم اکنون مسلمانان جهان همه روزه به سوی کعبه

ص:۳۷

نماز می‌گزارنـد و سالانه برای انجام فریضه حـج به آن سـرزمین سـفر می‌کنند. توجّه به توسـعه اماکن مذهبی و رفاه حجاج، چاپ و نشـر گسترده قرآن کریم و برگزیدن لقب «خادم الحرمین الشریفین» از سوی رهبر کنونی این کشور، نشانگر نقش مهم عامل مذهبی در اهمیت یافتن عربستان سعودی است.

۲. موقعیت جغرافیایی

از دیر باز، موقعیت جغرافیایی عربسـتان، به علت واقع شدن بر سَر راه سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا و رفت و آمد اقوام و ملل مختلف به آن، از اهمیت برخـوردار بـوده است. اکنـون نیز این کشـور به عنـوان نقطه اتصـال قـاره آفریقـا و آسـیا، قرار گرفتن در منطقه ژئو پلیتیک خاورمیانه، دسترسی به خلیج فارس و دریای سرخ و برخورداری از وسعت بیشتر (دوازدهمین کشور جهان از نظر وسعت) به ویژه نسـبت به دیگر کشورهـای جزیرهٔ العرب، دارای اهمیت منطقه‌ای و جهانی است. گفتنی است عربسـتان سـعودی اگر چه از نظر جغرافیایی به دو شاهراه حیاتی جهان؛ خلیج فارس و دریای سـرخ مرتبط است، امّا دسترسی این کشور به آب‌های آزاد جهان، تنها با عبور از دو تنگه استراتژیک هرمز یا باب المندب امکان‌پذیر می‌باشد.

۳. ذخایر فراوان نفت و گاز

کشور عربستان با ۲۶۳ میلیارد بشکه نفت، یعنی بیش از ۲۶ ذخایر

ص:۳۸

نفتی جهـان و ۴/۳۳٪ نفت اوپـک، رتبه اول در میـان کشورهـای دارنـده منـابع نفت را در اختیـار دارد. اگر چه طبق یکی از آخرین توافقات اوپک (۱) ، این کشـور روزانه ۰۰۰/۰۵۳/۷ بشـکه نفت صادر می‌کنـد، اما قـدرت تولیـد یازده میلیون بشـکه در روز که تا پانزده میلیون قابل افزایش است، این کشور را به بزرگ‌ترین تولیـد کننده نفت بدل ساخته است و آن را به عنوان بزرگ‌ترین کشور صادر کننده نفت پس از روسیه و آمریکا به جهان شـناسانده است. البته گاه با کاهش تولید آن دو کشور، یا افزایش تولید عربستان این کشور در صدر قرار می‌گیرد. (۲) عربسـتان علاوه بر نفت، با در اختیار داشتن ۲/۵ تریلیون متر مکعب گاز (۲/۴٪ ذخایر شناخته شده گاز جهان) رتبه پنجم پس از روسیه، جمهوری اسلامی ایران، قطر و آمریکا را به خود اختصاص داده است. در سال‌های اخیر تسهیلات ویژه عربستان برای جذب ۱۰۰ میلیارد

ص:۳۹

۱- سازمان اوپک باعضویت اولیه پنج کشور عراق، کویت، ایران، عربسـتان سعودی و ونزوئلا در سال ۱۹۶۰ میلادی به منظور ایجاد همـاهنگی و وحـدت و تعیین بهترین شـیوه برای تـأمین منـافع، پیش بینی روش‌هـا و وسایـل تـأمین و تثبیت قیمت‌ها در بازارهای بین المللی، در نظر گرفتن مصالـح ملت‌هـای تولیـد کننـده و تضـمین درآمـدی ثابت برای آنان، تشـکیل شـد. بر اساس یکی از توافقات اعضـای اوپک در صورتی که قیمت نفت برای بیش از بیست روز پائین‌تر از ۲۵ دلار باشد، آنان از سـقف تولید خود تا یک میلیون بشـکه خواهنـد کاست و در صورتی که بیش از بیست روز متوالی بالاتر از بیست و پنـج دلار باشـد، آنان به تولید نفت خود تا یک میلیون بشکه خواهند افزود.

۲- به عنوان نمونه در سال ۱۹۹۲م عربستان ۵/۱۳٪، آمریکا ۱/۱۳٪، و روسیه ۵/۱۲٪ از تولید نفت جهان را به خود اختصاص دادند.

دلار سرمایه‌گذاری در منابع نفتی، بسیاری از شرکت‌های معتبر جهان را متوجه این کشور ساخته است که در صورت تحقق این سرمایه‌گذاری، توسعه چشم‌گیری را فراهم خواهد ساخت. با توجّه به ویژگی‌های فوق، عربستان در سازمان اوپک از قدرت و نفوذ بسیاری برخوردار می‌باشد و مواضع این کشور نقش عمده‌ای در بازار نفت ایفا می‌کند. علاوه بر سازمان اوپک، کشورهای عرب صادرکننده نفت نیز از سال ۱۹۶۸ میلادی تشکیلاتی به نام «اوابک» برای هماهنگی سیاست‌های خود ایجاد نموده‌اند که محور آن عربستان سعودی است. (۱)

۴. نفوذ در همگرایی‌های عربی و اسلامی

عربستان به دلیل قرار گرفتن کعبه و حرم نبوی در آن، برخورداری از منابع فراوان ثروت، کمک‌های مالی فراوان به سایر کشورهای عرب؛ همچنین به دلیل مناسبات استراتژیک با غرب، بر اغلب کشورهای عربی و اسلامی نفوذ و تأثیر دارد و در همگرایی‌های عربی و اسلامی ذیل تأثیر گذار می‌باشد: الف. شورای همکاری خلیج فارس: شورای همکاری خلیج فارس (۲) (PGCC) که مذاکرات اولیه آن در سال ۱۹۸۰ میلادی، یعنی دو ماه پس از تحمیل جنگ توسط عراق بر ایران، آغاز گردید، در
۲۲ سپتامبر همان سال با شرکت عربستان، امارات متحده عربی، قطر
ص:۴۰

۱- الاصاله والمعاصره، الفارسی، ص ۱۷۱.

۲- Persian Gulf Coopration Council.

، بحرین، کویت و عمان تأسیس شد. این شورا به منظور هماهنگی در سیاست خارجی و دفاعی و حمایت متقابل در برابر ناآرامی‌های داخلی و تهدیدهای خارجی، تأمین ثبات در خلیج فارس، همکاری‌های فزاینده اقتصادی، ایجاد بازار مشترک، هماهنگی در تدوین قوانین اجتماعی و فرهنگی و همسویی در مواضع، تشکیل شد و کشورهای فوق همکاری‌های گسترده‌ای را در دستور کار خود قرار دادند. در میان این کشورها، عربستان از یک سو به دلیل وسعت، جمعیت، قدرت، ثروت و ذخایر بیشتر و از سوی دیگر به علت تشابه ساختار سیاسی و اقتصادی کشورهای عرب حوزه خلیج فارس با آن، و آسیب‌پذیر بودن آن حکومت‌ها، نقش محوری در این شورا ایفا می‌کند؛ به گونه‌ای که مواضع و سیاست‌های اعضای این شورا تا حدود زیادی از مواضع و سیاست‌های عربستان تأثیر می‌پذیرد. این سازمان، نیروی نظامی مشترکی به وجود آورده است که «درع الجزیره = سپر جزیره» نامیده می‌شود و هسته اصلی آن را دو تیپ از ارتش عربستان سعودی تشکیل می‌دهد. افزون بر آن در اجلاس سوم در کشور بحرین، ایجاد شبکه بزرگ دفاع هوایی برای پوشش کل منطقه مورد تصویب قرار گرفت. (۱) برابر تصویب نشستِ دیگر این شورا در ریاض، کشورهای عضو، وحدت گمرکی و پولی را رسماً از ۲۰۰۵ میلادی آغاز و تا ۲۰۱۰ به طور

ص:۴۱

۱- عربستان، محمد فخری، ص۵۳.

کامـل اجرا می کننـد. گفتنی است این شورا تاکنون چنـد نشـست در سـطح سـران برگزار کرده، ولی تهاجم عراق به کویت و وجود پاره‌ای اختلافات میان کشورهای عضو، موقعیت آن را تضعیف نموده است. ب. اتحادیه عرب: پیمان نخستین اتحادیه عرب در اکتبر ۱۹۴۴م توسط پنج کشور مصـر، سوریه، لبنان، عراق و اردن به منظور دفاع مشترك از امت عرب، در شـهر اسـكندریه مصـر به امضـا رسـید. گرچه عربستان بعداً به این اتحادیه پیوست، ولی با توجه به ویژگی‌های خاص آن کشور، همچنین به دلیل کمک‌های فراوان به کشورهـای عربی و اتحـادیه عرب، پس از مصـر از بیشترین نفوذ بر اتحـادیه عرب برخوردار است. ج. سازمان کنفرانس اسـلامی: سازمان کنفرانس اسـلامی در سال ۱۹۶۹ میلادی پس از آتش‌سوزی مسجدالأقصـی، توسط کشورهای اسـلامی تشـکیل گردید. به دلیل آن که مقرّ دبیرخانه دائمی آن، در شـهر جـدّه عربسـتان است و بیشترین سـهم در تأمین بودجه آن را این کشور بر عهـده دارد، همچنین به دلیل تأثیرگذاری ریاض بر مواضع دیگر کشورهای اسلامی، عربستان نقش بسیار زیادی در امور مختلف این سازمان ایفا می کند.

۵. مناسبات عمیق با آمریکا و غرب

نیاز عربستان به کالاهای تجاری، صنعتی و تسلیحات و تجهیزات نظامی غرب از یک سو نیاز جهان غرب به نفت و بازار فروش
ص:۴۲

محصولات صنعتی کشاورزی و نظامی خود، با توجه به برخورداری عربستان و کشورهای همجوار از درآمدهای کلان حاصل از فروش نفت از سوی دیگر، وابستگی دو جانبه عربستان سعودی، غرب به ویژه آمریکا پدید آورده و مناسبات این دو کشور را بسیار عمیق ساخته است؛ به گونه‌ای که آمریکا به صورت نزدیک‌ترین هم پیمان سیاسی و بزرگ‌ترین شریک تجاری عربستان در آمده است. حضور هفتاد هزار نفر از اتباع غرب و سرمایه گذاری‌های انبوه شرکت‌های غربی در صنایع نفت و گاز و پتروشیمی عربستان، نشانگر عمق روابط عربستان و جهان غرب به ویژه آمریکا می‌باشد. لازم به ذکر است پس از حوادث ۱۱ سپتامبر که برخی از اتباع کشور عربستان به شرکت در این حملات متهم شدند، همچنین به دلیل حمایت بی دریغ آمریکا از اسرائیل پس از حملات ددمنشانه اخیر این کشور به مردم مظلوم و بی پناه فلسطین، روابط عربستان و آمریکا رو به سردی گذاشته است ولی آمریکا و عربستان در مراحل بعد دوباره آن را بهبود بخشیده‌اند. لازم به ذکر است که با پیروزی انقلاب اسلامی و فروپاشی نظام شاهنشاهی به عنوان یکی از دژهای محکم امپریالیسم در منطقه و با توجه به عوامل فوق، موقعیت عربستان از دیدگاه غرب اهمیت مضاعفی یافته است و حوادث بعدی نظیر جنگ نفت در خلیج فارس، قضایای افغانستان و عراق این اهمیت را به خوبی نمایان ساخت.

ص:۴۳

خلاصه

ویژگی‌های جغرافیایی، عوامل دینی، فرهنگی، سیاسی، و وضعیت نسبتاً خوب اقتصادی، کشور عربستان را از اهمیّتی استراتژیک در منطقه و جهان برخوردار ساخته است. قرار گرفتن کعبه و حرم نبوی، نقش و تأثیرگذاری بر بازار جهانی نفت، و ایفای نقش مهم سیاسی در منطقه خاورمیانه، نشان از اهمیت ژئوپلیتیک مذهبی، سیاسی و اقتصادی عربستان دارد. اهمیت و جایگاه کنونی عربستان در نظام سیاسی منطقه و جهان، مرهون عوامل و دلایل مختلفی به شرح ذیل است: وجود مکه مکرمه و مدینه منوره، موقعیت جغرافیایی، ذخایر فراوان نفت و گاز، نفوذ در همگرایی‌های عربی و اسلامی، پیروزی انقلاب اسلامی و مناسبات عمیق با آمریکا و غرب. شورای همکاری خلیج فارس به منظور هماهنگی در سیاست خارجی و دفاعی و حمایت متقابل در برابر ناآرامی‌های داخلی و تهدیدهای خارجی، تأمین ثبات در خلیج فارس، همکاری‌های فزاینده اقتصادی، ایجاد بازار مشترک، هماهنگی در تدوین قوانین اجتماعی و فرهنگی و همسویی در مواضع، تشکیل شد که عربستان نقش محوری در این شورا ایفا می‌کند. این شورا، نیروی نظامی مشترکی به وجود آورده است که «درع الجزیره = سپر جزیره» نامیده می‌شود و هسته اصلی آن را دو تیپ از ارتش عربستان سعودی تشکیل می‌دهد. پیمان نخستین اتحادیه عرب توسط پنج کشور مصر، سوریه، لبنان، عراق و اردن به منظور دفاع مشترک از امت عرب، در شهر اسکندریه مصر به امضا رسید. عربستان پس از مصر از بیشترین نفوذ بر اتحادیه عرب برخوردار است. سازمان کنفرانس اسلامی در سال ۱۹۶۹ میلادی پس از آتش‌سوزی مسجدالأقصی، توسط کشورهای اسلامی تشکیل گردید. عربستان نقش بسیار زیادی در امور مختلف این سازمان ایفا می‌کند.

خود آزمایی

۱. عوامل مؤثر بر اهمیت ژئوپلیتیک عربستان کدامند؟ ۲. سه راه نفوذ در همگرایی‌های کشورهای عربی و اسلامی توسط عربستان را نام ببرید و هر یک را شرح دهید.

ص:۴۴

درس چهارم

اشاره

جغرافیای اجتماعی

هدف‌های آموزشی انتظار می‌رود با مطالعه این درس: ـ ابعاد مختلف مطرح در جغرافیای اجتماعی عربستان را بدانیم. ـ وضعیت اجتماعی عربستان را با در نظر گرفتن گرایش‌ها، گروه‌ها و جناح‌های حاکم در آن بشناسیم. ـ آداب و رسوم مردم عربستان را بشناسیم. ـ با وضعیت زنان در عربستان آشنا شویم. ـ با وضعیت بهداشت و درمان در عربستان آشنا

شویم. ـ نحوه ارائه خدمات اجتماعی به مردم را بدانیم.

ص:۴۵

در این درس به جغرافیای اجتماعی عربستان می‌پردازیم و آن را از ابعادی چون وضعیت اجتماعی، آداب و رسوم، وضعیت زنان، بهداشت و درمان و خدمات اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱ . وضعیت اجتماعی

اشاره

از دیر باز جامعه عربستان بر پایه روابط قبیله‌ای استوار بوده و دو عامل «مذهب» و «تعصب و علقه نیرومند قبیله‌ای»، ساختار اجتماعی و فرهنگ کلی آن را شکل داده است؛ از این رو، گرچه این سرزمین در دوران خلافت سه خلیفه نخستین، مرکز جهان اسلام بود، امّا به دلیل وجود قبیله‌های فراوان و آداب و رسوم مختلف، تمدّن اسلامی در این سرزمین، رشد و بالندگی و پویایی دیگر کشورهای اسلامی را نیافت. پس از پایتخت قرار گرفتنِ کوفه در زمان امام علی (ع)، با انتقال مرکز خلافت به شام توسط امویان و پایتخت قرار گرفتن بغداد توسط عباسیان، از اهمیت نخستین عربستان کاسته شد و بار دیگر فرهنگ ملوک الطوایفی در آن حاکم گردید. پس از فراز و نشیب‌های بسیار، علی‌رغم روی آوردن اکثر مردم این کشور به شهرنشینی، هنوز آثار نظام قبیله‌ای در فرهنگ اجتماعی عربستان به روشنی مشهود است و دین نیز به عنوان عنصری بسیار قوی دارای نقش و تأثیر می‌باشد. در میان جامعه کنونی عربستان می‌توان دو گرایش و گروه عمده را مشاهده نمود:

ص:۴۶

گروه سنت گرایان

سنت گرایان معتقد به حفظ ارزش‌های بومی و اسلامی‌اند و با هر نوع نفوذ فرهنگ غربی و خارجی مخالفت می کنند. بدین جهت با حرکت‌های لیبرالیستی که نفوذ فرهنگ بیگانه را در پی دارد، ناسازگاری نشان می‌دهند. البته سنت گرایان خود به دو جناح و گرایش قابل تقسیم هستند: الف. جناح رسمی: روحانیونی که در تشکیلات مذهبی رسمی دارای سمت و موقعیتی هستند؛ جناح رسمی محسوب می‌شوند. این جناح هر چند از قدرت زیادی برخوردار می‌باشند ولی دولت توانسته است علی رغم دیدگاه‌های آنان، سیاست‌های توسعه مدار خود را بدون برانگیختن مخالفت ایشان به پیش ببرد. ب. جناح غیر رسمی: روحانیون جوان و جوانان متدین و بنیادگرایی که از حوزه‌های علمی و دانشگاه‌های مذهبی عربستان فارغ التحصیل شده‌اند؛ جناح غیر رسمی را تشکیل می‌دهند. آنان که خود را احیاگر واقعی افکار سلفی گری و وهابیت می‌دانند و با سیاست‌های دولت به ویژه در مورد ارتباط تنگاتنگش با جهان غرب مخالف هستند. این جناح پس از جنگ دوم خلیج فارس با ارسال نامه سرگشاده‌ای به پادشاه، تحت عنوان «مذکرهٔ النصیحهٔ» افکار خود را به طور وسیعی در عربستان منتشر ساخت. عبدالله العبیکان، سفر الحوالی، سلمان العودهٔ، الشیبعی، شیخ طریری و... را می‌توان از رهبران این طرز تفکر دانست.

ص:۴۷

گروه تجدّدطلبان

حضور گسترده کارشناسان و اتباع خارجی، برقراری ارتباطات وسیع سیاسی با غرب، اعزام افراد برای تحصیل به خارج از کشور، مسافرت مردم عادی به مغرب زمین، بهره‌مندی از فرآورده‌های تکنولوژی و جذابیت کاذب شعارهای انسان‌گرایانه و فرهنگ غرب به ویژه برای جوانان که تحت نفوذ ماهواره، فیلم و نوار، به مظاهر غربی روی آورده‌اند، در عربستان قشری متجدد و خواهان تغییر و تحول اوضاع اجتماعی و سیاسی پدید آورده است. تکنوکرات‌های عربستانی از یک سو خواهان مشارکت هر چه بیشتر در تصمیمات و ایجاد تحولات اصلاح‌طلبانه در ساختار حکومت و دموکراتیک کردن آن می‌باشند و از سوی دیگر با حرکت‌های متحجرانه و بنیاد گرایانه سلفی‌گری مبارزه می‌کنند. اکنون جامعه عربستان، یک جامعه سنتی است که با روشی نامتجانس، در حال مدرنیزه شدن است؛ از یک سو هنوز قبایل در سیستم حکومتی عربستان دارای نقش و تأثیر بسیارند و مردم آن سامان، خلق و خوی قبیله‌ای گذشته را حفظ نموده‌اند ولی با این حال آداب و رسوم آنان، تحت تأثیر فرهنگ اسلامی قرار دارد. از سوی دیگر، گر چه در سه دهه گذشته مراکز تجاری مجلل، بوتیک‌های لوکس و رستوران‌های بزرگ و خیابان‌های وسیع با طراحی غربی، چهره ظاهری عربستان را به مقدار زیادی تغییر داده است، اما همچون بسیاری از کشورهای در حال رشد، به دلیل عوارض توسعه

ص:۴۸

اقتصادی، ماشینی شدن و اختلاط مردم بومی کشور با مهاجران، به آسیب‌هایی همچون بافت اجتماعی ناهماهنگ، تبعیض طبقاتی، اختلاف درآمد، اختصاص نقش‌های اصلی و کلیدی سیاست و تجارت به طبقه ممتاز، رشد ناموزون مظاهر تمدن و پیشرفت در شهر و روستا و تخصیص یافتن بیشتر امکانات رفاهی به شهرها و محرومیت روستاها و مراکز دور افتاده، دچار شده است.

۲ . آداب و رسوم

آداب و رسوم این کشور، آمیخته‌ای است از سنت‌های قبیله‌ای و فرهنگ اسلامی. مردم عربستان از نظر آداب و رسوم به سه گروه تقسیم می‌شوند: الف: حجازیان: که به دلیل میزبانی زائران خانه خدا و برخورد با ملل و فرهنگ‌های گوناگون، آداب و رسوم معتدل‌تری دارند. ب: نجدیان: که به دلیل سکونت در منطقه خشک و بی‌آب و علف مرکزی، دارای آداب و رسوم خشک و خشن‌تری هستند. ج: ساکنان منطقه شرقیه: که به دلیل پیروی از مکتب اهل بیت: و نزدیکی به خلیج فارس، آداب و رسوم متفاوتی دارند. در این کشور، مردان اغلب پیراهنِ سفیدِ بلند (دشداشه) می‌پوشند و از پارچه خط‌دار قرمزی به نام «شماغ» یا سفید به نام «غتره» برای پوشاندن سر خود استفاده می‌کنند. جز علمای مذهبی که به «شیخ» یا «مُطوّع» (مأموران امر به معروف و نهی‌از منکر هستند) معروف‌اند، بقیه مردم بر

ص:۴۹

روی سرپوش خود، یک حلقه مشکی به نام «عِقال» می‌پیچند. این پوشش اکنون بخشی از لباس رسمی سعودی بوده و نشانه آراستگی است. شخصیت‌های سیاسی، مذهبی و بزرگان قبایل این کشور در محافل عمومی و مردم در مراسم رسمی، از عبای قهوه‌ای یا کِرِم روشن استفاده می‌کنند. حضور زنان و دختران در محافل عمومی و حتی مساجد، بسیار کم و محدود است. از اواخر دوره ابتدایی، علاوه بر پوشیدن چادر عربی، پوشاندن دست‌ها و صورت توسط دختران اجباری می‌باشد. در ازدواج، رأی و نظریه دختران اهمیت زیادی ندارد و داماد باید افزون بر مهریه، مبلغ قابل توجهی به پدر عروس بپردازد. سلام کردن نزد مردم این کشور لازم و پاسخ دادن به آن واجب شمرده می‌شود؛ به گونه‌ای که ورود به هر مکان بدون سلام، بی ادبی تلقی می‌شود. دست دادن در هنگام ملاقات، عملی پسندیده به حساب می‌آید و نوعی اظهار محبت و صمیمت است؛ به گونه‌ای که در دیدارهای مردم یا سران قبایل با پادشاه و ولیعهد، دست دادن و مصافحه معمول است. مردم این کشور، افراد را با نام کوچک صدا می‌زنند و اگر اسم کسی را ندانند، او را محمد می‌خوانند. الفاظی نظیر «سیّد» و «سیّده» نیز به کار می‌رود و احترام به حساب می‌آید. در این کشور به دلیل نفوذ افکار وهابیت، مردم در مرگ کسی نمی‌گریند، مجالس ترحیم و فاتحه وجود ندارد؛ بلکه تنها پس از مرگ

ص:۵۰

هر فرد، مردم به منزل وی رفته و به بازماندگان تسلیت می‌گویند. شستشو و دفن مردگان بدون حضور زنان صورت می‌گیرد؛ و رفتن زنان به قبرستان ممنوع است. ورزش شترسواری، اسب سواری و شکار، صحرانشینی و رقص شمشیر معروف به «عرضه» همچنان مورد علاقه مردم است و رفتن به همراه خانواده به بیابان‌های اطراف شهر و ساعت‌ها در فضای باز و بی‌آب و علف آن، به هنگام خنکی هوا در روزهای تعطیل تفریح دلپذیر آنان به حساب می‌آید. مهمان‌نوازی از ویژگی مردم این سرزمین و بهترین پذیرایی، حاضر نمودن گوسفند کامل و بریان در میان سفره است. قهوه عربی به همراه هل دم شده، نوشیدنی رسمی پذیرایی است. بیشتر نام‌های افراد، اسلامی بوده و در گفتگوهای روزانه مردم، نام خداوند، شکر، طلب رحمت، روزی، هدایت، و عاقبت به خیری، فراوان شنیده می‌شود و نفرین و دشنام به یکدیگر بسیار کم است. پخش اذان از مأذنه مساجد، التزام به نماز و حضور در نمازهای جماعت که در پنج نوبت اقامه می‌گردد، تعطیل نمودن بازار به هنگام نماز و حفظ ظواهر اسلامی، از آداب و رسوم نیکوی مردم این کشور است.

۳ . وضعیت زنان

برابر قوانین عربستان، ازدواج زنان عربستان با مردان بیگانه ممنوع

ص:۵۱

است، مگر با مجوّز دولت که به ندرت صادر می‌شود. در مورد رعایت پوشش نیز سختگیری صورت می‌گیرد؛ پوشاندن دست‌ها و صورت حتی توسط دختران پس از دوران ابتدایی اجباری است. چنانچه زنی بدن خود را به خوبی نپوشاند، توسط مأموران موسوم به «مطوّع» که وظیفه امر به معروف و نهی از منکر را بر عهده دارند، مورد بازجویی قرار می‌گیرد. افزون بر آن، حضور و رفت و آمد زنان نیز به سهولت میسر نیست؛ به زنان اجازه داده نمی‌شود به تنهایی و بدون اجازه مرد خانواده از خانه یا کشور خارج شوند. رانندگی برای زنان ممنوع است مگر زنان ارتش آمریکا که مجاز هستند در داخل مناطق نظامی، رانندگی نمایند ولی آنان نیز حق رانندگی در ملأ عام را ندارند. البته اخیراً حضور زنان غیر مسلمان خارجی که صرفاً با پوشیدن یک عبای عربی و با سر و پای برهنه رفت و آمد می‌کنند، در شهرهای غیر مکه و مدینه، امری عادی شده است. ساختمان‌های مسکونی دولتی موظف به ساختن زمین‌های تفریحی برای زنان و مردان به طور جداگانه هستند و استخدام زنان در فروشگاه‌ها و ادارات عمومی ممنوع است. البته در مراکز پزشکی و درمانی، مدارس، دانشگاه‌ها و ... از وجود بانوان به طور رسمی استفاده می‌شود. در این کشور امکانات آموزشی برای مردان و زنان یکسان نیست؛ در بعضی از دانشگاه‌های عربستان از ثبت‌نام زنان خودداری می‌شود و در برخی رشته‌ها فقط مردان حق ثبت‌نام دارند. زنان از دریافت بورس برای تحصیل در خارج از کشور محروم هستند. در عربستان نظام تعدد زوجات و حق انتخاب چند همسر برای مردان وجود دارد و بیشتر ثروتمندان آن سامان بیش از یک همسر اختیار

ص:۵۲

می کننـد. در این کشور یک مرد به راحتی می‌توانـد همسـر خود را طلاق دهد ولی زنان برای طلاق گرفتن از شوهران خود، باید به نظام حقوقی پیچیده‌ای متوسل شوند. مدتی است که ازدواج‌های موقت به روش‌های مختلف نیز در این کشور رایج شده است. اخیراً به دنبال سـخنان ملک عبدالله پادشاه این کشور مبنی بر این که: «به هیچ کس اجازه داده نمی‌شود از شأن زن در عربسـتان کاسـته، و فرصت آنان برای مشارکت در مسؤولیت ملی را از بین ببرد.» گام‌هایی در جهت بهبود وضع زنان برداشته شده است.

۴ . بهداشت و درمان

کشور عربستان سعودی با بهره گیری از درآمد نفتی خود، توانسته است خدمات بهداشتی و درمانی مناسبی به مردم بومی و مهاجران خارجی ارایه نمایـد. اکنون در این کشور بیش از ۳۴ هزار پزشک در ۳۱۴ بیمارستان و ۳۳۱۵ مرکز بهداشتی مشغول به کار هستند. مرکز پزشکی ملک فیصل در ریاض، از لحاظ فنی و تجهیزات، یکی از پیشرفته‌ترین مراکز پزشکی است. این مرکز از ۶۵ هزار کادر پرستاری و بیش از ۴۵۷۲۹ تخت بیمارسـتانی برخوردار می‌باشد. بیمارستان تخصصی چشم ملک خالد و بیمارستان تخصصی ملک فیصـل از جمله بیمارسـتان‌های مهم این کشور به شـمار می‌رونـد. علاوه بر آن‌ها ۶۴ بیمارسـتان، و ۳۹۲ درمانگاه خصوصـی نیز در عربستان سعودی به فعالیت مشغول هستند. گفتنی است دولت ۵۰٪ هزینه ساخت

ص:۵۳

بیمارستان‌های غیر دولتی را به سازندگان بخش خصوصی می‌پردازد. برنامه واکسیناسیون در عربستان با واکسینه نمودن ۹۴٪ از مردم در برابر هپاتیت ب و ۹۳٪ در برابر حصبه و سل و واکسیناسیون اطفال تا ۸۹٪ نشانگر پیشرفت در زمینه بهداشت می‌باشد. (۱) مراکز آموزش بهداشت نیز در کشور فعال و پر تلاش هستند. در سال ۱۹۶۳ میلادی در این کشور، سازمان هلال احمر نیز تأسیس شد؛ این سازمان دارای ۱۴۴ مرکز اورژانس با ۷۸۷ ماشین ویژه می‌باشد. سازمان هلال احمر به هنگام برگزاری مراسم حج، خدمات قابل توجهی به حجاج ارائه می‌کند. اکثر خدمات درمانی برای شهروندان سعودی رایگان است، لیکن افراد مقیم باید برای درمان هزینه سنگینی متحمل شوند.

۵ . خدمات اجتماعی

در این کشور علاوه بر وزارت کار و امور اجتماعی عربستان که سالانه کمک‌های زیادی به معلولان و خانواده‌های آنان می‌کند، ۱۵۷ مؤسسه خیریه با بودجه‌ای بالغ بر ۷۰۰ میلیون ریال سعودی به نیازمندان خدمات اجتماعی ارائه می‌کنند. علاوه بر آن جمعیت قابل توجهی نیز تحت پوشش بیمه‌های اجتماعی قرار دارند.

ص:۵۴

۱- دلیل المملکة العربیة السعودیه، ص ۷۰.

خلاصه

از دیر باز جامعه عربستان بر پایه روابط قبیله‌ای استوار بوده و دو عامل «مذهب» و «تعصب و علقه نیرومند قبیله‌ای»، ساختار اجتماعی و فرهنگ کلی آن را شکل داده است. علی‌رغم روی آوردن اکثر مردم این کشور به شهرنشینی پس از فراز و نشیب‌های بسیار، هنوز آثار نظام قبیله‌ای در فرهنگ اجتماعی عربستان به روشنی مشهود است و دین نیز به عنوان عنصری بسیار قوی دارای نقش و تأثیر می‌باشد. در میان جامعه کنونی عربستان می‌توان دو گرایش و گروه عمده را مشاهده نمود: گروه سنت‌گرایان و گروه تجدّدطلبان. البته سنت‌گرایان خود به دو جناح و گرایش قابل تقسیم هستند: الف. جناح رسمی؛ ب. جناح غیر رسمی. اکنون جامعه عربستان، یک جامعه سنتی است که با روشی نامتجانس، در حال مدرنیزه شدن است. آداب و رسوم این کشور، آمیخته‌ای است از سنت‌های قبیله‌ای و فرهنگ اسلامی. مردم عربستان از نظر آداب و رسوم به سه گروه تقسیم می‌شوند: الف: حجازیان؛ ب: نجدیان؛ ج: ساکنان منطقه شرقیه. برابر قوانین عربستان، ازدواج زنان عربستان با مردان بیگانه ممنوع است. در مورد رعایت پوشش نیز سختگیری صورت می‌گیرد. رانندگی برای زنان ممنوع است. استخدام زنان در فروشگاه‌ها و ادارات عمومی ممنوع است. در این کشور امکانات آموزشی برای مردان و زنان یکسان نیست و زنان برای طلاق گرفتن از شوهران خود، باید به نظام حقوقی پیچیده‌ای متوسل شوند.

ص:۵۵

کشور عربستان سعودی با بهره گیری از درآمد نفتی خود، توانسته است خدمات بهداشتی و درمانی مناسبی به مردم بومی و مهاجران خارجی ارایه نماید. در این کشور علاوه بر وزارت کار و امور اجتماعی عربستان ۱۵۷ مؤسسه خیریه با بودجه‌ای بالغ بر ۷۰۰ میلیون ریال به نیازمندان خدمات اجتماعی ارائه می کنند.

خود آزمایی

۱. وضعیت اجتماعی عربستان را با در نظر گرفتن گرایش‌ها، گروه‌ها و جناح‌های حاکم در آن شرح دهید. ۲. سنت گرایان موجود در عربستان را توضیح دهید. ۳. مردم عربستان را از نظر آداب و رسوم به سه گروه تقسیم کنید و هر یک را شرح دهید. ۴. وضعیت زنان را در عربستان توضیح دهید. ۵. وضعیت بهداشت و درمان در عربستان را از جهت امکانات، برنامه‌ها و مراکز آموزشی شرح دهید. ۶. نحوه ارائه خدمات اجتماعی به مردم را در عربستان شرح دهید.

ص:۵۶

درس پنجم

اشاره

جغرافیای آموزشی و فرهنگی

هدف‌های آموزشی انتظار می‌رود با مطالعه این درس: ـ مفهوم جغرافیایی آموزشی و فرهنگی را با توجه به مؤلفه‌های آن بشناسیم. ـ تاریخ نظام آموزش و پرورش عربستان را بشناسیم. ـ با انواع مدارس موجود در عربستان آشنا شویم. ـ با دانشگاه‌های عربستان آشنا شویم. ـ چگونگی تحول اوضاع کتاب و کتابخانه‌ها را در عربستان بدانیم. ـ چگونگی جهت‌گیری تبلیغات و مطبوعات را در عربستان بدانیم. ـ خبرگزاری‌های داخلی و خارجی فعال در عربستان را بشناسیم. ـ وضعیت رادیو و تلویزیون را در عربستان بدانیم. ـ اقدامات دولتی در خصوص مسائل هنری و ورزشی جوانان را بدانیم.

ص:۵۷

در این درس به جغرافیای آموزشی و فرهنگی می‌پردازیم و در این خصوص مواردی چون نظام آموزشی و تحصیلات عالی، کتاب و کتابخانه‌ها، مطبوعات، خبرگزاری‌های داخلی و خارجی و رادیو و تلویزیون (صدا و سیما) و جوانان، هنر و ورزش را از نظر می گذرانیم.

۱. وضعیت سواد

برابر آمارهای رسمی گفته می‌شود که ۷۸٪ مردم این کشور باسواد هستند ولی طبق آمار غیر رسمی، میزان با سوادها کمتر است.

۲. نظام آموزشی

در دوران گذشته عربستان، مدارس دینی و مساجد، مسؤولیت آموزش خواندن و نوشتن و علوم دینی را بر عهده داشتند. نخستین مدرسه به سبک امروزی در این کشور، در دوران حکومت ملک عبدالعزیز و به فرمان وی تأسیس گردید. بعد از آن، به تدریج اقدام جهت گسترش و توسعه فرهنگی کشور رو به افزایش نهاد. نخست مدیریت معارف در سال ۱۹۵۳ به فرمان وی تأسیس گردید و ملک فهد پادشاه قبلی، به عنوان اولین وزیر معارف منصوب شد. در این کشور مدیریت آموزش و پرورش به دو بخش دختران و پسران تقسیم شده بود؛ مدیریت بخش پسران به عهده وزارت
معارف (آموزش و پرورش) و مدیریت بخش دختران به عهده
ریاست کل آموزش دختران بود و هر کدام دارای دانشکده‌های
ص:۵۸

تربیت معلم اختصاصی با سیستم آموزشی مشترک بودند ولی در سال ۲۰۰۱ م به فرمان ملک فهد با ایجاد پست قائم مقام وزیر آموزش و پرورش در امور آموزش دختران، تشکیلات جداگانه آموزش دختران در آن وزارتخانه ادغام گردید و دکتر جوهره بنت فهد به آن سمت منصوب شد. مدارس عربستان در هر دو بخشِ پسران و دختران، به دو نوع تقسیم می‌شوند: دولتی: در مدارس دولتی ثبت نام رایگان و کلیه هزینه‌ها و امکانات آموزشی از سوی دولت پرداخت می‌شود. محصلان این مدارس اغلب از افراد متوسط و قشر کم درآمد جامعه هستند. ملّی: این مدارس با دریافت شهریه‌های مختلف از امکانات و کیفیت بالاتری برخوردار می‌باشند. علاوه بر مدارس ملّی و دولتی، تعداد زیادی مدرسه زیر نظر وزارت معارف و ریاست تعلیم دختران در مناطق مختلف کشور جهت حفظ قرآن کریم مشغول به کار هستند. همچنین مدارسی جهت روشندلان در مقاطع مختلف تحصیلی در عربستان وجود دارد. اکنون دوران تحصیل در این کشور ۱۲ سال است که به جز پیش دبستانی، به سه مرحله «ابتدایی» از ۶ تا ۱۲ سالگی، «متوسطه یا میانی» از ۱۲ تا ۱۵ سالگی، «ثانویه یا دبیرستان» از ۱۵ تا ۱۸ سالگی تقسیم می‌شود. دوره آموزش دبیرستان سه سال می‌باشد که بعد از سال اول، دانش آموزان به دو گروه علوم و هنر تقسیم می‌شوند. البته مدارس صنعتی، بازرگانی و کشاورزی نیز در عربستان وجود دارد که

ص:۵۹

دانش آموزان پس از طی دوره میانی می‌توانند تحصیلات خود را در این مدارس ادامه دهند. سال تحصیلی در عربستان از اواخر سپتامبر؛ یعنی اوایل مهرماه آغاز شده و در اواخر ژوئن؛ یعنی اوایل تیرماه به اتمام می‌رسد. سال تحصیلی به دو دوره نیم سال اول و دوم تقسیم می گردد.

۳ . تحصیلات عالی

عربستان سعودی دارای هشت دانشگاه دولتی به شرح ذیل است: دانشگاه ملک سعود؛ دانشگاه ملک عبد العزیز؛ دانشگاه نفت و معدن ملک فهد؛ دانشگاه ملک فیصل؛ دانشگاه اسلامی امام محمد بن سعود؛ دانشگاه اسلامی مدینه منوره؛ دانشگاه ام القری؛ دانشگاه ملک خالد؛ دانشگاه ملک عبدالله؛ دانشگاه‌های نظامی.

۴ . کتاب

در سال‌های اخیر بر اثر جلب و جذب متفکّران و اهل قلم کشورهای اسلامی و نشر آثار آنان، فرهنگِ تدوین و نشر کتاب در عربستان

ص:۶۰

سعودی، تحول زیادی یافته است؛ عناوین و کیفیت کتاب‌های نشر یافته به خوبی نشانگر تحوّل مطبوعاتی و فرهنگی این دیار است. جهت‌گیری کلّی آثار منتشره دینی؛ اعم از تحقیق متون، تصحیح آثار کهن و تک نگاری‌های موضوعی، بیشتر بر محور نشراندیشه سلفی‌گری و وهابیت و ردّ مخالفان آنان دور می‌زند؛ تحقیق و نشر آثاری مانند کتاب «التوحید» ابن خزیمه، «العظمه» ابوالشیخ و نگارش آثاری مانند «صفات الله بین الاثبات و التأویل» و «رؤیهٔ الله» که از آثار نشر یافته دانشگاه امّ القری است و نیز «البیان لخطأ بعض الکتاب» حوار هادی و کتاب «مع مجد الغزالی» و ... نمونه‌های روشن این مدعاست. در کنار این نوع کتب، برخی از آثار مهم تاریخی، رجالی و تفسیری نیز نشر یافته است. شکل ظاهری کتاب‌ها نیز اخیراً جالب و چشم نواز گردیده، گویا این ساخت و پرداخت زیبا، از کشور لبنان اقتباس شده است. مراکز نشر و فروش کتاب نیز گسترش زیادی یافته است. مهم‌ترین و بزرگ‌ترین مؤسسه انتشاراتی عربستان «التهامه» است. مؤسسات مهم دیگر آن عبارتند از: مؤسسه انتشاراتی «البلاد» در جده، مؤسسه «چاپ مدینه»، مؤسسه «مکه مکرمه»، و مؤسسه «الیمامه» در ریاض.

۴ . کتابخانه‌ها

تعداد کتابخانه‌های عمومی عربستان در سال ۱۴۱۰ه .ق به ۶۰ عدد افزایش یافت و در حال حاضر بیش از یک میلیون جلد کتاب در این کتابخانه‌ها موجود است.

ص:۶۱

۵ . مطبوعات

در کشور عربستان، مطبوعات زیر نظر دولت است. سیاست کلی تبلیغاتی عربستان را شورای عالی تبلیغات این کشور تدوین می کند. در اکثر مطبوعات، تبلیغ مسایل دینی در درجه اول قرار دارد و در مسایل سیاسی اغلب نویسندگان، به وسیله دولت تغذیه می‌شوند و خط مشی خود را از دولت می گیرند. بدین رو اگر چه مقررات سانسور و ممیزی مکتوبی برای مطبوعات وجود ندارد، اما سردبیران و نویسندگان نه تنها از نشر مطالب انتقادی خودداری می کنند؛ بلکه خط فکری و مشی سیاسی دولت را تبلیغ می کنند.

۶ . خبرگزاری‌های داخلی و خارجی

در عربستان سعودی دو خبرگزاری داخلی وجود دارد که زیر نظر خاندان آل سعود اداره می‌شوند: ۱. خبرگزاری «واس» که مخفف وکالهٔ الانباء السعودیه می‌باشد و حرف اختصاری آن به انگلیسی «S.P.A» است. این خبرگزاری در سال ۱۹۷۰ میلادی تأسیس گردید. ۲. خبرگزاری اسلامی [IPA] افزون بر آن دو خبرگزاری داخلی، در این کشور دو خبرگزاری خارجی رویتر و آسوشیتدپرس خبرگزاری «ایرنا» از جمهوری اسلامی و خبرگزاری ابینا مربوط به سازمان کنفرانس اسلامس است نیز فعال می‌باشند.
ص:۶۲

۷ . رادیو و تلویزیون (صدا و سیما)

پیشینه رادیو در عربستان به سال ۱۹۳۲ میلادی برمی‌گردد. در این تاریخ به فرمان ملک عبدالعزیز رادیوی اختصاصی در این کشور ایجاد گردید. در سال ۱۹۴۸ میلادی نخستین رادیوی عمومی در جده آغاز به کار کرد. در سال ۱۹۶۴ میلادی شبکه رادیو سراسری ریاض و رادیوی «نـدای اسـلام» در مکه راه‌اندازی شد. امروزه جز رادیو سراسـری ریاض، و کانال دوم این رادیو، رادیو قرآن نیز از ریاض پخش می‌شود. رادیو عربستان زیر نظر وزارت فرهنگ و اطلاع‌رسانی قرار دارد و دارای برنامه‌های درون مرزی و برون مرزی مختلفی است؛ برنامه‌های درون مرزی، به زبان‌های عربی و انگلیسـی پخش می‌شود و دارای فرستنده‌های رادیویی در شهرهای جده، ریاض، دمام و ابها است. برنامه‌های برون مرزی عربسـتان به زبان‌های بنگالی، انگلیسـی، فارسـی، فرانسوی، انـدونزیایی، سومالیایی، سواحلی، ترکسـتانی، ترکی و اردو پخش می‌شود. رادیوی دیگر عربستان «رادیو آرامکو» است؛ ایستگاه این رادیو در ظهران است و برنامه‌های آن به زبان انگلیسـی و برای اسـتفاده کارمندان شـرکت آرامکو پخش می‌شود. تلویزیون عربسـتان در سال ۱۹۶۵ میلادی تأسیس گردیـد و نخستین برنامه تلویزیونی خود را از دو ایسـتگاه ریاض و جـده پخش نمود. اکنون ایسـتگاه مرکزی آن در ریاض است ولی ساختمان بسیار مهمی هم در جده دارد و در شهرهای ریاض، جده، مدینه، دمام، قصیم، و ابها دارای

ص:۶۳

ایستگاه می‌باشد. برنامه‌های این تلویزیون در کانال یک به زبان عربی و در کانال دوم به زبان انگلیسی پخش می‌شود. کانال تلویزیونی دیگر عربستان، کانال ظهران] آرامکو [است که برنامه‌های خود را به زبان انگلیسی پخش می کند. تلویزیون عربستان دو شبکه دارد که یکی ورزشی است و دیگری برنامه کودک و اخبار پخش می کند. گرایش مردم به رادیو تلویزیون دولتی بسیار اندک و اکثر آنان از شبکه‌های ماهواره‌ای استفاده می کنند. اگرچه در داخل کشور به صورت رسمی دو شبکه فعال است لیکن سعودی‌ها سرمایه گذاری‌های زیادی در بیرون کشور در این زمینه کرده‌اند. شبکه روقانی، mbc ۱ و ۲ اقرأ، العربیه، مجد و... با سرمایه سعودی‌ها کار می کند. رادیو و تلویزیون در عربستان دولتی است و خط مشی و سیاست‌های دولت را تبلیغ و ترویج می کند. گفتنی است از سال ۱۹۹۰ میلادی تلویزیون سعودی برای فرستادن امواج خود، ماهواره را به خدمت گرفته است.

۸ . جوانان، هنر و ورزش

برای رسیدگی به امور مختلف جوانان، به فرمان ملک فهد در سال ۱۹۶۹م تشکیلاتی به نام «الرئاسة العامة لرعایة الشباب = ریاست کل امور جوانان» به وجود آمد. این تشکیلات، برای جذب جوانان، مراکزی با عنوان «خانه جوانان» راه‌اندازی نمود. بر اساس فرمان دیگری در سال ۱۳۹۲ ه .ق «جمعیة الفنون

ص:۶۴

العربیۀ السعودیۀ = انجمن هنرهای عربی سعودی » تأسیس شد. این جمعیت که در سال ۱۳۹۸ه . ق. نامش به «جمعیۀ العربیۀ السعودیۀ للثقافۀ و الفنون = انجمن فرهنگ و هنر عربی سعودی » تغییر یافت، در امور ادبی، هنرهای نمایشی، موسیقی ، اعلام و مطبوعات فعالیت می کند. عربستان برای انجام فعالیت‌ها و برگزاری مسابقات ورزشی، دوازده شهر ورزشی ایجاد کرده است که بزرگ‌ترین آن در شمال شرقی ریاض قرار دارد و سه شهر ورزشی دیگر نیز در دست احداث است. ورزشکاران این کشور در بیست رشته ورزشی فعالیت دارند و در برخی از رشته‌ها در سطح آسیا و جهان صاحب مدال هستند.

خلاصه

در دوران گذشته عربستان، مدارس دینی و مساجد، مسؤولیت آموزش خواندن و نوشتن و علوم دینی را بر عهده داشتند. نخستین مدرسه به سبک امروزی در این کشور، در دوران حکومت ملک عبدالعزیز و به فرمان وی تأسیس گردید. در این کشور مدیریت آموزش و پرورش به دو بخش دختران و پسران تقسیم شده بود؛ مدیریت بخش پسران به عهده وزارت معارف (آموزش و پرورش) و مدیریت بخش دختران به عهده ریاست کل آموزش دختران بود. مدارس عربستان در هر دو بخشِ پسران و دختران، به دو نوع تقسیم می‌شوند: دولتی و ملّی. عربستان سعودی دارای هشت دانشگاه دولتی است. جهت‌گیری کلّی آثار منتشره دینی بیشتر بر محور نشر اندیشه

ص:۶۵

سلفی گری و وهـابیت و ردّ مخالفان آنان دور می‌زنـد.در کنار این نوع کتب، برخی از آثار مهم تاریخی، رجالی و تفسیری نیز نشـر یافته است. تعـداد کتابخانه‌های عمومی عربسـتان در سال ۱۴۱۰ه .ق به ۶۰ عـدد افزایش یافت و در حال حاضـر بیش از یک میلیون جلد کتاب در این کتابخانه‌ها موجود است. در کشور عربستان، مطبوعات زیر نظر دولت است. سردبیران و نویسندگان نه تنها از نشر مطـالب انتقـادی خودداری می کننـد؛ بلکه خط فکری و مشـی سیاسـی دولت را تبلیغ می کننـد. در عربسـتان سـعودی دو خبرگزاری داخلی وجود دارد که زیر نظر خاندان آل سعود اداره می‌شوند: خبرگزاری «واس» و خبرگزاری اسلامی [IPA] در این کشور فعالند و خبرگزاری‌های خارجی رویتر، آسوشیتدپرس و ایرنا نیز فعالیت دارنـد. امروزه جز رادیو سراسـری ریاض، و کانال دوم این رادیو، رادیو قرآن نیز از ریـاض پخش می‌شود. رادیو عربسـتان زیر نظر وزارت فرهنـگ و اطلاع‌رسـانی قرار دارد و دارای برنامه‌های درون مرزی و برون مرزی مختلفی است. برنامه‌هـای برون مرزی عربسـتان به زبان‌هـای بنگـالی، انگلیسـی، فارسـی، فرانسوی، انـدونزیایی، سومالیایی، سواحلی، ترکسـتانی، ترکی و اردو می‌باشد. برنامه‌های تلویزیون عربستان در کانال یک به زبان عربی و در کانال دوم به زبان انگلیسـی پخش می‌شود. کانال تلویزیونی دیگر عربستان، کانال ظهران] آرامکو [است که برنامه‌های خود را به زبان انگلیسی پخش می کند. رادیو و تلویزیون در

ص:۶۶

عربستان دولتی است و خط مشی و سیاست‌های دولت را تبلیغ و ترویج می‌کند. برای رسیدگی به امور مختلف جوانان، به فرمان ملک فهد در سال ۱۹۶۹م تشکیلاتی به نام «الرئاسهٔ العامهٔ لرعایهٔ الشباب = ریاست کل امور جوانان» به وجود آمد. هم اکنون جمعیت «جمعیهٔ العربیهٔ السعودیهٔ للثقافهٔ و الفنون» در امور ادبی، هنرهای نمایشی، موسیقی، اعلام و مطبوعات فعالیت می‌کند. عربستان برای انجام فعالیت‌ها و برگزاری مسابقات ورزشی، دوازده شهر ورزشی ایجاد کرده است. ورزشکاران این کشور در بیست رشته ورزشی فعالیت دارند و در برخی از رشته‌ها در سطح آسیا و جهان صاحب مدال هستند.

خود آزمایی

۱. تاریخ نظام آموزش و پرورش عربستان را توضیح دهید. ۲. دو نوع مدارس موجود در عربستان را نام برده و هر یک را شرح دهید. ۳. دانشگاه‌های عربستان را نام ببرید. ۴. چگونگی تحول اوضاع کتاب و کتابخانه‌ها را در عربستان شرح دهید. ۵. چگونگی جهت‌گیری تبلیغات و مطبوعات را در عربستان توضیح دهید. ۶. خبرگزاری‌های داخلی و خارجی فعال در عربستان را نام ببرید. ۷. شبکه‌های رادیو و تلویزیون عربستان را نام ببرید. ۸. اقدامات دولتی در خصوص مسائل هنری و ورزشی جوانان را شرح دهید.

ص:۶۷

درس ششم

اشاره

اوضاع اقتصادی

هـدف‌های آموزشـی انتظـار می‌رود بـا مطـالعه این درس : ـ بنیان‌های مهم در سیسـتم اقتصادی عربسـتان را بشناسـیم. ـ با بخش‌های مختلف اقتصادی عربسـتان آشـنا شویم. ـ با انواع گوناگون حمل و نقل و ارتباطات در عربسـتان آشنا شویم. ـ چگونگی بودجه‌بندی در نظام اقتصادی عربستان را بدانیم. ـ با تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه و نرخ رشد عربستان آشنا شویم. ـ بانک‌های مهم عربستان را بشناسـیم. ـ با چگونگی سـرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی عربسـتان به سایر کشورها آشـنا شویم. ـ چگونگی مبادلات تجاری ایران و عربستان را بدانیم. ـ اقلام صادراتی و وارداتی عربستان را بدانیم.

ص:۶۸

در این درس تحت عنوان نظام اقتصادی عربستان به مواردی چون سیستم اقتصادی، بخش‌های مختلف اقتصادی، حمل و نقل و ارتباطات، بودجه، تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه و نرخ رشد، پول، بانک‌ها، سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی، مبادلات تجاری و صادرات و واردات عربستان می‌پردازیم.

۱ . سیستم اقتصادی

اقتصاد عربستان بر محور درآمدهای نفت و فرآورده‌های آن بنا شده است؛ پس از نفت، مسافرت گسترده حجاج به آن کشور و درآمد حاصله از برگزاری مراسم حج و بازار پر فروش کالاـ در آن ایام، نقش مهمی در اقتصاد این کشور ایفا می‌کند. البته در سال‌های اخیر توسعه بخش صنعت، کشاورزی و معدن و افزایش سهم آن‌ها در سیستم اقتصادی، مورد توجه بسیار قرار گرفته است. عربستان از سرمایه‌گذاری خارجی استقبال نموده و تسهیلات زیادی در اختیار سرمایه‌گذاران قرار داده است. از سوی دیگر این کشور به دلایل اقتصادی و تبلیغاتی، به سرمایه‌گذاری در خارج از کشور نیز پرداخته است. شرکت معروف «البرکه» در ۳۲ کشور جهان از جمله جمهوری‌های شوروی سابق سرمایه‌گذاری و در کشورهایی چون هند، پاکستان، بحرین و نیجریه، بانک تأسیس نموده است. (۱)

ص:۶۹

۱- عربستان، فخری، ص۱۰۴.

این کشور بر اساس نظام اقتصادی آزاد، سیاست اقتصادی و تجاری خود را بنیان نهاده است.

۲. بخش‌های مختلف اقتصادی

اشاره

اقتصاد عربستان دارای بخش‌های مختلفی است که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

الف. کشاورزی

علی‌رغم کمبود زمین‌های قابل کشت و آب و بارندگی، عربستان
با صرف بودجه فراوان در مورد کشاورزی، گام‌های مهمی برداشته
است. در زمینه گندم در سال ۱۹۸۵ به خودکفایی رسیده، و در سال ۱۹۹۲ با تولید ۴ میلیون تن، مازاد گندم خویش را به کشورهای دیگر صادر نموده است. این تولید اگر چه در سال‌های بعد به دلایل اقتصادی کاهش یافت ولی در سال ۲۰۰۰ میلادی میزان آن، ۸/۲ میلیون تن بوده است. تولید میوه و سبزیجات، گوجه فرنگی، انگور و خرما نیز به گونه‌ای افزایش یافته است که برخی از آن‌ها صادرات نیز داشته است. دامداری این کشور نیز پیشرفت زیادی نموده است؛ افزایش تعداد دام‌ها، تخم مرغ و مرغ خوراکی، گوشت قرمز، و ماهی نشانگر رشد این بخش است. برابر گزارش‌های موجود، کارخانجات و صنایع وابسته به کشاورزی همچون کارخانه بسته‌بندی مرغ، کنسرو سازی، روغن زیتون، آرد و روغن سویا تأسیس شده است، و تعدادی نیز با صرف هزینه‌های بسیار در دست احداث می‌باشد. (۱)

ص:۷۰

۱- عربستان، فخری، ص۱۰۵ – ۱۱۲.

ب. معادن

در سال ۱۹۷۲ میلادی قانون معدن در عربستان تصویب شد. پس از آن شرکت‌های فرانسوی، انگلیسی، کانادایی و سوئیسی برای کشف معادن به جستجو پرداختند. علاوه بر آن‌ها، شرکت‌های مشترکی نیز پدید آمد و در سال‌های اخیر دولت نیز شرکت بزرگی در زمینه معادن راه اندازی کرده است. کشف ذخایر عظیم طلا، سنگ آهک، سنگ گچ، سنگ مرمر، خاک رس، نمک، هیدرواکسید آلومینیوم، سنگ آهن، مس، سرب، قلع، نقره و اورانیوم و بهره برداری از ۴۵۰۰ معدن، بر درآمد اقتصادی عربستان افزوده است.

ج. انرژی

عربستان با ۲۶۳ میلیارد بشکه نفت، ۲۶٪ از ذخایر نفت جهان، و ۴/۳۳٪ نفت اوپک را در اختیار دارد. ذخایر گازی این کشور نیز ۲/۵ تریلیون متر مکعب برآورد شده است.

د. صنایع

وزارت صنایع با ایجاد ۱۴ شهر صنعتی به مساحت ۹۲ میلیون متر مربع و بهره برداری از آن‌ها، به توسعه صنعت همت گماشته است؛ نخستین گام در بهبود و رشد صنعت، توسعه پالایشگاه‌ها و پروژه‌های پتروشیمی

ص:۷۱

به ویژه در جده، جبیل و ینبع بود. سپس صنایع سبک و مصرفی مثل چرم سازی، مبل سازی و لوازم خانگی مورد توجه قرار گرفت؛ به گونه‌ای که تا سال ۱۴۲۲ه . ق بیش از ۳۴۶۸ کارخانه راه‌اندازی شده است. افزون بر آن‌ها، صنایع آهن و فولاد با همکاری آلمان با ظرفیتی معادل ۸۰۰ هزار تن اوره و شرکت متانول با ظرفیت ۶۰۰ هزار تن در سال و کارخانه‌های بزرگ سیمان با ۱۴ میلیون تن مشغول به کار هستند. جذب سرمایه گذاری خصوصی در فرآورده‌های شیمیایی، افزایش کارخانجات شیمیایی تا ۲۷۴ مورد و سرمایه گذاری ۵۴ میلیارد دلاری در آن نشانگر سمت گیری جدید صنعت در عربستان است. مهم‌ترین شرکت صنعتی عربستان، شرکت صنایع اساسی سعودی (sabic) است که در پتروشیمی، کود شیمیایی، آهن، فولاد و پلاستیک فعالیت دارد. این شرکت با جذب شریک سرمایه گذار خارجی با انعقاد قراردادهای بسیار بزرگ، طرح‌هایی همچون طرح بزرگ تولید پولیستر را به مرحله اجرا درآورده است. میزان سوددهی این شرکت در سال ۲۰۰۰ میلادی، ۲۲۹۵ میلیون ریال سعودی بوده است. تولیدات این کشور در بازار کشورهای اروپایی، آمریکا، ژاپن و هنگ کنگ عرضه می‌شود. پس از آن شرکتِ صنعتی «وطنی»، سمارک، صافولا، پترومین و آرامکو، بخش اعظم تولیدات صنعتی را بر عهده دارند. این کشور با تأسیس صندوق «توسعه صنعتی عربستان SIDF» به جلب مشارکت و حمایت از بخش خصوصی پرداخته و با واگذاری وام با شرایط بسیار آسان، صنایع کوچک را نیز توسعه بخشیده است.

ص:۷۲

۳. حمل و نقل و ارتباطات

اشاره

حمل و نقل و ارتباطات ریلی، جاده‌ای و هوایی عربستان به شرح ذیل است:

الف. راه آهن

نخستین شبکه راه آهن در سال ۱۹۵۱ میلادی تأسیس و اکنون حدود ۱۳۹۲ کیلومتر امتداد دارد. این شبکه با جابجایی ۵/۱ میلیون تُن کالا و بیش از ۰۰۰/۳۵۰ نفر در حمل کالاهای وارداتی از بندر دمام به ریاض و انتقال فرآورده‌های نفتی، غلات، سیمان و کود شیمیایی به بندر دمام، برای صدور به خارج از کشور فعالیت چشمگیری دارد.

ب. جاده‌ها و اتومبیل

عربستان با افزایش و توسعه جاده‌ها و اتوبان‌ها بر اساس استانداردهای پیشرفته، دارای جاده‌های فراوانی است و تا سال ۲۰۰۰ میلادی ۱/۵ میلیون دستگاه وسیله نقلیه در عربستان به ثبت رسیده است. در زمان حج، سندیکای ماشین‌داران یا «النقابه العامه للسیارات» مسئولیت حمل و نقل حجاج را بر عهده دارد.

ج. فرودگاه‌ها

عربستان دارای ۵ فرودگاه بین المللی شامل فرودگاه بین المللی ظهران (حومه ظهران)، هفوف (حومه احساء)، ملک عبدالعزیز (اطراف جده)، ملک خالد (نزدیک ریاض)، و ملک فهد (منطقه شرقیه) است. علاوه بر این‌ها ۲۵ فرودگاه داخلی نیز در این کشور وجود دارد.

ص:۷۳

شرکت هواپیمایی عربستان در سال ۲۰۰۰ با در اختیار داشتن ۱۰۶ فروند هواپیمای بوئینگ و ایرباس و ۲۵/۰۰۰ کادر و ۱/۱۰۰ خلبان و کمک خلبان، حدود ۵/۱۲ میلیون مسافر و ۳۳۵ میلیون تن کالا را جابجا نموده است. این کشور، برای خرید هواپیماهای جدید نیز قراردادهایی معادل شش میلیارد دلار با آمریکا منعقد کرده است. اخیراً تأسیس چند شرکت هوایی دیگر هم تصویب شده است.

۴. بودجه کشور

بودجه سال ۲۰۰۱ مصوب هیئت دولت که با افزایش ۳۶ درصدی، ۳/۵۷ میلیارد دلار اعلام گردید.

ص:۷۴

۵. تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه و نرخ رشد

در سال ۲۰۰۰ تولید ناخالص ملی این کشور بالغ بر ۴/۵۱۲ میلیارد ریال بوده، که نسبت به سال‌های پیشین ۸/۸٪ رشد داشته است. در سال ۱۹۸۹ میلادی درآمد سرانه ۶۲۳۰ دلار بود که در سال‌های بعد با ۹/۵٪ کاهش مواجه گردید ولی در سال‌های بعد، اغلب رشد داشته است. اشتغال در عربستان به طور متوسط سالانه ۸٪ افزایش داشته است.

۶. پول عربستان

واحد پول عربستان سعودی، «ریال» می‌باشد؛ هر ریال عربستان برابر با ۱۰۰ هلله است. اسکناس‌های رایج این کشور ۱، ۵، ۱۰، ۲۰، ۵۰، ۱۰۰،

ص:۷۵

۲۰۰ و ۵۰۰ ریالی می‌باشد و سکه‌های رایج آن ۱۰، ۲۵، ۵۰ هلله و یک ریالی است. اکنون یک لیره استرلینگ برابر با ۸۴۶/۵ ریال سعودی و یک دلار آمریکا برابر با ۷۵/۳ ریال سعودی است.

۷. بانک‌های عربستان

بانک‌های مهم عربستان عبارتند از: ۱. بانک الریاض؛ ۲. بانک الجزیره؛ ۳. بانک عربی وطنی؛ ۴. بانک سرمایه‌گذاری عربستان؛ ۵. بانک المتحد؛ ۶. بانک الراجحی (خصوصی)؛ ۷. بانک عربستان و آمریکا؛

۸. بانک عربستان و انگلیس؛ ۹. بانک عربستان و هلند ؛۱۰. بانک عربستان و فرانسه.

۸. سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی

عربستان با اختصاص یک میلیارد دینار اسلامی از بنیانگذاران بانک توسعه اسلامی به حساب می‌آید. این کشور یکی از اعضای مهم بانک عرب برای توسعه آفریقا نیز هست. این کشور با اختصاص ۵/۲٪ از تولید ناخالص داخلی برای کمک به توسعه کشورهای دیگر، کمک‌های بلاعوض بسیاری به سازمان آزادی‌بخش فلسطین و کشورهای آسیب دیده از سوانح طبیعی نموده است. در عین حال ۱۰٪ سرمایه‌گذاری عربستان از طریق دریافت وام‌های میان مدت تأمین شده است. این کشور در سال ۱۹۸۹میلادی برای اجرای

ص:۷۶

پروژه نظـامی «الیمامه» ۳۱۷ میلیـارد دلاـر و در سال ۱۹۹۱میلادی برای تـأمین هزینه لشکرکشـی آمریکا علیه عراق، ۷ میلیارد دلار اسـتقراض نموده است. شرکت نفتی مشترک آرامکو نیز برای توسعه فعالیت‌های خود ۵/۱ میلیارد دلار وام چهار ساله و ۹۰۰ میلیون دلاـر وام ده ساله دریافت نموده است. (۱) به رغم این مسایل، در حال حاضـر عربسـتان سعودی از محدود کشورهایی است که هیچ بدهی خارجی ندارد.

۹. مبادلات تجاری

مبادلـات تجـاری و پروژه‌هـای مشترک عربسـتان با دیگر کشورهای جهان به ترتیب؛ با آمریکا ۱۲۱ میلیارد ریال سـعودی، ژاپن ۱۶ میلیـارد دلار، چین ۷۰۰ میلیون دلاـر، فرانسه ۱۸/۱۳ میلیـارد ریال سـعودی و با ترکیه ۱/۱ میلیـارد ریـال بوده است. مبادلات تجاری عربسـتان و ایران تحت تأثیر عوامل سیاسی، فراز و نشیب فراوانی طی نموده است. صادرات ایران به عربستان در سال ۱۳۷۸ ه . ش به ۹/۵۴ میلیون دلاـر و واردات آن به ۸/۴۶ میلیون دلاـر افزایش یافته است. در سال ۱۳۸۰ مقدار زیادی مواد پتروشـیمی وارد کشور ما شده است.

ص:۷۷

۱- عربستان، فخری، ص۹۸ – ۱۰۱.

کالاهـای صـادراتی ایران به عربسـتان قـالی، قـالیچه پشـمی، پسـته، کیف و کفش، مصالـح ساختمـانی، نوشابه‌های غیر الکلی و آب معدنی، خاویار، مواد شوینده، سنگ‌های ساختمانی، سرامیک و کاشی، سیمان، انواع میوه، مبل، مصنوعات چوبی، صنایع آلومینیوم، اتومبیـل و قطعـات یـدکی بوده است. و کالاهـای وارداتی ایران از عربسـتان اوره، بنزین هواپیما، متانول، پلی اتیلن، بوتان مایع، مواد شیمیایی، کولر گازی، نخ و الیاف پلی استر، دی اکسید تیتانیوم می‌باشد.

۱۰. صادرات و واردات

تا سال ۱۹۷۹ م حدود ۹۴٪ صادرات این کشور نفت بود، اما با توسعه صـنعت پتروشیمی، در سال ۲۰۰۰ میلادی سهم نفت به ۶۷٪ تقلیـل یافت و ۱/۱۷٪ صـادرات را کالاهای پتروشـیمی و ۹۹/۱۵٪ بقیه را مواد غـذایی، حیوانـات زنـده، مواد کشاورزی و شـیمیایی تشـکیل می‌دهـد. واردات این کشور در سال ۲۰۰۰ میلادی حـدود ۲/۱۱۳ میلیـارد ریال سـعودی کالا شامل ۲۲٪ مواد غـذایی، ۱۸٪ مواد شیمیایی و بقیه فلزات و ماشین‌آلات بوده است.

خلاصه

اقتصـاد عربسـتان بر محور نفت و فرآورده‌های آن بنا شـده است؛ پس از نفت، مسافرت گسترده حجاج به آن کشور نقش مهمی در اقتصـاد این کشور ایفا می‌کنـد. این کشور بر اساس نظام اقتصادی آزاد، سـیاست اقتصادی و تجاری خود را بنیان نهاده است. اقتصاد عربستان دارای

ص:۷۸

بخش‌های مختلفی است که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: الف: کشاورزی ب: معادن ج: انرژی د: صنایع. حمل و نقل و ارتباطات عربستان به سه طریق ریلی، جاده‌ای و هوایی صورت می‌گیرد. واحد پول عربستان سعودی، «ریال» می‌باشد. بانک‌های مهم عربستان عبارتند از: ۱. بانک الریاض؛ ۲. بانک الجزیره؛ ۳. بانک عربی وطنی؛ ۴. بانک سرمایه‌گذاری عربستان؛ ۵. بانک المتحد؛ ۶. بانک الراجحی (خصوصی)؛ ۷. بانک عربستان و آمریکا؛ ۸. بانک عربستان و انگلیس؛ ۹. بانک عربستان و هلند؛ ۱۰. بانک عربستان و فرانسه. عربستان با اختصاص یک میلیارد دینار اسلامی از بنیانگذاران بانک توسعه اسلامی به حساب می‌آید. این کشور یکی از اعضای مهم بانک عرب برای توسعه آفریقا نیز هست. کالاهای صادراتی ایران به عربستان قالی، قالیچه پشمی، پسته، کیف و کفش، مصالح ساختمانی، نوشابه‌های غیر الکلی و آب معدنی، خاویار، مواد شوینده، سنگ‌های ساختمانی، سرامیک و کاشی، سیمان، انواع میوه، مبل، مصنوعات چوبی، صنایع آلومینیوم، اتومبیل و قطعات یدکی بوده است. و کالاهای وارداتی ایران از عربستان اوره، بنزین هواپیما، متانول، پلی اتیلن، بوتان مایع، مواد شیمیایی، کولر گازی، نخ و الیاف پلی استر، دی اکسید تیتانیوم می‌باشد. مهم‌ترین مشتریان نفت و صادر کنندگان کالا به عربستان، آمریکا و ژاپن هستند. پس از این دو کشور، به ترتیب انگستان، آلمان، ایتالیا،

ص:۷۹

فرانسه، سوئیس و کره جنوبی صادر کننده کالا به این کشور هستند.

خود آزمایی

۱. بنیان‌های مهم در سیستم اقتصادی عربستان را شرح دهید. ۲. بخش‌های مختلف اقتصادی عربستان را نام ببرید و هر یک را شرح دهید. ۳. راه‌های حمل و نقل و ارتباطات در عربستان را نام ببرید و هر یک را شرح دهید. ۴. چگونگی بودجه بندی در نظام اقتصادی عربستان را توضیح دهید. ۵. تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه و نرخ رشد عربستان را بیان کنید. ۶. سه مورد از بانک‌های مهم عربستان را نام ببرید. ۷. چگونگی سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی عربستان را به سایر کشورها شرح دهید. ۸. چگونگی مبادلات تجاری ایران و عربستان را توضیح دهید. ۹. اقلام صادراتی و وارداتی عربستان را نام ببرید.

ص:۸۰

بخش دوم: عربستان در گذر تاریخ

اشاره

عربستان در گذر تاریخ

درس هفتم

اشاره

پیشینه تاریخی عربستان

هدف‌های آموزشی انتظار می‌رود با مطالعه این درس : ـ دوره‌های گذار تاریخی در عربستان را بدانیم. ـ مهم‌ترین مسائل دوره سوم تاریخ عربستان را بدانیم. ـ چگونگی شکل گیری حکومت «آل سعود» و آیین مذهبی «وهابیت» را در دوره چهارم بدانیم.

ص:۸۱

در این درس پنج دوره تاریخی کشور عربستان را از نظر می گذرانیم که این دوره‌ها عبارتند از: دوران باستان تا هجرت حضرت ابراهیم (ع)، از هجرت حضرت ابراهیم (ع) تا ظهور اسلام، از ظهور اسلام تا دولت آل سعود، از دولت آل سعود تا دوران معاصر و عربستان در دوران معاصر. منطقه عربستان دارای تاریخی بس کهن و طولانی است که می‌توان پیشینه آن را به پنج دوران تقسیم نمود:

۱ . دوران باستان تا هجرت حضرت ابراهیم (ع)

قرآن کریم در سوره «نازعات» از گسترش یافتن زمین سخن به میان آورده است. (۱)
برابر روایات، پدیدار شدن خاک و گسترشِ زمین از محل کعبه در مکه آغاز شده است. (۲)بر این اساس، سرزمین عربستان کهن‌ترین بلکه نخستین نقطه پیدایش کره خاکی است. باستان شناسان نیز قدمت اقامت در این سرزمین را به دوران ماقبل تاریخ و«عصر حجر» منتسب ساخته‌اند. آنان اکتشافات باستانی و آثار زیر خاکی را بهترین شاهد این قدمت دانسته‌اند. (۳)گفتنی است افزون بر آن‌ها، آثار دوره برنزی نیز در برخی از مناطق این کشور کشف شده است. (۴) برخی از نویسندگان، حیات جمعی انسان در این سرزمین را در بیست و پنج قرن قبل از میلاد معرفی نموده‌اند. (۵)و برخی با استناد به شواهد باستان شناسی، قدمت آن را تا ۸۰۰۰ سال قبل از میلاد دانسته‌اند. (۶) از نُه قرن قبل از میلاد به ویژه در دوران آشوریان، نام این منطقه را «بلاد عرب» نامیده‌اند. هومر در ادیسه در نه قرن قبل از میلاد و مورّخ
ص:۸۲

۱- نازعات: ۳۰

۲- بحارالانوار، ج۵۷، ص۲۳۲، و ج۶۶، ص۲۵۴.

۳- جغرافیای تاریخی شبه جزیره عربی در دوران ماقبل تاریخ، دکتر طلعت احمد محمد عبده، ص۱۸۴ ـ ۲۶۸. برای تفصیل بیشتر به: المدن و الاماکن الأثریه فی شمال و جنوب الجزیره.

۴- تاریخ البلاد العربیهٔ السعودیه، منیرالعجلانی، ص۵ .

۵- الرحلهٔ الحجازیه، محمد لبیب البتنونی، ص۳۴-۱۱.

۶- دراسات تاریخ الجزیرهٔ العربیه، ص۱۰۳ -۷۹.

معروف یونانی هیرودتس (Herodotos) در اواسط قرن پنجم قبل از میلاد در مکتوبات خود به این سرزمین اشاره کرده‌اند. (۱) در قرن دوم میلادی دانشمند یونانی بطلمیوس با تعبیر «بلاد صحرایی عربی؛ Arabia Eremon» از این سرزمین یاد نموده، و آن را به دو قسمت تقسیم کرده است: بلاد عربی خوشبخت (منطقه جنوبی) و بلاد عربی صخره‌ای (منطقه شمالی و مرکزی) (۲). در منطقه جنوبی این سرزمین که هم اکنون کشور یمن نامیده می‌شود، به علت وجود آب و قابلیت کشاورزی و دریانوردی تجمع بیشتری صورت پذیرفته و در آن دولت‌هایی چون معینیان، سبائیان، حمیریان، قتبان، و دولت حضرموت به ظهور رسیده‌اند. ولی در قسمت شمال و شمال غربی این شبه جزیره بزرگ، نیز دولت‌هایی چون نبطیان وجود داشته است. شکستن سد مآرب در جنوب، که مهاجرت گسترده‌ای از جنوب به شمال و مرکز را در پی داشت، باعث تشکیل حکومت‌هایی چون غسّانیان، لخمیان و آل کنده توسط مهاجران گردید که به ترتیب تحت حمایت امپراتوری روم، ایران و حمیریان بودند. از دیر باز منطقه مرکزی نجد و حجاز محل سکونت صحرانشینانی بوده است که در جستجوی آب و مرتع به همراه احشام خود کوچ نشینی را پیشه خود ساخته بودند.

ص:۸۳

۱- نخست «Arbi» سپس «Aribi». جغرافیای تاریخی شبه جزیره عربی در دوران ماقبل تاریخ، دکتر طلعت احمد محمد عبده، ص۱۹ و ۶۷.

۲- همان، ص۲۴.

ساکنانِ انـدک این مناطق، در خیمه‌های موبین روزگار می‌گذراندند و برای مقابله با مشـکلات، چند خانواده در کنار هم زندگی و با هم کوچ می‌کردنـد. عامل این پیوندها، وابسـتگی نسبی یا سـببی بود که بر اثر ازدواج پدید می‌آمد. این خویشاوندان «قوم» نامیده می‌شدنـد و از ترکیب چنـد قوم، یـک قبیله شـکل می‌گرفت که بـا پیشونـد بنی یـا بنو (هماننـد بنو حرب، بنی عـدی) از دیگر قبایل مشـخص می‌گردیدند. رهبری قبیله معمولاً به عهده سالخورده‌ترین فرد بود که او را «شیخ» می‌نامیدند. (۱) ازسده پنجم میلادی که مهاجرت از جنوب به شـمال، تحولات بسـیاری زیادی را در عربسـتان رقم زد و بر اثر آن راه‌های تجاری جدیـدی به وجود آمـد، به تدریـج عـده‌ای از صحرانشـینان بـدوی در کنار جاده‌ها سـکنی گزیدنـد، بر اثر این سـکونت به ویژه در مناطقی که زمینه کشاورزی فراهم بود، شهرک‌هایی پدید آمد که بادیه نشینان در آن به کشاورزی پرداختند. (۲)

۲ . از هجرت حضرت ابراهیم (ع) تا ظهور اسلام

یکی از سر درس‌هـای مهم تاریـخ عربسـتان، هجرت حضـرت ابراهیم (ع) به این کشـور و بـاقی نهـادن همسـر و فرزنـدش حضـرت اسـماعیل (ع) در این سـرزمین است که نقش و تأثیر زیادی در تحوّلات بعـد بر جای گـذاشت؛ مکّه همچون مناطق دیگر عربسـتان، خشک و تفتیده بود. به فرمان

ص:۸۴

۱- تاریخ تحلیلی اسـلام، دکتر سید جعفر شهیدی، ص۶ - ۱۶. نیز دراسات تاریخ الجزیرة العربیه، ص ۹۱ – ۱۰۳؛ الرحلة الحجازیه، محمد لبیب البتنونی، ص۱۳ - ۴۰.

۲- تاریخ تحلیلی اسلام، ص۲۴-۲۲.

خداوند، حضرت ابراهیم (ع)، هاجر و اسماعیل را به بیابان بی‌آب و علف مکه آورد و خود به دیار قدس بازگشت، با دعا و اشک مادر، در زیر پای کودکِ تشنه ابراهیم، چشمه زمزم جوشیدن گرفت. قبیله جرهم که در آن نزدیکی‌ها می‌زیست، از رفت و آمد مرغان هوایی به پیدایش آب در آن حوالی پی برده، بدان منطقه کوچ کردند. (۱) با این دگرگونی، وادی بدون آب و کشت مکه به تدریج آباد گردید و به صورت شهر درآمد. کم کم شهر مکه به سبب نزدیکی به دریای سرخ و واقع شدن بر سر راه ارتباطی با یمن، همچنین به علت داشتن ارتباط بازرگانی با شام و فلسطین، اهمیت زیادی یافت. به فرمان الهی، حضرت ابراهیم و اسماعیل بنیان‌های کعبه را در آن سرزمین برافراشتند و با سر دادن ندای توحید، مردمان را به انجام مناسک حج توحیدی فرا خواندند. (۲) از آن زمان سالیان بسیار گذشت؛ حضرت موسی و عیسی۸ در منطقه فلسطین و قدس شریف برانگیخته شدند ولی در سرزمین تفتیده عربستان، پیامبری مبعوث نگشت؛ در نتیجه به مرور زمان، خرافات و بت پرستی در میان قبایل این سرزمین رواج یافت و جز پیروان اندک حضرت ابراهیم (حنفاء)، بقیه قبایل عرب به بت پرستی روی آوردند و تعداد کمی نیز به آیین یهود و مسیحیت پیوستند و روشنفکران نیز به پرستش اجرام آسمانی پرداختند؛ مناسک توحیدی حج همچون سنت‌های نیکوی دیگر

ص:۸۵

۱- برای تفصیل بیشتر به: فرازهایی از زندگی پیامبر اسلام، آیت الله جعفر سبحانی.

۲- بقره: ۱۲۷.

تحریف شد و به سوت و کف زدن در کنار خانه کعبه (۱)و طواف به صورت عریان بدل گشت.

۳ . از ظهور اسلام تا دولت آل سعود

مهم‌ترین سردرس تاریخ عربستان، بعثت خاتم پیامبران حضرت محمد (ص) و ظهور اسلام در قرن هفتم میلادی در این کشور است. هدایت قبایل پراکنده‌ای که در میان امواج تیره و طوفان سهمگین خرافات، عادات ناپسند اخلاقی، بت‌پرستی، پرستش اجرام آسمانی، یهود و مسیحیتِ تحریف یافته و اختلافات و جنگ و خونریزی غوطه می‌خوردند، مسؤولیت بسیار سنگینی بود که با بعثت، بر دوش مبارک آخرین پیام‌آور الهی قرار گرفت. این مسؤولیت بزرگ، تلاش و کوشش فراوانی را لازم داشت و زحمات بسیار طاقت‌فرسایی را پیش رو نهاد. پیامبر گرامی اسلام (ص) پس از تحمل سختی‌های فراوان در مکه، به مدینه مهاجرت و با متحد ساختن قبایل متخاصم زیر پرچم اسلام، زمینه لازم را برای تشکیل حکومت فراگیر اسلامی فراهم آورد. تشکیل حکومت نبوی، شهر مدینه و عربستان را از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار ساخت. این اهمیت بی‌بدیل تا زمان سه خلیفه نخستین؛ ابوبکر، عمر و عثمان ادامه یافت. اما پس از انتقال پایتختِ خلافت اسلامی توسط

ص:۸۶

۱- توبه: ۵.

امام علی (ع) به شهر کوفه به تدریج از اهمیت عربستان کاسته شد و پس از شهادت آن حضرت نیز پایتخت کشورهای اسلامی در دوره امویان به شام و در دوره عباسیان به بغداد انتقال یافت. در دوره امویان (تا ۱۳۲ ه . ق.) اگر چه حکمرانان بنی امیه و در دوره عباسیان اگر چه دست نشاندگان بنی عباس بر عربستان حاکمیت داشتند، ولی شهرهای مختلف عربستان شاهد اعتراضات، مبارزات و حتی جنگ‌هایی بر ضدّ این دو خاندان بوده است&. حماسه حسینی، قیام مردم مدینه بر ضدّ یزید و بیعت با عبد الله بن حنظله، تصرف حجاز توسط عبد الله بن زبیر در دوران امویان و قیام محمد بن عبد الله بن حسن بن علی مشهور به ذو نفس زکیه و برادرش ابراهیم و پس از مدت کوتاهی قیام حسین بن علی نواده امام حسن بر ضدّ عباسیان نمونه‌هایی از آن است &.به ویژه در دوران عباسیان که منطقه حجاز و نجد فراز و نشیب‌های بسیاری را طی نمود؛ در سال ۲۵۱ه . ق. در اوج درگیری مستعین و معتز عباسی، «اسماعیل بن یوسف» یکی از سادات حسنی فرصت را غنیمت شمرده، حجاز را تصرف کرد و پس از وی برادرش محمد بن یوسف معروف به «اخضیر» در حجاز حاکم گردید. وی پس از حمله عباسیان به نجد رفت ولی پس از بیست سال دوباره بر حجاز تسلّط یافت. در سال ۲۵۴ه . ق. دولت حجاز تحت نفوذ دولت «طولونیه» مصر قرار گرفت. «عباسیان» در سال ۲۹۰ ه .ق. بار دیگر حجاز را در اختیار گرفتند و تا سال ۳۳۰ ه . ق. با ضعف بسیار بر آن نظارت داشتند. در آن سال بار دیگر حاکمان مصر (اخشیدیین) بر حجاز تسلط یافتند ولی اخضیرین با توسعه قدرت خود، دوباره بر حجاز حاکم شدند.

ص:۸۷

در سال ۳۵۰ ه . ق. «قرامطه»، حاکمان مصر، به مدت نه سال سادات اخضری را کنار زده، خود بر آن تسلط یافتند، تا آن که در سال ۳۵۹ ه . ق. حکومت «فاطمیین» در مصر تشکیل گردید. حاکمیت فاطمیین تا سال ۴۶۳، پس از آنان حکومت «سلاجقه» تا سال ۶۵۰ و پس از آنـان، سـلطه «ممالیک» تا سال ۹۲۳ برحجـاز ادامه یـافت. در بیشتر این ایـام نوادگـان امام علی و امام مجتبی: با نام‌های بنی موسـی، بنو فلیته در مکه و نوادگان امام حسـین (ع) در مـدینه حکومت می‌کردنـد که این دوران به دوران حکومت «شـرفا» شـهرت یافته است. با تشـکیل دولت عثمانی و تسلط آن بر مصر در سال ۹۲۳ ه . ق. حاکمیت در منطقه حجاز و دیگر مناطق عربسـتان تحت نفوذ آنـان قرار گرفت و کـارگزاران آنـان «بنوقتـاده» در منطقه حجـاز حکم می‌راندنـد؛ در آن دوران، حاکمان جـده از سوی مصر انتخاب می‌شدند و گاه بین آنان و حاکمان حجاز اختلاف و درگیری پیش می‌آمد. (۱)

۴ . از دولت آل سعود تا دوران معاصر

اشاره

همـان‌طور که اشـاره شـد در آن روزگـاران منطقه «نجـد» به علت بُعـد مسـافت روسـتا و شـهرک‌هایش از حکـومت یـک پـارچه‌ای برخوردار نبود؛ هر شـهر یـا قریه که توانـایی می‌یـافت بر ساکنـان دیگر شـهرها یورش برده، آنـان را تحت نفوذ خود قرار می‌داد. در چنین اوضاع آشفته‌ای بود که طلبه جوانی به نام «محمد بن

ص:۸۸

۱- شبه جزیره عرب، محمود شاکر، ص۱۲۶ ـ ۱۰۰.

عبدالوهاب» پس از بازگشت از بصره و ایران چون نتوانست در عُیینه بماند، به درعیّه (نزدیک شهر ریاض کنونی) رفت. وی در آنجا به خانه یکی از شاگردانش «عبدالله بن سُوَیْلِم» وارد شد و سایر شاگردان و مریدانش دور او را گرفتند. در آن دوران حاکمِ درعیه «محمد بن سعود بن مقرن بن مرجان بن ابراهیم بن موسی بن ربیعهٔ بن مانع مریدی» بود. جدّ اعلای آن‌ها «مانع» از مشایخ قبیله «بکر بن وائل» نخست در دُروع از توابع طایف می‌زیست. او به سال ۸۵۰ ه . ق. (۱۴۴۶م) به دعوت پسر عموی خود ابن دِرْع که امیر منفوحه و حجر الیمامه و جَزْعه، در نجد بود، نزد وی رفت و واحه المُلَیْبید و الغُضَیَّه را از او به تیول گرفته، به کشاورزی پرداخت و آن منطقه را درعیه نامید. وی به همراه پسرش ربیعه به شیوه سایر مشایخ عرب، گاهگاه به قبایل همسایه حمله می‌بردند؛ ربیعه به آل یزید تاخته مردان آن قبیله را از دم تیغ گذراند و زنان و اموالشان را تصاحب کرد و منطقه نفوذ خود را گسترش داد. فرزندان وی نیز روش پدر را دنبال کردند؛ فرزند ابراهیم مُقَرِّن نام داشت که جدّ اعلای آل سعود است. وی با وسعت یافتن منطقه تحت نفوذش در نجد حکومت کوچکی ترتیب داد. پس از وی فرزندش، سعود با تاختن بر آل مَعْمَر که دایی‌های او بودند و متواری ساختن آنان به عیینه، در درعیه به امارت نشست. او در سال ۱۱۴۰ه . ق. (۱۷۲۷م) در درعیه درگذشت و پسرش محمّد حکمران آن شهر شد. از آن پس حکومت عربستان به دلیل انتساب به سعود، پدر محمد اولین حاکم این خاندان که بر اساس پیمان با محمد بن عبدالوهاب، حکومت نوینی پی افکند، حکومت «آل سعود» نامیده شد و به علت انتساب به عبدالوهاب پدر شیخ محمد بنیانگذار آیین مذهبی آن سامان، حکومت «وهابیت» لقب گرفت در حالی که پدر و برادرش مخالف سرسخت آیین او بودند. (۱) این خاندان به تدریج در سه مرحله حکومت خود را از منطقه کوچک «درعیه» به همه عربستان گسترش دادند:

کشف نفت، سرآغاز فصلی نوین

بزرگ‌ترین خوشبختی عبدالعزیز، پیدا شدن نفت در منطقه شرقی عربستان بود که امتیاز استخراج آن را به کمپانی آمریکایی استاندارداویل و سپس به شرکت «آرامکو» واگذار کرد. از سال ۱۳۵۸ه . ق. صدور نفت سعودی به کشورهای غربی آغاز شد و درآمد آن موجب آبادانی عربستان و ثروت بی‌کران سعودیان گردید. سیاست داخلی و روش زندگی ابن سعود تا پایان عمر، طبق آداب قبائل عربی و مذهب وهابیت بود؛ او قبایل صحراگرد را به وسیله رؤسای آن‌ها در اختیار گرفت و با ازدواج با دختر سران قبایل، با آنان پیوند سببی ایجاد نمود و از این طریق حاکمیت خود بر عربستان را تضمین

ص:۸۹

۱- نسبت دادن یک طایفه یا اندیشه مذهبی به پدر بنیان‌گذار آن در زبان عربی مرسوم است. بر این اساس خاندان سعودی به پدر محمد بن سعود و اندیشه وهابیت به پدر بنیان‌گذار آن عبدالوهاب منسوب شده است. تاریخ البلاد، العربیهٔ السعودیه، منیر العجلانی، ج۱، ص ۸۰.

نمود. گفته می‌شود که وی هنگام مرگ، تعداد بسیاری پسر و دختر از زنانِ گوناگون باقی گذاشت. او در سیاست خارجی با غرب هماهنگی کامل داشت. عبدالعزیز با تصویب شورای علمای وهابی، پسرش سعود را به عنوان ولیعهد اوّل و پسر دیگرش فیصل را به عنوان ولیعهد دوم و وزیر امور خارجه تعیین کرد. ملک عبدالعزیز در سال ۱۳۷۳ ه . ق. برابر نهم نوامبر ۱۹۵۳م. پس از ۵۴ سال حکومت بر عربستان، در شهر طائف درگذشت. گفتنی است طبق وصیت ملک عبدالعزیز، پسرانش به ترتیب سن، به پادشاهی می‌رسند.

۵ . عربستان در دوران معاصر

عربستان با پشت سر گذاشتن فراز و نشیب‌های بسیاری که بدان اشاره شد، به کشوری با اهمیت در منطقه و جهان بدل شده است که تصیل ساختار حکومتی آن در درس آینده مطرح خواهد شد.

خلاصه

منطقه عربستان دارای تاریخی بس کهن و طولانی است که می‌توان پیشینه آن را به پنج دوران تقسیم نمود: ۱. دوران باستان تا هجرت حضرت ابراهیم (ع)؛ ۲. از هجرت حضرت ابراهیم (ع) تا ظهور اسلام؛ ۳. از ظهور اسلام تا دولت آل سعود؛ ۴. از دولت آل سعود تا دوران معاصر؛ ۵ . عربستان در دوران معاصر.

ص:۹۰

باستان شناسان قدمت این سرزمین را به دوران ماقبل تاریخ و«عصر حجر» منتسب ساخته‌اند. از نُه قرن قبل از میلاد به ویژه در دوران آشوریان، نام این منطقه را «بلاد عرب» نامیده‌اند. یکی از سر درس‌های مهم تاریخ عربستان، هجرت حضرت ابراهیم (ع) به این کشور و باقی نهادن همسر و فرزندش حضرت اسماعیل (ع) در این سرزمین است که نقش و تأثیر زیادی در تحوّلات بعد بر جای گذاشت. مهم‌ترین اتفاق تاریخ عربستان، بعثت خاتم پیامبران حضرت محمد (ص) و ظهور اسلام در قرن هفتم میلادی در این کشور است. بزرگ‌ترین خوشبختی عبدالعزیز، پیدا شدن نفت در منطقه شرقی عربستان بود که امتیاز استخراج آن را به کمپانی آمریکایی استانداراداویل و سپس شرکت «آرامکو» واگذار کرد.

خودآزمایی

۱. دوره‌های تاریخی در عربستان را نام برده و هر یک را مختصراً شرح دهید. ۲. وجه اهمیت هر یک از دوره‌های تاریخی بیان کنید. ۳. مهم‌ترین سرفصل در دوره سوم تاریخ عربستان را توضیح دهید. ۴. چگونگی شکل گیری حکومت «آل سعود» و «آیین مذهبی» وهابیت را در دوره چهارم شرح دهید.

ص:۹۱

درس هشتم

اشاره

ساختار حکومت

هدف‌های آموزشی انتظار می‌رود با مطالعه این درس : ـ با قانون اساسی عربستان آشنا شویم. ـ ارکان قدرت در عربستان را بدانیم. ـ جایگاه، وظایف و عملکرد قوای سه گانه عربستان را بدانیم. ـ مراجع قضایی قوه قضاییه عربستان را بشناسیم. ـ مراجع مرتبط با قوه مجریه را بدانیم. ـ با مؤسسات عمومی عربستان آشنا شویم. ـ سیستم دفاعی عربستان را با محوریت مناطق نظامی، امکانات ارتش و درجات نظامی عربستان بدانیم. ـ انواع روابط خارجی عربستان را بدانیم.

ص:۹۲

در این درس با توضیح ساختار حکومت عربستان، قانون

اساسی و نوع حکومت، ارکان قدرت، مؤسسات عمومی عربستان، سیستم دفاعی عربستان و سیاست خارجی این کشور را تشریح خواهیم نمود.

۱. قانون اساسی و نوع حکومت

این کشور، که قرآن را قانون اساسی خود معرفی می‌نماید، در سال ۱۴۱۲ه . ق. به فرمان ملک فهد از مواهب تدوین سه قانون؛ شامل قانون اساسی، قوانین مجلس شورا و قانون مناطق ایالتی برخوردار شد. قوانین سه گانه عربستان سعودی که در تاریخ ۲۷/۸/۱۴۱۲ه . ق. به تصویب رسید، دربرگیرنده ۸۳ اصل است و در بند اول آن چنین آمده است: «مملکت عربستان سعودی دولتی عربی، اسلامی و دارای استقلال کامل است و دین آن اسلام و قانون اساسیش کتاب الله و سنت پیامبر۹ و زبان رسمی آن عربی و پایتختش ریاض است». ساختار حکومت عربستان، سلطنتی، و قدرت مطلق در شخص پادشاه متمرکز است؛ این کشور تنها کشور جهان است که نام یک خاندان بر آن نهاده شده است. در اصل پنجم درباره سیستم حکومتی عربستان چنین آمده است: «سیستم حکومتی در مملکت عربستان سعودی، پادشاهی است و حکومت در فرزندان پادشاهِ بنیانگذار؛ عبدالعزیز بن عبدالرحمن بن فیصل آل سعود و فرزندانش موروثی است و با صالحین آنان برای حکومت بر مبنای کتاب الله و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بیعت می‌شود.» بر طبق اصل ۲۴ قانون اساسی، این کشور دارای سه قوه به شرح

ص:۹۳

ذیـل است: «قوای دولت بر سه قوه اسـتوار است: قوه قضـائیه، قوه مجریه و قوه مقننه؛ این سه قوه در انجـام وظایف خود بر مبنای این قانون و دیگر قوانین، هماهنگی به عمل می‌آورند و پادشاه مرجع تمام این قوا می‌باشد.»

۲. ارکان قدرت

اشاره

ارکـان قـدرت در عربسـتان به شـرح ذیل است: الف. پادشاه: بالاترین مقام سیاسـی و عالی‌ترین کانون قـدرت، در این کشور پادشاه است که علاوه بر ریـاست هیـأت وزیران و در اختیـار داشـتن پست نخست وزیری، قوه مقننه و قضائیه را نیز هـدایت می‌کنـد. اداره هیأت وزیران در غیاب پادشاه به عهده ولیعهد و نایب اول رییس شورای وزیران (امیر سـلطان) و پس از او به عهده نایب دوم رییس (امیر نایف) است. در سیسـتم پادشاهی عربسـتان، حکومت پس از مرگ شاه، به ترتیب سنّ به برادر بعـدی وی می‌رسد. ب. شورای خاندان حاکم: مهم‌ترین کانون قدرت در کشور، شورای خانوادگی آل سـعود (مجلس الاسـرهٔ المالکه) است. اعضای این مجلس از متنفـذان قبایل، ثروتمنـدان و وابسـتگان آل سـعود هسـتند. این شورا در مسایل کلّی حکومت، همچون ترسـیم خطوط کلی سیاسـت داخلی و خـارجی نقش دارد. اگر چه نمی‌توان از لحاظ سلسـله مراتب، این شورا را بالاتر از قـدرت شاه دانست، ولی می‌توان گفت قدرت این شورا با قدرت پادشاه رابطه معکوس دارد؛ یعنی هر چه قدرت پادشاه

ص:۹۴

بیشتر باشد، این شورا بیشتر جنبه مشورتی و تشریفاتی پیدا می کند و هر گاه پادشاه ضعیف باشد، این شورا مشورتی، نقش قوی‌تری ایفا می کند؛ در سال ۱۹۶۵م. با رأی این مجلس، ملک سعود تحت عنوان عدم لیاقت عزل و ملک فیصل به عنوان پادشاه نصب گردید. ولی در اغلب موارد نقش این شورا، مشورتی بوده است. در سال‌های اخیر این شورا فعال‌تر شده و برای خود آیین نامه داخلی نیز به تصویب رسانده است. ج . قوای سه گانه: پیشتر اشاره شد که حکومت عربستان، همچون بسیاری از کشورها دارای سه قوه مقننه، قضائیه و مجریه می‌باشد؛ جایگاه، وظایف و عملکرد هریک از قوا در این کشور به شرح ذیل است:

۱. قوه مقننه

پیشینه تشکیل مجلس مشورتی در دوران حکومت خاندان آل سعود، به زمان ملک عبدالعزیز باز می گردد. وی برای تحکیم پایه‌های حکومتی خود، نخست در سال ۱۳۴۳ه . ق. با هشت عضو و سپس در سال ۱۳۴۵ه . ق. با ۱۲ عضو، مجلسی از سران قبایل و شخصیت‌های مهم عربستان به ریاست فرزندش امیر فیصل تشکیل داد. البته این مجلس تا ده سال فعال بود و سپس عملاً به حال تعلیق در آمد ولی هرگز به صورت رسمی منحل نگردید. پس از آن اولین مجلس شورا در زمان ملک فهد با عضویت ۶۱ نفر و در دوره دوم ۱۹۹۶ م با عضویت ۹۱ نفر و در سومین دوره ۲۰۰۱ م با عضویت ۱۲۰ نفر تشکیل شد. به فرمان وی قانون مربوط به مجلس شورا

ص:۹۵

که در برگیرنده ۳۰ اصل است، به تصویب رسید که مفاد برخی از اصول مهم آن چنین است: «مجلس شورا از یک رییس و شصت عضو که پادشاه، آنان را از میان اهل علم و تجربه برمی‌گزیند، تشکیل می‌گردد و تمام حقوق اعضا و وظایف آنان در تمام زمینه‌ها به دستور پادشاه تعیین می‌شود.» «رئیس مجلس شورا و معاون و دبیر کل مجلس و برکناری آن به دستور پادشاه انجام می‌پذیرد و حقوق و وظایف آنان توسط فرمان پادشاهی تعیین می‌شود.» بر اساس اصول دیگر آن، اعضای این مجلس بر اساس کتاب خدا و سنت رسول، در امور کشوری تصمیم می‌گیرند و محل تشکیل جلسات آن در ریاض است. اعضای این مجلس از میان شخصیت‌های علمی، مذهبی، اداری و نخبگان به مدت چهار سال هجری قمری برگزیده می‌شوند. انتخاب مجدد آنان مانعی ندارد. هیأت رئیسه آن از رئیس و معاونان کمیسیون‌های یازده گانه تخصصّی مجلس تشکیل می‌شود و البته آنان نباید مناصب سیاسی رسمی داشته باشند. اعضای مجلس در سه محور زیر تلاش دارند: الف. رعایت مصالح جامعه عربستان؛ ب. ایجاد وفاق ملی و وحدت بین طوایف و طبقات اجتماعی؛ ج. مراعات حقوق افراد. چنانچه میان تصمیمات مجلس مشورتی و رییس آن با مصوبات هیئت وزیران اختلاف بود، تصمیم گیرنده نهایی پادشاه خواهد بود. (۱)

ص:۹۶

۱- اصل ۳، ۱۰، ۱۳ و ۱۷ قانون مجلس شورا.

۲ . قوه قضائیه

اشاره

در کشور عربستان، وزارت عدل (دادگستری) اداره سیستم قضایی را بر عهده دارد. این وزارت در سال ۱۳۸۲ه . ق. در زمان ملک فیصل تشکیل و در سال ۱۳۹۰ وزیر مربوط، جایگزین قاضی القضات گردید. دستگاه قضایی عربستان غالباً تحت نفوذ خانواده آل شیخ محمد بن عبدالوهاب اداره می‌شود. مراجع قضایی این وزارتخانه؛ شورای عالی قضایی، دادگاه عالی استیناف، دادگاه‌های عمومی و دادگاه ویژه می‌باشند.

الف. شورای عالی قضایی] مجلس القضاء الاعلی [:

تعداد اعضای این دیوان یازده نفر است که پنج نفر دائمی و بقیه به عنوان قاضی موقت مشغول انجام وظیفه هستند. انتصاب قضات آن توسط شاه و ارشدترین قاضی رییس آن می‌باشد. تمام دادگاه‌های کشور زیر نظر شورای عالی هستند. اختیارات آن‌ها موارد زیر را در برمی‌گیرد: ۱. تهیه گزارش برای وزیر دادگستری جهت امور مذهبی. ۲. بررسی مسائلی که از طرف شاه محول شده است. ۳. ارائه پیشنهاد در مورد امور قضایی بعد از درخواست از طرف وزیر امور دادگستری. ۴ . تجدید نظر در مورد مجازات اعدام و بریدن دست. در دیوان عالی، رأی اکثریت قابل اجرا است، امّا اگر جلسه به منظور تجدید نظر در مورد مسأله‌ای تشکیل شده باشد؛ چنانکه یک تن از اعضا حاضر نباشد، وزیر دادگستری یکی از اعضای موقت دادگاه مذکور را

ص:۹۷

به عنوان عضو دائمی معرفی می‌نمایـد که امکـان دارد این فرد یـا رییس محکمه تمییز] دادگـاه عـالی [یا معاون او؛ یکی از وکلای وزارت دادگستری یا یکی از رؤسای دادگاه عمومی در مکه، مـدینه، ریاض و جده باشـند. به جز جلسه فوق، در جلسه‌ای که جهت رسـیدگی به مسـائلی که از طرف وزیر دادگستری به دیوان عـالی ارجـاع شـده است شـرکت و حضور کلیه اعضـا لازم است و در صـورتی کـه عضـوی در جلسـه حاضـر نباشـد، وزیر دادگسـتری یـک نفر از محکمـه تمییز را به عنـوان عضـو این دادگـاه منصـوب می‌نماید. تصمیم دیوان عالی به عنوان رأی نهایی تلقی می‌شود و حکم صادره جهت اجرا به دایره مربوط ارسال می‌شود.

ب. دادگاه عالی استیناف] محکمة التمییز [:

اگر پس از تصـمیم‌گیری نهایی در دادگاه محلی، متهم نسـبت به حکم صادره اعتراضـی داشـته باشد، پرونده به دادگاه عالی ارجاع داده می‌شود و در آنجا مجدداً بررسـی می‌گردد. در صورتی که حکم صادره درست تشخیص داده شود، همان نظر اولیه تأیید و در غیر این صورت دادگـاه عـالی جهت بررسـی و صـدور حکم مجـدد، آن را به دادگـاه محلی برمی‌گردانـد. مسائل مورد بررسـی این دادگاه، مسائل گوناگون کیفری، حقوقی، جنایی و شخصـی است. در زمانی که اعضای دادگاه عالی برای بررسی پرونده‌ای تشکیل جلسه می‌دهنـد، هیـچ یـک از طرفین دعوا یا وکیل آن‌ها نمی‌تواننـد در جلسه دادگاه حاضـر باشـند. در صورتی که به حکم صادره توسط دادگاه عالی نیز اعتراض شود، پرونده به دیوان عالی ارجاع داده می‌شود و آن

ص:۹۸

دیوان موظف است که ظرف یک ماه پرونده را بررسی و حکم قطعی را صادر نماید.

ج. دادگاه عمومی

در این دادگاه معمولاً ـ فقط یک قاضی انجام وظیفه می‌کند که از طرف وزیر دادگستری نصب و معرفی می‌شود. هنگامی که موضوع رسیدگی به پرونده‌ای منجر به رجم، بریدن دست و اعدام باشد، تعداد قضات آن به سه نفر افزایش خواهد یافت که آن هم با هماهنگی وزیر دادگستری با دیوان عالی می‌باشد.

د. دادگاه ویژه] محکمهٔ الجوزیه [:

این دادگاه از طرف وزیر دادگستری و تحت نظر پادشاه است و جهت رسیدگی به امور ویژه تشکیل می‌شود. یک قاضی دارد و کیفیت کار آن مثل دادگاه‌های عمومی است.

ه . دادگاه خاص] المحکمهٔ الخاصهٔ للأحوال الشخصیّه [:

این دادگاه مرجع رسیدگی به شکایات کسانی است که از حکمرانان، استانداران، پلیس یا دادگاه شکایت دارند. طبق قانون سال ۱۹۷۵م قوه قضائیه عربستان، در بررسی حق شاکیان دعاوی، علنی، مستقل و بی طرف است، امّا در عمل فاقد استقلال و کاملاً تحت نفوذ و در اختیار پادشاه است؛ زیرا وزیر دادگستری و قضات دادگاه‌ها توسط شاه عزل و نصب می‌شوند. نفوذ و تأثیر حاکمان، اِعمال نابرابر قانون در مورد بیگانگان و اتباع

ص:۹۹

کشور، فقدان نظام حقوقی مدوّن و عدم تبیین حقوق شهروندی از مهم‌ترین چالش‌های سیستم قضایی عربستان است.

۳ . قوه مجریه

اشاره

در کشور عربستان، پادشاه رییس قوه مجریه و هیئت وزیران است و پست نخست وزیری را بر عهده دارد. پس از شاه، عالی‌ترین قدرت اجرایی، هیأت وزیران می‌باشد.

هیأت وزیران

سابقه تشکیل هیئت وزیران در این کشور به فرمان ملک عبدالعزیز در سال ۱۹۵۳ میلادی برمی گردد که رسماً هر یک از اعضای هیئت دولت با مسؤولیت‌های مشخصی در آن حضور می‌یافتند. در سال ۱۹۹۳ ملک فهد نظامنامه جدیدی برای هیئت وزیران مقرر نمود. اعضای هیأت وزیران از سه دسته تشکیل یافته‌اند: الف: گروه شاهزادگان؛ این گروه وزارتخانه‌های دفاع، خارجه، کشور و ارگان‌های حساس حکومتی را در اختیار دارند. ب: گروه تکنوکرات‌ها؛ این دسته مدیریت وزارتخانه‌های تخصصی را بر عهده دارند. ج: گروه سنت گرایان مذهبی؛ این گروه که اغلب از نوادگان شیخ محمد بن عبدالوهاب بنیانگذار مذهب وهابیت و از خانواده او هستند، در بیشتر اوقات تصدی وزارتخانه‌های فرهنگی، آموزشی و قضایی را بر عهده دارند. هیأت وزیران در برابر پادشاه مسؤول بوده و شاه تا ۳۰ روز بعد

ص:۱۰۰

می‌تواند مصوبات هیأت دولت را لغو کند. در حال حاضر هیأت وزیران هر هفته به ریاست پادشاه یا ولیعهد تشکیل می‌شود و محل تشکیل جلسه آن در ریاض، کاخ «الیمامه» و در جده، کاخ «السلام» می‌باشد.

استانداران یا امیران مناطق

پس از هیئت دولت، عالی‌ترین مقام اجرایی در هر منطقه = استان، امیران آن مناطق می‌باشند که با مرتبه وزیر هستند؛ کشور عربستان به سیزده استان تقسیم شده است که از سوی پادشاه در رأس هر استان، یکی از اعضای خانواده سلطنتی به عنوان «امیر» آن منطقه منصوب می گردد. امیر که وظیفه اجرای سیاست کلی و امور اجرایی را به عهده دارد، از اختیارات تام برخوردار است.

مؤسسات عمومی عربستان

۱. دیوان محاسبات عمومی: این دیوان در سال ۱۹۵۳ (۱۳۷۳ه . ق.) به قصد نظارت بر اموال دولتی و چگونگی هزینه نمودن آن‌ها و خدمات اجتماعی وزارتخانه‌ها تأسیس شد. ۲. دیوان خدمات شهری: که تدوین قوانین، سیاست‌گذاری و نظارت در مورد خدمات شهری را بر عهده دارد. ۳. سازمان امور استخدامی: در سال ۱۹۶۴ م مطابق ۱۳۸۰ه . ق. برای اصلاح اداری و کشوری و تحقیق در این امور به وجود آمد. ۴. اداره آمار عمومی: این تشکیلات که زیر نظر وزارت امور دارایی و اقتصادی می‌باشد، به منظور آمارگیری جمعیتی و تنظیم اطلاعات در این خصوص تأسیس شد.

ص:۱۰۱

۵. سازمان محیط زیست و هواشناسی: این سازمان برای افزایش اطلاعات مطلوب آب و هوا برای نیروهای مسلح، مراکز مهم صنعتی هواپیمایی کشوری و نظارت بر امور جوّی، حفظ محیط زیست در کشور و دریای سرخ و خلیج فارس، همچنین انتشار جزوات و نشریات در امور مذکور برای استفاده در دوایر دولتی و استفاده کارشناسان از این مطبوعات تأسیس شده است. ۶ . هیئت عربی سعودی استاندارد (المواصفات والمقاییس): این مؤسسه در سال ۱۳۹۲ه . ق. برای کنترل تولید و مصرف بنیان نهاده شده است. ۷. مؤسسه عمومی مخارج و هزینه‌ها: این تشکیلات برای بررسی خدمات عمومی و مطالبات و نیازهای آینده کشور و بر طرف ساختن موانع و مشکلات مربوط به عمران راه‌ها و ساختمان‌ها بوجود آمده است. (۱)

سیستم دفاعی عربستان

ارتش عربستان از چهار نیرو تشکیل شده و دارای سازمان‌های متعددی است. نیروهای نظامی این کشور گرچه تحت فرمان پادشاه هستند، ولی رییس ستاد نیروهای مسلّح، فرماندهی عملیات در چهار نیروی هوایی، دریایی، زمینی و نیروی ضد هوایی را بر عهده دارد. وزیر دفاع این کشور امیر سلطان، برادر ملک عبدالله می‌باشد که ریاست

ص:۱۰۲

۱- الاصاله و المعاصره، الفارسی، ص۱۲۵ – ۱۳۸.

سازمان هواپیمایی را نیز بر عهده دارد. ستاد کل دارای چهار بخش اصلی است: ۱. عملیات و آموزش؛ ۲. اطلاعات و جاسوسی؛ ۳. امور نظامی؛ ۴. امور انسانی و لجستیکی. از نظر نظامی، عربستان به هفت منطقه فرماندهی تقسیم می‌شود: ۱. شمالی به مرکزیت تبوک؛ ۲. جنوبی به مرکزیت ابها؛ ۳. مرکزی به مرکزیت ریاض؛ ۴. مدینه به مرکزیت مدینه؛ ۵. غربی به مرکزیت جده؛ ۶. طائف به مرکزیت طائف؛ ۷. شرقی به مرکزیت ظهران. ارتش در نیروهای چهارگانه خویش دارای تجهیزات زرهی، توپخانه، تانک‌های سنگین، نفربرهای زرهی، خودروهای شناسایی، سلاح‌های ضد تانک، موشک‌های استینگر، کروتیل، شناورها، موشک‌انداز، اژدر افکن، مین جمع کن و یدک‌کش و هواپیماهای جنگی پیشرفته F۱۵ و F۱۶ و هلی‌کوپترهای آپاچی بوده و از تفنگ‌داران دریایی نیز برخوردار است. علاوه بر نیروهای چهارگانه ارتش، این کشور از یک گارد ملی (حرس وطنی) به ریاست ملک عبدالله شاه عربستان که اکنون فرزندش «متعب» آن را اداره می‌کند برخوردار است. گارد ملی اکنون بیش از ۷۵۰۰۰ نفر عضو دارد که ۵۵۰۰۰ نفر آنان عضو فعال و ۲۰۰۰۰ نفر از نیروهای داوطلب قبایل می‌باشند. (۱) این گارد در دهه‌های اخیر نوسازی و به سلاح‌های سنگین و هلی‌کوپتر مجهز شده است. هم‌اکنون این کشور بالغ بر ۳۱ میلیارد و ۹۰۰ میلیون دلار سلاح و

ص:۱۰۳

۱- عربستان، فخری، ص۵۷ – ۶۴.

تجهیزات نظامی در اختیار دارد و با صرف هزینه‌ای بالغ بر ۷ میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار برای خرید تسلیحات در سال ۲۰۰۰ میلادی، در رأس کشورهای خریدار اسلحه در جهان قرار گرفت. علاوه بر آن، این کشور قراردادهای نظامی دیگری نیز به ارزش ۱۸ میلیارد و ۸۰۰ میلیون دلار با کشورهای غربی به ویژه آمریکا منعقد نموده است. درجات نظامی این کشور از عالی به پایین عبارت است از: فریق اول = ارتشبد؛ فریق = سپهبد؛ لواء= سرلشکر؛ عمید = سرتیپ؛ عقید = سرهنگ تمام؛ مقدّم = سرهنگ دوم؛ رائد = سرگرد؛ نقیب = سروان؛ ملازم اول = ستوان یکم؛ ملازم ثانی = ستوان دوم؛ ملازم ثالث = ستوان سوم و جندی = سرباز.

سیاست خارجی

اشاره

سیاست و روابط خارجی عربستان در پنج بخش قابل تبیین
است:

الف. روابط با کشورهای غربی

از زمان تشکیل عربستان سعودی، همواره این کشور روابط
بسیار نزدیکی با دول غربی؛ به ویژه با انگلیس و آمریکا داشته است.
پس از جنگ جهانی دوم، رابطه عمیق با انگلیس، جای خود را به آمریکا داد. نزدیکی بیشتر سیاست خارجی عربستان به غرب و آمریکا که از
زمان ملک فیصل رو به گسترش نهاد، در دوران اخیر به بالاترین حد خود رسیده است؛ نیازهای متقابل عربستان و جهان غرب در زمینه انرژی،
ص:۱۰۴

کالا و دانش فنی (تکنولوژی) موجب تحکیم و تعمیق هر چه بیشتر روابط این کشور با جهان غرب و همسویی در زمینه‌های سیاسی شده است. عربستان روابط نزدیکی با کشورهای انگلستان، فرانسه، آلمان و ژاپن دارد و از متخصصان و مستشاران این کشورها، در صنایع و آموزش و تربیت نیروهای نظامی خود استفاده می کند.

ب. رابطه با چین و شوروی سابق

عربستان به دلیل مخالفت شدید با کمونیسم به عنوان یک مسلک الحادی، در تمام دوران جنگ سرد، از ایجاد رابطه سیاسی با اردوگاه سوسیالیسم خودداری کرد. پس از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد، عربستان به موازات ترکیه، فعالیت‌های بسیاری در جمهوری‌های مسلمانِ تازه استقلال یافته شوروی سابق، آغاز نمود که مهم‌ترین هدف آن انتشار اندیشه‌های وهابیت در این کشورهاست. همچنین روابط عربستان با روسیه نیز رو به گسترش نهاده است؛ در پی دیدار اخیر وزیر خارجه عربستان از روسیه، اولین کمیسیون مشترک همکاری‌های مشترک دو کشور تشکیل گردید و اخیراً در مسکو سمیناری به مناسبت هفتادمین سالگرد دیدار ملک فیصل از شوروی سابق برگزار شد که چشم‌انداز نوینی در ارتقای سطح روابط را جلوه‌گر می‌سازد.
ص:۱۰۵

در ارتباط با چین، علی‌رغم خرید برخی از موشک‌های میان‌بُرد در سال‌های اخیر و گشودن بازار پر رونق خود به روی کالاهای ارزان قیمت آن کشور، روابط به سطح بسیار مناسبی ارتقا نیافته است.

ج. روابط با همسایگان و کشورهای اسلامی

ضدیت با مارکسیسم و جلوگیری از توسعه آن، همسویی با سیاست کشورهای غربی، کسب قدرت برتر در منطقه خاورمیانه، سلطه فرهنگی بر کشورهای مسلمان و ترویج آیین وهابیت، از اهداف سیاست خارجی عربستان در ارتباط با کشورهای منطقه و جهان اسلام است که با روش جذب، مدارا، کاهش دشمنی و تشنج با کشورهای مجاور و جهان اسلام دنبال می‌شود. بر اساس همین سیاست است که علاوه بر کمک‌های رسمی به دولت‌ها، عربستان از طرفداران مسلک وهابی در کشورها، حمایت نموده و مخارج فعالیت‌های آن‌ها را پرداخت می‌کند. بر اساس همین سیاست است که در زمینه امور مذهبی ساخت مساجد مجلل، تربیت و اعزام ائمه جماعات وهابی مسلک، چاپ و انتشار قرآن و کتب مذهبی در شمارگان بسیار بالا مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس همین سیاست است که: کشورهای مسلمان آفریقایی؛ نظیر سومالی، مراکش، چاد، نیجر، مالی، سنگال و موریتانی به علت نیازهای مالی از کمک‌های عربستان برخوردارند و یا نفت ارزان دریافت می‌کنند. در بحران تجاوز عراق به کویت، عربستان نخست سیاست کنترل بحران و حل اختلاف بین عراق و کویت را در پیش گرفت ولی در

ص:۱۰۶

نهایت در برابر عراق موضع گرفته، قسمت اعظم هزینه لشکرکشی آمریکا و هم‌پیمانان غربی‌اش را بر عهده گرفت. (۱) ▯ در جریان پیروزی مردم مسلمان الجزایر در انتخابات پارلمانی، در همسویی با کشورهای غربی از رژیم کودتا حمایت کرد. ▯ در جنگ خلیج فارس و یورش عراق به کویت، به دلیل حمایت یمن از صدام، روابط این دو کشور به وخامت گرایید و رژیم سعودی علاوه بر قطع کمک‌های خود به یمن کارگران آن کشور را از عربستان اخراج کرد. گفتنی است عربستان با چند کشور همسایه خود؛ با یمن بر سر منطقه نجران و جیزان، با کویت و عراق بر سر مناطق بی‌طرف بینابین، با قطر بر سر قطع بزرگراه دوحه ـ ابوظبی دارای اختلافات مرزی بوده است که با تلاش گسترده کشورهای دیگر از طریق گفتگو و پیمان‌های جدید در بسیاری از موارد حل شده است. عربستان در سال ۱۹۸۱ م. طی قراردادی با عراق، به اختلافات مرزی مبهم دیرین بر سر مرز طولانی مشترک دو کشور پایان داد. این توافق در حالی صورت می‌گرفت که ریاض و بغداد در زمینه‌های سیاسی و عقیدتی هیچ گاه تفاهم نداشتند.

ص:۱۰۷

۱- هزینه‌های این جنگ برای عربستان حدود ۶۰ میلیارد دلار تمام شد ولی خسارات وارده به اقتصاد جهان عرب خصوصاً عراق و کویت بالغ بر ۶۲۰ میلیارد دلار بود، زیرا این جنگ زیر بنای اقتصاد کویت و عراق را ویران و هزینه‌های بسیاری بر دیگر کشورهای منطقه تحمیل و رشد اقتصادی آن‌ها را کند و موجب کسری بودجه کشورهای همجوار نیز گردید. (عربستان، محمد فخری، ص۴۶).

لازم به ذکر است پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، تغییراتی در سیاست‌های عربستان نسبت به همسایگان و کشورهای اسلامی پدید آمده است.

د. در ارتباط با مسأله فلسطین

این کشور در حمایت از آرمان مردم فلسطین، پس از جنگ ۱۹۷۳ اعراب و اسرائیل در تحریم نفتی اعراب شرکت نمود و بیش از یک میلیارد دلار به کشورهای خطوط مقدم جبهه کمک کرد و پس از امضای معاهده کمپ دیوید، برای به تعلیق در آوردن عضویت مصر در سازمان کنفرانس اسلامی تلاش بسیار نمود ولی پس از کشته شدن ملک فیصل، به تدریج سیاست خود را تغییر داد تا آن که ملک فهد طرح

۸ ماده‌ای را ارائه نمود. در این طرح که هیچ‌گونه تضمینی جهت انجام تعهدات رژیم اشغالگر قدس پیش بینی نشده، با پذیرش مذاکره با رژیم غاصب اسرائیل، آن را به رسمیت شناخته است؛ گرچه این طرح در مراحل اولیه، مورد بی اعتنایی قرار گرفت ولی مذاکره رسمی با رژیم اشغالگر قدس تحقق یافت.

ه . رابطه با جمهوری اسلامی

پیشینه برقراری ارتباط ایران و عربستان سعودی به ۱۳۰۷ه . ش. برمی‌گردد. در سال ۱۳۰۹ه . ش. سفارت ایران در عربستان گشوده شد ولی در سال ۱۳۱۴ تعطیل و تا سال ۱۳۲۲ه . ش. سفیر ایران در مصر به عنوان سفیر ایران آکرودیته در عربستان منصوب گردید. در این سال به علت درگیری حاجیان ایرانی با اتباع سعودی همچنین اعدام یکی از

ص:۱۰۸

حجاج ایرانی در حادثه‌ای دیگر، ارتباط سیاسی دو کشور کاملاً قطع گردید. در سال ۱۳۲۶ه .ش. پس از سفر هیئت حسن نیت عربستان، دوباره سفیر ایران در مصر به صورت آکرودیته در عربستان مشغول به کار گردید. از آن پس توافقنامه‌هایی میان دو کشور امضا و در مسایل اوپک همکاری‌هایی وجود داشت. پس از پیروزی انقلاب، نخست روابط عادی بود ولی با برگزاری اولین مراسم برائت به سردی گرایید و با شروع جنگ تحمیلی روابط به شدت تیره شد و تا سطح کاردار تنزل یافت. در سال ۱۳۶۳ه . ش. به دلیل اقدامات مثبت ایران در پایان دادن به حادثه هواپیمای ربوده شده سعودی، روابط اندکی بهبود یافت، اما اقدام عربستان در کاهش قیمت نفت در سال ۱۳۶۵ رابطه را باز هم تیره کرد. با شهادت حدود ۴۰۰ تن از حجاج ایرانی در سال ۱۳۶۶ه .ش، عربستان روابط خود با ایران را به طور یک جانبه قطع کرد. پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و موضع گیری اصولی ایران در تجاوز عراق به کویت، روابط ایران و عربستان را از سال ۱۳۶۹ ه . ش. ۱۹۹۱ میلادی وارد مرحله جدیدی نمود و در پی آن سفارتخانه‌های دو کشور در فروردین سال ۱۳۷۰ گشوده شدند. از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۶ را می‌توان مرحله تنش‌زدایی و زمینه‌سازی روابط بهتر نامید؛ در این مرحله جناب آقای هاشمی رفسنجانی رییس جمهور وقت، نقش بسیار مهم و اساسی داشتند و توانست با جلب موافقت ملک عبدالله که آن وقت ولیعهد عربستان بود، ریاست جمهوری

ص:۱۰۹

اسلامی ایران بر کنفرانس اسلامی را به تصویب برسانند. (۱) برگزاری کنفرانس اسلامی در سال ۱۳۷۶ در تهران و دیدار ملک عبدالله از تهران و مذاکرات سیاسی وی در حاشیه حضورش در کنفرانس اسلامی و در مرحله بعد انعقاد موافقت نامه‌های متعدد اقتصادی، سیاسی و امنیتی، روابط ایران و عربستان را نزدیک‌تر ساخت. مسافرت آقای خاتمی رییس جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۸ و دیدار امیر سلطان بن عبدالعزیز معاون دوم شورای وزیران و سفر برخی از وزرای دو کشور در بالا بردن سطح روابط، نقش بسیار مهمی ایفا نمود و چشم‌انداز آینده روابط دو کشور را تا حد زیادی ارتقا بخشید.

خلاصه

عربستان که قرآن را قانون اساسی خود معرفی می‌نماید، در سال ۱۴۱۲ه . ق. به فرمان ملک فهد از مواهب تدوین سه قانون؛ شامل قانون اساسی، قوانین مجلس شورا و قانون مناطق ایالتی برخوردار شد. بر طبق اصل ۲۴ قانون اساسی، این کشور دارای سه قوه به شرح ذیل است: «قوای دولت بر سه قوه استوار است: قوه قضائیه، قوه مجریه و قوه مقننه؛ این سه قوه در انجام وظایف خود بر مبنای این قانون و دیگر قوانین، هماهنگی به عمل می‌آورند و پادشاه مرجع تمام این قوا می‌باشد.» ارکان قدرت در عربستان عبارتند از: الف. پادشاه؛ ب. شورای

ص:۱۱۰

۱- برای آگاهی از مشروح ملاقات‌ها و گفتگوهای جناب آقای هاشمی رفسنجانی با آقای امیر عبدالله، رجوع شود به درسنامه «میقات حج» ش ۳۰، ص۵۲.

خانـدان حـاکم؛ ج . قـوای سه گـانه. در کشور عربسـتان، وزارت عـدل (دادگسـتری) اداره سیسـتم قضـایی را بر عهـده دارد. مراجع قضایی این وزارتخانه عبارتنـد از: الف. شورای عالی قضایی] مجلس القضاء الاعلی [؛ ب. دادگاه عالی استیناف] محکمـۀ التمییز [؛ ج. دادگـاه عمـومی؛ د. دادگاه ویژه] محکمـۀ الجـوزیه [؛ ه . دادگـاه خـاص] المحکمـۀ الخاصـۀ للأـحوال الشخصـیّه [. در کشـور عربسـتان، پادشـاه رییس قـوه مجریـه و هیئـت وزیران است و پست نخست وزیری را بر عهـده دارد. پس از شـاه، عـالی‌ترین قـدرت اجرایی، هیأت وزیران می‌باشد. اعضای هیأت وزیران از سه دسـته تشـکیل یافته‌اند: الف. گروه شاهزادگان؛ ب. گروه تکنوکرات‌ها؛ ج. گروه سـنت‌گرایان مذهبی. پس از هیئت دولت، عالی‌ترین مقام اجرایی در هر منطقه، امیران آن مناطق می‌باشـند.کشور عربسـتان به سـیزده اسـتان تقسـیم شده است که از سوی پادشاه در رأس هر اسـتان، یکی از اعضای خانواده سـلطنتی به عنوان «امیر» آن منطقه منصوب می‌گردد. مؤسـسات عمومی عربستان عبارتند از: دیوان محاسبات عمومی ، دیوان خدمات شهری، سازمان امور استخدامی، اداره آمار عمومی، سازمان محیط زیست و هواشناسـی، هیئت عربی سـعودی اسـتاندارد (المواصـفات والمقاییس) ، مؤسـسه عمومی مخـارج و هزینه‌ها. ارتش عربسـتان از چهار نیرو تشـکیل شـده و دارای سازمان‌های متعـددی است. از نظر نظامی، عربسـتان به هفت منطقه فرماندهی تقسیم می‌شود:

ص:۱۱۱

۱. شمالی به مرکزیت تبوک؛ ۲. جنوبی به مرکزیت ابها؛ ۳. مرکزی به مرکزیت ریاض؛ ۴. مدینه به مرکزیت مدینه؛ ۵. غربی به مرکزیت جده؛ ۶. طائف به مرکزیت طائف؛ ۷. شرقی به مرکزیت ظهران. ارتش در نیروهای چهارگانه خویش دارای تجهیزات زرهی، توپخانه، تانک‌های سنگین، نفربرهای زرهی، خودروهای شناسایی، سلاح‌های ضد تانک، موشک‌های استینگر، کروتیل، شناورها، موشک‌انداز، اژدر افکن، مین جمع کن و یدک‌کش و هواپیماهای جنگی پیشرفته F۱۵و F۱۶ و هلی‌کوپترهای آپاچی بوده و از تفنگداران دریایی نیز برخوردار است. درجات نظامی این کشور از عالی به پایین عبارت است از:

فریق اول = ارتشبد؛ فریق = سپهبد؛ لواء= سرلشکر؛ عمید = سرتیپ؛ عقید = سرهنگ تمام؛ مقدّم = سرهنگ دوم؛ رائد = سرگرد؛ نقیب = سروان؛ ملازم اول = ستوان یکم؛ ملازم ثانی = ستوان دوم؛ ملازم ثالث = ستوان سوم و جندی = سرباز. سیاست و روابط خارجی عربستان در پنج بخش قابل تبیین است: الف. روابط با کشورهای غربی؛ ب. رابطه با چین و شوروی سابق؛ ج. روابط با همسایگان و کشورهای اسلامی؛ د. در ارتباط با مسأله فلسطین؛ ه . رابطه با جمهوری اسلامی.

ص:۱۱۲

خودآزمایی

۱. چگونگی تدوین قانون اساسی عربستان را توضیح دهید. ۲. ارکان قدرت در عربستان را نام برده و شرح دهید. ۳. جایگاه، وظایف و عملکرد قوای سه گانه عربستان را شرح دهید. ۴. مراجع قضایی قوه قضاییه عربستان را نام برده و هر یک را شرح دهید. ۵. مراجع مرتبط با قوه مجریه را شرح دهید. ۶. مؤسسات عمومی عربستان را نام برده و هریک را شرح دهید. ۷. سیستم دفاعی عربستان را با محوریت مناطق نظامی عربسان، امکانات ارتش و درجات نظامی عربستان توضیح دهید. ۸. پنج قسم روابط خارجی عربستان را نام برده و هر یک را توضیح دهید.

ص:۱۱۳

بخش سوم: تشکیلات مذهبی عربستان

اشاره

تشکیلات مذهبی عربستان

درس نهم

اشاره

تشکیلات مذهبی عربستان

هدف‌های آموزشی انتظار می‌رود با مطالعه این درس : ـ چگونگی نفوذ دین در عربستان و جناح مذهبی حاکم در عربستان را بدانیم. ـ پیشینه وهابیت را بدانیم. ـ انواع مذاهب در تاریخ دینی عربستان و نحوه شکل گیری آن‌ها را بدانیم. ـ سازمان های مذهبی عربستان را بشناسیم. ـ مؤسسات وابسته به سازمان رابطه العالم الاسلامی را بشناسیم. ـ سازمان‌های وابسته به امور مذهبی را بشناسیم.

ص:۱۱۴

در این درس، ذیل عنوان تشکیلات مذهبی عربستان به مواردی چون نقش دین در عربستان، پیشینه وهابیت و سازمان‌های مذهبی و وابسته به امور مذهبی عربستان می‌پردازیم و هر یک از سازمان‌های مرتبط با مسائل مذهبی را معرفی می کنیم، این سازمان‌ها عبارتند از: سازمان علمای بزرگ] هیئت کبار العلما [، سازمان رابطهٔ العالم الاسلامی، سازمان امر به معروف و نهی از منکر و سازمان‌های وابسته به امور مذهبی(مؤسسه ملی راهنمایی حجاج، معهد خادم الحرمین الشریفین لأبحاث الحج، مجتمع چاپ قرآن ملک فهد،کارگاه بافت پرده کعبه و حوزه‌های دینی و رهبران مذهبی).

۱. نقش دین در عربستان

دین در میان مردم عربستان نفوذ زیادی داشته، در اوضاع فرهنگی، سیاسی و اجتماعی آن نقش اساسی ایفا می کند. این کشور بر اساس ظواهر شریعت اسلامی اداره می‌شود؛ قوانینی چون قصاص و تعزیرات نیز در آن اجرا می‌شوند. هیچ دینی غیر از اسلام پذیرفته نیست و اماکن مذهبی غیر اسلامی همچون کلیسا، کنیسه و ... در آن وجود ندارد. رسانه‌های عمومی، احکام اسلامی را تبلیغ و ترویج نموده، از نشر و پخش هر گونه سخن و برنامه خلاف شؤون دینی جلوگیری می‌شود.

ص:۱۱۵

جناح مذهبی و سنت گرایان، از قدرت و نقش بسیار زیادی در حکومت و جامعه عربستان برخوردار هستند.
اکثر مردم این کشور از اهل تسنن می‌باشند؛ و کشور بر اساس مذهب وهابیت اداره می‌شود؛ بیشتر مردم نجد پیرو مذهب حنبلی و منطقه حجاز بیشتر مالکی مذهب‌اند و شاید به همین دلیل بود که آیین محمدبن عبدالوهاب که بیشتر بر اصول اعتقادات و آرای فقهی حنبلی تکیه می کرد، ابتدا در میان مردم نجد انتشار یافت. در شهر مدینه منوره و منطقه الشرقیه تعداد نسبتاً قابل توجهی از شیعیان امامیه زندگی می کنند و در عسیر و نجران نیز گروهی از اسماعیلیه وجود دارند. بخشی از یمنی‌های مقیم عربستان نیز زیدی مذهب هستند.

۲ . پیشینه وهابیت

پیامبر گرامی اسلام (ص) بعد از آن که بنیان اسلام را نهاد، با فراخوان مسلمانان به وحدت، جامعه اسلامی را متحد و یکپارچه ساخت؛ اما پس از رحلت آن حضرت، مسائل سیاسی، اعتقادی و فقهی موجب پیدایش مذاهب مختلف اسلامی گردید. نخست در مورد جانشینی پیامبر (ص) دو رأی و اندیشه شکل گرفت: ۱. گروهی از بزرگان صحابه همچون ابن عباس، سلمان ابوذر و مقداد و عده‌ای از مردم با استناد به واقعه غدیر خم و تصریح پیامبر (ص)در مواضع متعدد، حضرت علی (ع) را خلیفه و جانشین پیامبر می‌دانستند. صاحبان این اندیشه، «شیعه» نامیده شدند.

ص:۱۱۶

۲. در برابر، عـده‌ای به اسـتناد به رأی شورای سـقیفه و بیعت مردم، آنان که به حکومت دست یافتنـد (ابابکر، عمر، عثمان، امام علی (ع)) را خلیفه پیـامبر (ص) معرفی نمودنـد. دارنـدگان این رأی «اهـل سـنت و جماعت» نام گرفتنـد. عامل دیگر سیاسـی که موجب شکل‌گیری گروه دیگری به نام «خوارج» شـد، پذیرش حکمیت از سوی امام علی (ع) در جنگ با معاویه بود که خوارج آن را کفر تلقی نمودنـد. خوشـبختانه جریانـات مختلف این گروه در میان جامعه اسـلامی منقرض شدنـد و تنها انـدکی از یکی از معتـدل‌ترین جریانات آن به نام «اباضـیه» باقی ماندند. (۱) افزون بر عوامـل سیاسـی فوق، از نیمه دوم قرن اول هجری مسـائلی چون جبر و اختیار، قضا و قدر، حادث یا قدیم بودن کلام الهی و صفات خداوند مورد بحث و گفتگو واقع شد؛ در این گونه مباحث، شیعیان از سخن و هدایت اهل بیت پیامبر: پیروی می‌نمودند ولی در میان اهل سنت، مذاهب کلامی متفاوتی پدید آمد: ابتدا طرز تفکر عقل مدارانه‌ای بوجود آمـد که با تأمل و تفکر در مسائل اعتقادی به بحث و اظهار نظر می‌پرداختنـد. دارنـدگان این طرز تفکّر بعدها «معتزله» نامیده شدنـد. در خلال این مباحثـات، گروه‌هـای دیگر کلامی ماننـد جهمیه و... نیز به وجود آمدنـد. در برابر گفتگوهای کلامی و روش عقل مدارانه فوق، عده‌ای از محدِّثان که به «اهل حدیث» معروف گشتند، به مخالفت برخاسته، پرسش

ص:۱۱۷

۱- آشنایی با علوم اسلامی، کلام و عرفان شهید مطهری، ص۲۵.

را بدعت و هر گونه اندیشه و تفکر و بحث کلامی در مورد عقاید را ناروا دانسته، تنها معیار شناخت حق را «حدیث» معرفی نمودند. در رأس این محدِّثان می‌توان از «عثمان بن سعید دارمی» و مهم‌تر از وی «احمد بن حنبل» را نام برد که در رد فرقه‌های کلامی معتزله و جهمیه دست به قلم برده، با تأکید بر لزوم حدیث‌گرایی و تکیه بر ظاهر متون روایی، هرگونه تحلیل و تأمل عقلانی و خردورزی در احادیث را ممنوع اعلام نمودند. اهل حدیث به تدریج گستره کار خود را توسعه دادند و در زمینه فقه نیز بسیاری از مردم به احمد بن حنبل گرویدند. گفتنی است در میان خلفای عباسی، تنها مدافع حنبلیان، متوکل عباسی بود که هدایایی برای احمد بن حنبل فرستاد و با اهل حدیث همدلی و همراهی بسیار نمود. بعدها ابوالحسن اشعری از معتزله جدا شد و مکتب کلامی «اشاعره» را بنیان نهاد. از آن پس اهل حدیث به دو گروه تقسیم شدند: ۱. حنابله که همچنان هرگونه مباحثه و گفتگوی کلامی در زمینه اعتقادات را حرام و ناروا می‌دانستند. ۲. اشعریان که گفتگوهای کلامی را جایز می‌دانستند بر پیروی از ظواهر روایات در مسایل اعتقادی تأکید می‌ورزیدند. (۱) از سوی دیگر در کنار مکتب فقهی حنابله، سه مکتب فقهی؛ حنفی مالکی و شافعی نیز پدید آمد. مالک بن انس، همچون حنابله بحث‌های عقلی در اصول دین را ناروا و ممنوع اعلام نمود، ولی ابوحنیفه در مکتب

ص:۱۱۸

۱- همان، ص۵۶؛ عدل الهی شهید مطهری، ص ۱۰ - ۲۵.

فقهی خود با تکیه بر قیاس و رأی به استنباط احکام فقهی می‌پرداخت. بدین روی مورد شدیدترین حملات اهل حدیث قرار گرفت. به تدریج «اشعریان» به ویژه با حمایت حاکمان عباسی، از نظر کلامی بر اندیشه‌های دیگر غلبه یافتند و حنبلیان به ضعف و سستی گراییدند و کم کم از نظر فقهی نیز طرفداران خود را از دست دادند. در اواخر قرن چهارم هجری قمری «بربهاری» رییس حنبلیان بغداد

با تکیه بر ظواهر آیات و روایات، بار دگر عقایدی چون استقرار

خداوند بر فراز کرسی و دیده شدن در روز قیامت را زنده ساخت و از نظر فقهی، زیارت قبور را منع و نوحه‌گری بر امام حسین (ع) را ناروا خواند. (۱) اظهار چنین مطالبی، خشم علما و مردم را برانگیخت و موجب صدور اطلاعیه‌ای از سوی خلیفه «الراضی» در نادرستی عقاید و توبیخ یاران او گردید. برابر نوشته ابن الجوزی از آن پس، وی در خانه زنی پنهان شد و در همانجا مرد و بدون اطلاع مردمان او را در همان مکان غسل دادند و به خاک سپردند. (۲) حنبلیان به تدریج از میان رفتند تا آن که در اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم «ابن تیمیه» و سپس شاگردش «ابن قیم الجوزیه»، آراء و نظریاتی همسان با «بربهاری» ابراز داشتند و مجدداً عقاید اهل حدیث را با شدت بیشتری احیا کردند. ابن تیمیه نیز پس از اعلام نظر خود در مورد

ص:۱۱۹

۱- الکامل فی التاریخ، ابن اثیر، ج۶، ص۲۴۸.

۲- منهاج السنهٔ النبویه، ج۶، ص۳۲.

صفات خداونـد که در حقیقت جسم بودن خـدا را تـداعی می‌نمود، با مخالفت سـختی از سوی عالمان مسـلمان مواجه گردیـد و در جلسه‌ای در حضور علما و پس از شـنیدن اسـتدلال ایشان، حرف خود را پس گرفت و توبه نمود. ولی پس از چنـدی، رأی فقهی او که زیـارت را امری ناپسـند اعلام کرد، بار دیگر خشم همگان را برانگیخت و به دلیل مخالفت عمومی و شـکایت فرقه‌های مختلف اسلامی، به دسـتور ملک ناصـر به زنـدان افتـاد و در همان جا از دنیا رفت. (۱) پس از وی بـار دگر نهضـت سـلفی گرایی و رأی و اندیشه حنبلیان

رو به افول گذاشت تا آن که در قرن دوازدهم هجری «محمد بن

عبـد الوهـاب» آن افکـار را پی گرفت (۲) و بـا امیر درعیه محمـد بن سـعود جـد آل سـعود پیمـان بست و توافق نمود که محمـد بن عبدالوهاب، رهبری مذهبی و محمد بن سـعود جدّ آل سـعود، رهبری سیاسی و مدیریت حکومت را بر عهده گیرند که تاریخ آن به تفصیل در درس دوم ارائه شد.

۳ . سازمان‌های مذهبی عربستان

اشاره

در تشکیلات حکومتی عربستان، وزارت اوقاف، شؤون اسلامی،

ص:۱۲۰

۱- رحله ابن بطوطه، ج۱، ص۵۷.

۲- برای اطلاعـات بیشـتر از آیین وهـابیت رجوع شود به: الـذریعه، ج۱۰، ص۲۳۵ و ۲۳۶؛ آیین وهـابیت، آیت الله جعفر سـبحانی؛ وهابیت در ترازوی نقـد، علی محمـدی آشـنانی؛ تحلیلی نو بر عقایـد وهابیان، محمـد حسـین ابراهیمی؛ فرقه وهابی و پاسـخ شـبهات آن‌ها، علامه سید محمد حسن قزوینی؛ وهابیان، علی اصغر فقیهی؛ چهره واقعی وهابیت، حبیب روحانی و ...

دعوت و ارشاد، و سازمان‌های دیگر برای انجام امور مـذهبی تأسـیس شـده و به انجام امور مذهبی می‌پردازند. ولی رهبری دینی در عربستان در سازمانهای ذیل، سامان یافته‌اند:

الف. خاندان آل شیخ

بر اساس توافق اولیه محمد بن عبدالوهاب و خاندان آل سعود، امور مذهبی فرهنگی و قضایی در اختیار شـیخ محمد بن عبدالوهاب و فرزنـدان و نوادگـان وی می‌باشـد. به همین جهت که فرزنـدان و نوادگـان طایفه او «آل شـیخ» نامیـده می‌شونـد موقعیت و جایگاه خاصی در رهبری دینی وهابیت دارند.

ب. سازمان علمای بزرگ] هیئت کبار العلما [

این سازمـان در رأس امور دینی عربسـتان قرار دارد که به ریـاست مفتی کـل کشور اداره می‌شود و مرکب از ۲۱ تن از علمای طراز اول کشور می‌باشـد. عمـده فعالیت اعضای این سازمان صـدور فتوی است که نقش مهمی در مسائل مـذهبی و سیاسـی کشور دارد؛ زیرا در کشـور به صـورت رسـمی از هیـچ یـک از مـذاهب فقهی مشـهور اهـل سـنت یعنی حنبلی، شـافعی، حنفی، و مـالکی پیروی نمی‌شود، بلکه بر اساس فتاوی همین سازمان به ویژه فتوای رییس آن که معمولاً بر اساس مذهب حنبلی است عمل می‌شود. بالاترین مقام مذهبی این کشور «مفتی کل» است که به حکم پادشاه منصوب می گردد.

ص:۱۲۱

ج. سازمان رابطة العالم الاسلامی

این سازمان حدود ۴۰ سال قبل با عضویت نمایندگانی از سایر کشورها تشکیل گردید. این تشکیلات از پرقدرت‌ترین سازمان‌های مذهبی در عربستان محسوب می‌شود. بودجه سالانه این سازمان بالغ بر دویست میلیون ریال سعودی است و در بیشتر کشورهای جهان شعبه دارد. وظایف این سازمان عبارت است از: آموزش‌های اسلامی، توزیع کتب اسلامی و قرآن، آموزش زبان عربی، کمک به مؤسسات اسلامی. مؤسسات وابسته به این سازمان: ۱. مجمع فقه اسلامی؛ ۲. شورای عالی جهانی مساجد؛ ۳. سمینار زیربنایی تربیت اسلامی؛ ۴. مجالس قاریهٔ المساجد؛ ۵. سازمان جوانان اسلامی. این سازمان طی ۱۰ سال گذشته پول بسیار زیادی صرف ساخت بناهای اسلامی و ترویج مذهب وهابیت نموده است و دولت نیز در ده سال اخیر مبالغ هنگفتی در جهت ترویج اسلام، نشر و حفظ قرآن، مؤسسه ائمه ارشاد و سازمان‌های خیریه، بیمارستان‌ها و درمانگاه‌ها در خارج از کشور کمک کرده است. همچنین تعداد هزار مسجد در جهان و صدها مرکز اسلامی زیر نظر این سازمان مشغول فعالیت می‌باشند. افزون بر آن هزینه احداث ۲۰ مرکز اسلامی؛ ۱۲۵۹ باب مسجد؛ ۱۰۶۹ باب مدرسه؛ ۲۰۰ باب مؤسسه مذهبی؛ ۱۳۴ دانشگاه؛ ۴۱ باب درمانگاه؛ ۷۶ باب بیمارستان و یک ۱ باب انستیتو جهان عرب در پاریس را پرداخت نموده است.

ص:۱۲۲

د. سازمان امر به معروف و نهی از منکر

کشور عربستان یک کشور اسلامی و مذهبی است و همواره دارای فرهنگی آمیخته به دین و مذهب بوده است، از این رو مردم این کشور در کنار آداب و رسوم قبیله‌ای، نسبت به انجام فرایض دینی و آداب و سنن مذهبی پایبندی زیادی دارند. در عین حال سازمان امر به معروف و نهی از منکر به منظور دعوت مردم برای برگزاری نمازهای جماعت و جمعه، نظارت بر رعایت شؤون اسلامی و حجاب بانوان و جلوگیری از فعالیت مراکز غیر شرعی تشکیل شده است. اعضای این سازمان نقش پلیس منکرات را بر عهده دارند و با گشت زنی در خیابان‌ها، با موارد غیر مشروع برخورد می کنند. نهادهای دیگری که در عربستان به امور مذهبی می‌پردازند، عبارتند از: اداره تحقیقات علمی و مذهبی و صدور فتاوی و دعوت و ارشاد؛ جمعیت حفظ قرآن؛ المجمع الفقهی؛ ریاست عام امور حرم مکی و حرم نبوی؛ شورای عالی جهانی مساجد ؛ سازمان رسیدگی به وضع اقلیت‌های اسلامی در کشورهای غیر اسلامی.

ه . سازمان‌های وابسته به امور مذهبی

اشاره

در این بخش به معرفی چند مرکز مهم دیگر که می‌توان آن‌ها را مؤسسات وابسته به امور مذهبی دانست می‌پردازیم.

۱ . مؤسسه ملی راهنمایی حجاج

در پی فرمان ملک فهد در مورد ایجاد مرکز ارائه خدمات رفاهی

ص:۱۲۳

برای حجاج در سال ۱۴۰۵ه . ق. هیئت وزیران قانون تأسیس هیئت راهنمایی حجاج را به تصویب رساند. این مرکز که در مدینه منوره تأسیس گردید، بعداً به مؤسسه ملی راهنمایان تغییر نام داد. بخش‌های متنوع این مرکز عبارتند از: استقبال، اسکان، نظم، امور بعثه‌ها، گذرنامه نقل و...

۲ . معهد خادم الحرمین الشریفین لأبحاث الحج

این تشکیلات که به تصویب هیئت وزیران در سال ۱۴۰۱ه . ق. برای جمع آوری اطلاعات، حفظ محیط زیست و ارائه مشاوره فنی به شورای عالی حج تأسیس گردید، زیر نظر امیر نایف بن عبدالعزیز ولیعهد دوم، وزیر کشور و رییس شورای عالی حج اداره می‌شود، و دارای بخش‌های عمران و مهندسی، بهداشت و محیط زیست، امور اداری و انسانی، اطلاعات و خدمات علمی، امور تبلیغات و امور مالی می‌باشد.

۳ . مجتمع چاپ قرآن ملک فهد

ساخت این مجتمع بر اساس فرمان ملک فهد در سال ۱۴۰۳ه . ق. در مساحتی بالغ بر ۲۵۰/۰۰۰ متر مربع آغاز و در سال ۱۴۰۵ه . ق. افتتاح گردید. این مجتمع که زیر نظر وزارت اوقاف اداره می‌شود، به چاپ متن، ترجمه و تفسیر قرآن، نشر سیره نبوی و مجموعه آثار ابن تیمیه و تکثیر نوار قرائت قرآن می‌پردازد.

ص:۱۲۴

بخش‌های مختلف این مجمع عبارتند از: دروس قرآنی، ترجمه، شورای علمی مصحف، شورای ترجمه، هیئت مشاوران، بخش تکثیر نوار، سنت و سیره نبوی، مباحث و دراسات اسلامی. این مرکز، قرآن کریم را در بیست نوع مختلف در اندازه‌های بزرگ، متوسط و کوچک چاپ می‌کند و متوسط تولید سالیانه آن ۱۰/۰۰۰/۰۰۰ نسخه است. همچنین این مرکز نوار شش‌گونه قرائت را تکثیر و تفاسیری در سه حجم و ترجمه‌هایی به زبان‌های زنده دنیا و کتب سیره نبوی و مجموع فتاوای ابن تیمیه را به چاپ رسانده است. افزون بر آن، این مرکز به برگزاری دوره‌های تجوید نیز می‌پردازد.

۴ . کارگاه بافت پرده کعبه

مرکز نساجی و بافت پوشش کعبه به فرمان ملک عبد العزیز بن عبد الرحمن در سال ۱۳۴۶ ه . ق. ایجاد گردید. ملک فیصل آن را در سال ۱۳۸۲ ه . ق. تجدید بنا نمود. پس از وی در سال ۱۳۹۷ه . ق. ساختمان‌های بزرگ و جدیدی برای آن احداث و ماشین آلات نساجی آن نوسازی و مدرن گردید. هم اکنون این کارخانه برای هر سال یک پرده از حریر خالص طبیعی می‌بافد و با نخ‌های نقره طلا فام تزیین می‌کند.

۵ . حوزه‌های دینی و رهبران مذهبی

در عربستان، ۳۰ هزار باب مسجد معمولی و مسجد جامع وجود دارد. رهبران مذهبی این کشور نقش مهمی در کشور دارند. اکنون کشور

ص:۱۲۵

عربستان به دلیل قدرت مالی خود و نیز مراسم سالانه حج، و ضعف دولت‌های حاکم بر کشورهای اسلامی، نفوذ فراوانی در میان مسلمانان دارد و از این نفوذ به شدت بهره می‌برد. حوزه‌های دینی عربستان، به تدریج به شکل دانشگاه تکامل یافته است؛ در این دانشگاه‌ها افزون بر دانشجویان داخلی، دانشجویان خارجی به ویژه کشورهای اسلامی، با هزینه دولت عربستان، مقاطع تحصیلی خود را ادامه می‌دهند.

خلاصه

دین در میان مردم عربستان نفوذ زیادی داشته، در اوضاع فرهنگی، سیاسی و اجتماعی آن نقش اساسی ایفا می‌کند. این کشور بر اساس ظواهر شریعت اسلامی اداره می‌شود. اکثر مردم این کشور از اهل تسنن می‌باشند؛ در تشکیلات حکومتی عربستان، وزارت اوقاف، شؤون اسلامی، دعوت و ارشاد، و سازمان‌های دیگر برای انجام امور مذهبی تأسیس شده و به انجام امور مذهبی می‌پردازند. سازمان‌های مهم مذهبی این کشور عبارتند از: الف. سازمان علمای بزرگ] هیئت کبار العلما [؛ ب. سازمان رابطة العالم الاسلامی؛ ج. سازمان امر به معروف و نهی از منکر؛ د. سازمان‌های وابسته به امور مذهبی. از مراکز مهم دیگر وابسته به امور مذهبی عبارتند از: ۱. مؤسسه ملی راهنمایی حجاج؛ ۲. معهد خادم الحرمین الشریفین لأبحاث الحج؛

ص:۱۲۶

۳. مجتمع چاپ قرآن ملک فهد؛ ۴ . کارگاه بافت پرده کعبه؛

۵. حوزه‌های دینی و رهبران مذهبی.

خود آزمایی

۱. چگونگی نفوذ دین و جناح مذهبی حاکم در عربستان را شرح دهید. ۲. پیشینه وهابیت را مختصراً شرح دهید. ۳. انواع مذاهب در تاریخ دینی عربستان و نحوه شکل‌گیری آن‌ها را بیان کنید. ۴. سازمان‌های مذهبی عربستان را نام برده و هر یک را معرفی کنید. ۵. مؤسسات وابسته به سازمان رابطهٔ العالم الاسلامی را نام ببرید. ۶. سازمان‌های وابسته به امور مذهبی را نام برده و هر یک را معرفی کنید.

ص:۱۲۷

درس دهم

اشاره

آشنایی با برخی از مقرّرات عربستان

در ارتباط با امور حجاج

هـدف‌های آموزشـی انتظار می‌رود با مطالعه این درس : ـ ضـرورت آشـنایی با برخی از مقررات عربسـتان را بـدانیم. ـ مقررات مهم مرتبط با زائران را بدانیم.

ص:۱۲۸

در این درس به مقررات کشور عربستان در حوزه مسائلی چون همراه داشتن مواد مخدر، همراه داشتن دلار تقلّبی، تشابه اسمی، حوادث و تصادفات، مراحل تشکیل پرونده و مراحل انتقال جسد به ایران می‌پردازیم.

آشنایی با اهم مقرّرات

بدون تردید کسی که به یک کشور بیگانه سفر می‌کند، باید با مقرّرات و قوانین آن کشور آشنایی کامل داشته باشد تا در هنگام روبرو شدن با مشکلات بتواند به راحتی مشکلات خود و دیگران را حل کند و در بحران‌های مختلف، با درایت و بردباری، با صرف کمترین وقت، به بهترین نتیجه دست یابد، بر این اساس، به مهم‌ترین مشکلات و مسائلی که آشنایی با آن‌ها ضرورت دارد می‌پردازیم:

۱. مواد مخدر

از آنجا که مصرف کردن و همراه داشتن مواد مخدر در عربستان جرمی بسیار سنگین است، حتماً می‌بایست زائران در جلسات کاروان نسبت به این مسأله توجیه شوند. در عین حال و علی رغم تذکرات، گاه برخی از زائران معتاد می‌کوشند تا با جاسازی مقداری تریاک (و یا هر معجون دیگری که خود صلاح می‌دانند) خود را در ایام تشرف، از عوارض اعتیاد نجات دهند اما غافل از آن که مأموران حرفه‌ای عربستان به راحتی آن مواد را کشف می‌کنند و برای زایر و مسؤولان، مشکلاتی به وجود می‌آورند. در چنین حالتی، بهترین و موثّرترین راه نجات آن است که مدیر کاروان به طرفداری از مأموران و حمایت از نحوه عملکرد آن‌ها وارد صحنه شود و ساحت مقدس جمهوری اسلامی ایران را از این گونه اعمال منزه بداند وگرنه در صورت طرفداری از کار غلطِ زائر معتاد، هم به نظام مقدس حاکم بر ایران، بدبین می‌شوند و هم مشکلات فراوانی برای زائر

ص:۱۲۹

و مسؤولان ایجاد می‌نمایند. پیشنهاد می‌شود مدیر و مأموران ستاد مدینه و جده، به هیچ عنوان از فرد خاطی طرفداری نکنند. تجربه نشان داده است در چنین حالاتی، زائر راحت‌تر و سریع‌تر آزاد می‌شود.

۲. دلار تقلّبی

هر زائر می‌بایست برای تهیه ارز به مراکز قانونی و معتبر مراجعه نمایـد و از تهیه ارز از افراد و مراکز غیر مطمئن بپرهیزد؛ زیرا اگر در مدینه یا مکه، از صرّاف‌های سعودی، دلار تقلّبی دریافت کند او را به دام می‌اندازند و او را روانه ادارات شرطه می‌کنند، شرطه پس از بازداشت موقت، دلارهای تقلبی را ضبط و به صاحبش برنمی‌گرداند و در نهایت زائر را با خسارت فراوان و رنج روحی بسیار آزاد می‌کند. به مسافران تذکّر داده شود که از خرید ارز از افراد معمولی و دلاّل‌ها در ایران و عربستان اجتناب کنند.

۳. تشابه اسمی

گاهی زائری را در فرودگاه به خاطر مشابهت اسمش با اسم کس دیگر معطل می‌کنند و چون برای زائر سابقه نداشته، او و همراهانش سخت مضطرب و نگران می‌شوند. که باید با همراهی و تقویت روحیه، او را آرامش بخشید. به زائران آگاهی داده شود که معطل شدن در فرودگاه، مشکلی برای شما به وجود نمی‌آورد، چند ساعتی برای تحقیق، آن‌ها را نگه می‌دارند ولی سرانجام آزاد می‌شوند.

ص:۱۳۰

۴. حوادث و تصادفات

بـا عنایت به آن که افراد مسن و ناآشـنا به راه‌ها و خیابان‌ها و محل‌های عبور غیر مجاز، زودتر دچار آسـیب و حادثه می‌شونـد و چه بسـا این گونه افراد بر اثر تصـادف، عضو و یا جان خود را از دست بدهنـد، ولی به خاطر عـدم آشـنایی با مقرّرات عربسـتان، حقوق مسلّم آن‌ها و یا حقوق ورثه آن‌ها تضـییع گردد زیرا آن‌ها ندانسته و از جهت عدم آگاهی بدون تشکیل پرونده لازم و به جهت آن که در آن کشور غریب است و می‌خواهد به کشور خود برگردد، رضایت می‌دهند و پرونده مختومه می‌شود. و اغلب بر اثر ندانستن زبان و مفاهیم کلمات، در اداره پلیس و یا بیمارسـتان، به او پیشـنهاد می‌شود که «تنازل» بده، او هم بدون درک معنا و مفهوم تنازل، می‌گویـد: من با تنازل موافقم و در حالی ورقه را امضا می‌کنـد که نمی‌داند زیر ورقه رضایت را امضا کرده است! و مدتی بعد وقتی آشـنایان وی به دفتر نماینـدگی مراجعه می‌کننـد که فلاـن شـخص در فلاـن زمـان تصادف کرده و به نقص عضو مبتلا شـده، حق و حقوق خود را مطـالبه می‌کنـد، پس از تفحص و پیـدا کردن پرونـده توسـط دفتر نماینـدگی، معلوم می‌شود که مسافر به خاطر عـدم آگاهی از مقررات و شتابزدگی برای مراجعت به ایران، ندانستن زبان و معنای کلمات، از شکایت تنازل نموده؛ یعنی رضایت داده و پرونـده بسـته شـده است، لذا گفته می‌شود دیگر راهی برای احقاق حق او وجود ندارد. گاه نیز فرد تصادفی را به ایران می‌برند و در ایران فوت می‌کند و دلیلی بر اثبات دعوای خود ندارند که مرگ او به خاطر تصادف در عربستان بوده است.

ص:۱۳۱

برای طی صحیح مراحل قانونی تشکیل پرونده یک تصادف در عربستان باید امور ذیل را انجام دهیم تا بتوانیم حامی و مدافع منافع اتباع خود باشیم و حقوق مسلم آنان را استیفاء نماییم:

الف. حفظ صحنه اولیه تصادف

به مجرد تصادف، همراهان و آشنایانِ فرد آسیب دیده، باید صحنه تصادف را به حال اولیه حفظ کنند و به سرعت پلیس را در جریان بگذارند. پس از حضور پلیس و یادداشت مشخصات صحنه و زمان و مکان تصادف، باید فرد مجروح را به نزدیک‌ترین بیمارستان منتقل نمایند.

ب. یادداشت و ثبت مشخصات و ارائه آن به ستاد

همراهان مجروح باید نام و مشخصات پلیس و محل اداره او را بپرسند و پس از انتقال مجروح به بیمارستان و تحت درمان قرار دادن او، به دفتر ستاد (مکه یا مدینه) مراجعه کنند و گزارش مشروح را به قسمت «رفاه ستاد» تقدیم نمایند. بدیهی است این گزارش شامل مشخصات مجروح، راننده، وسیله نقلیه، زمان و مکان حادثه و مشخصات پلیس و اداره او می‌باشد.

ج. پی‌گیری پرونده در مجاری قانونی

مسؤول رفاه ستاد باید به «اداره مرور» که افسرش کروکی صحنه تصادف را ترسیم نموده، مراجعه نماید و تقاضا کند طی چه شماره‌ای آن حادثه ثبت شده است، شماره دفتر را بگیرد و به پرونده اضافه کند و مرتب تا پایان مراسم حج، به اداره مرور برای به جریان انداختن مراحل قانونی پرونده مراجعه نماید.

ص:۱۳۲

در پایـان، اگر بیمار همچنان بستری است و پرونـده مراحل نهایی خود را طی نکرده است، مسؤول موظف است به هنگام عزیمت به ایران، لیستی تهیه نماید و اسامی مجروحین، بیمارستان‌ها و شـماره پرونده آن‌ها و نام افسر و سایر مشـخصات مورد نیاز را ثبت و به دفتر نماینـدگی سازمان در جـده تحویل دهد. پس از طی این مراحل، دفتر نمایندگی در فرصت مناسب یکایک پرونده‌ها را توسط مـأمور خـاص ایـن قســمت، تعقیـب می‌کنـد و نـتیجه نهـایی را بـه مـدیریت رفـاه سازمـان حـج تقـدیم می‌دارد و اداره مراتـب را به خانواده‌های آن‌ها اعلام می‌کند.

د. مراحل انتقال جسد به ایران در صورت فوت و درخواست بازماندگان

اگر مجروح بر اثر شـدت حادثه فوت نمایـد و ورثه تقاضا کنند که جسد متوفی به ایران حمل گردد، در این صورت دفتر نمایندگی باید از سرکنسولگری کتباً تقاضا کند که مراتب را به امیر مکه مکرمه (مدینه) اعلام نماید آن‌گاه دارالاماره، به قسمت‌های مختلف نامه می‌نویسد و موافقت خود را اعلام می‌کند. مأمور سرکنسولگری به اتفاق مأمور دفتر نمایندگی باید حدود یک هفته در ادارات مختلف رفت و آمد کنند تا سرانجام موفق شوند جنازه به ایران حمل گردد. پس از انتقال جسد و یا به خاک سپاری در مدینه منوره و یا مکه مکرمه، نوبت تعقیب پرونده جهت دریافت دیه می‌رسد.

ص:۱۳۳

جسد زمانی به ایران انتقال می‌یابد و یا در عربستان به خاک سپرده می‌شود که بیمارستان گواهی فوت داده باشد، پلیس هم تأیید کند و این مدارک تماماً در پرونده متوفی ثبت و ضبط گردد.

۵ . دریافت دیه

اداره رفاه از خانواده متوفی می‌خواهد برگه حصر وراثت متوفی را به عربی ترجمه کنند و نیز ورثه، نامه‌ای بنویسند و سرکنسولگری جمهوری اسلامی ایران را در جده وکیل نمایند که به ادارات و محاکم مراجعه کنند و دیه متوفی را دریافت و به آن‌ها تسلیم کنند. این نامه‌ها پس از ترجمه باید به گواهی وزارت خارجه در تهران و به تأیید سفارت عربستان در تهران برسد و به دفتر نمایندگی سازمان در جده ارسال شود. آنگاه مأمور دفتر نمایندگی با در دست داشتن مدارک موجود، مراحل قانونی پرونده را در محاکم مختلف تا دریافت دیه، تعقیب می‌کند. در این هنگام نماینده سرکنسولگری با در دست داشتن مدارک و معرفی نامه از سرکنسولگری، در دادگاه حاضر می‌شود و دیه متوفی را دریافت می‌کند و در اختیار سازمان حج می‌گذارد که به خانواده متوفی تسلیم نمایند. گفتنی است مبلغ دیه اگر متوفی مرد باشد و راننده صد در صد مقصر شود، یکصد هزار ریال سعودی است که به ورثه تعلق می‌گیرد و چنانچه ۵۰٪ راننده و ۵۰٪ متوفی مقصر گردد؛ دادگاه، راننده را به پرداخت پنجاه هزار ریال محکوم می‌کند.

ص:۱۳۴

ولی اگر متوفی، زن باشـد، کلّ دیه، پنجاه هزار ریال است؛ زیرا دیه زن نصف دیه مرد، تعیین شـده است. اگر راننده از پرداخت دیه نـاتوان باشـد و قادر به پرداخت دیه نباشـد و فقر و اعسار او ثابت گردد، دادگاه راننـده را آزاد می‌کنـد و دیه متوفی را از بیت المال می‌پردازد.(۱)

خلاصه

فلسـفه وجودی کـاروان و انتخـاب مـدیر و معـاونِ واجـد شـرایط، تـأمین آسـایش، جلب رضایت زائر و اطمینان بر صـحت اعمال او می‌باشـد. بنـابراین کسـی که در یک کشور بیگانه است، بایـد با مقرّرات و قوانین آن کشور آشـنایی کامل داشـته باشـد تا به هنگام روبرو شدن با مشـکلات بتواند به راحتی مشـکلات زائران را حل کند. مقرّرات و مسائلی که آشنایی با آن‌ها ضرورت دارد به شرح زیر است: ۱. همراه داشـتن مواد مخـدر: پیشـنهاد می‌شود مـدیر و مأموران سـتاد جـده، به هیـچ عنوان از فرد خاطی طرفداری نکنند. تجربه نشـان داده است در چنین شـرایطی، زائر راحت‌تر و سـریع‌تر آزاد می‌شود. ۲. همراه داشـتن دلار تقلّبی: به مسافران خود تذکّر دهیـد از خریـد ارز از افراد معمولی و دلّال‌هـا اجتناب کننـد. ۳. تشابه اسـمی: به زائران خود آگاهی دهیـد که معطل شـدن شـما در فرودگاه، مشکلی برای شما به وجود نمی‌آورد، چند ساعتی برای تحقیق، نگه می‌دارند ولی سرانجام آزاد می‌شوید.

ص:۱۳۵

۱- اقباس از کتاب آشنایی با مقررات عربستان، تألیف دکتر سید عبدالوهاب طالقانی، نشر مشعر.

۴. حوادث و تصادفات. ۵. مراحل تشکیل پرونده: به مجرد تصادف باید صحنه تصادف را به حال اولیه حفظ کنند و به سرعت پلیس را در جریان بگذارند. پس از حضور پلیس و یادداشت مشخصات صحنه و زمان و مکان تصادف، فرد مجروح را به نزدیک‌ترین بیمارستان منتقل نمایند. تذکر این نکته ضروری است که همراهان مجروح باید نام و مشخصات پلیس و محل اداره او را بپرسند و پس از انتقال مجروح به بیمارستان و تحت درمان قرار دادن او، به دفتر ستاد (مکه یا مدینه) مراجعه کنند و گزارش مشروح را به قسمت «رفاه ستاد» تقدیم نمایند. مسؤول رفاه ستاد باید به «اداره مرور» که افسرش کروکی صحنه تصادف را ترسیم نموده، مراجعه نماید و تقاضا کند طی چه شماره‌ای آن حادثه ثبت شده است شماره دفتر را بگیرد و به پرونده اضافه کند و مرتب تا پایان مراسم حج، به اداره مرور برای به جریان انداختن مراحل قانونی پرونده مراجعه نماید. مسؤول موظف است به هنگام عزیمت به ایران، لیستی تهیه نماید و اسامی مجروحین با نام بیمارستان‌ها و شماره پرونده آن‌ها و نام افسر و سایر مشخصات مورد نیاز را ثبت و به دفتر نمایندگی سازمان در جده تحویل دهد. اگر مجروح بر اثر شدت حادثه فوت نماید و ورثه تقاضا کنند که جسد متوفی به ایران حمل گردد. مأمور سرکنسولگری به اتفاق مأمور دفتر نمایندگی باید حدود یک هفته در ادارات مختلف رفت و آمد کنند تا سرانجام موفق شوند جنازه به ایران برگردد. ۶. مراحل انتقال جسد به ایران: جسد زمانی به ایران انتقال می‌یابد و یا در عربستان به خاک سپرده می‌شود که بیمارستان گواهی فوت داده باشد، پلیس هم تأیید کند و این مدارک تماماً در پرونده متوفی ثبت و ضبط شود.

ص:۱۳۶

خود آزمایی

۱. ضرورت آشنایی با برخی از مقررات عربستان را برای مدیر و معاونین کاروان شرح دهید. ۲. مقررات مهم مرتبط با زائران را شرح دهید منابع و مآخذ

منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم. ۲. آشنایی با علوم اسلامی، کلام و عرفان، شهید مطهری، انتشارات صدرا. ۳. الأصالة و المعاصرة، فؤاد عبدالسلام الفارسی، شرکة المدینة المنورة للطباعة و النشر، ۱۴۱۲ ه . ق. ۴. الاعلام زرکلی، دارالعلم للملایین، بیروت، ۱۹۹۰م. ۵. اعیان الشیعه، محسن امین، مطبعه ابن زیدون دمشق، چاپ دوم، ۱۹۴۴م. ۶. بحارالانوار، علامه مجلسی، بیروت. ۷. البعثات الخارجیة للمملکة العربیة السعودیة، صادق علی حجازی، مطبوعات نادی مکة الثقافی، چاپ اول، ۱۴۰۳ ه . ق. ۸ . تاریخ البلاد العربیة السعودیه، دکتر منیر العجلانی، دارالشبل للنشر والتوزیع، ریاض، چاپ دوم، ۱۴۱۳ه .ق. ۹. تاریخ تحلیلی اسلام، سید جعفر شهیدی. ۱۰. تاریخ العربیة السعودیه من القرن الثامن عشر حتی نهایة القرن العشرین، الیکسی فاسیلیف، شرکة المطبوعات للتوزیع و النشر بیروت لبنان، چاپ اول، ۱۹۹۵ م.

ص:۱۳۷

۱۱. تاریخ المملکهٔ العربیهٔ السعودیه، صلاح الدین مختار، چاپ بیروت، دار مکتبهٔ الحیاهٔ . ۱۲. جغرافیای تاریخی کشورهای اسلامی، وزارت آموزش و پرورش، تهران، ۱۳۶۶ . ۱۳. الجغرافیا التاریخیه لشبه الجزیرهٔ العربیه، فی عصور ماقبل التاریخ، دکتر طلعت احمد محمد عبده، دانشگاه الازهر «دارالمعرفهٔ الجامعیه» مصر. ۱۴. الجزیرهٔ العربیه فی الوثائق البریطانیه، نجده فتحی صفوه، دارالساقی، بیروت، لبنان چاپ اول، ۱۹۹۶ م . ۱۵. جزیرهٔ العرب فی القرن العشرین، حافظ وهبه، چاپ مصر. ۱۶. حج، استاد مطهری، نشر صدرا. ۱۷. دراسات تاریخ الجزیرهٔ العربیه، تدوین و چاپ جمعی از اساتید دانشگاه ملک سعود، ۱۴۰۴ه . ق، ۱۹۸۴. ۱۸. دلیل الفنادق، معهد خادم الحرمین الشریفین لأبحاث الحج، مکه مکرمه. ۱۹. دلیل المملکهٔ العربیهٔ السعودیه، وزارت اعلام عربستان سعودی، ۱۹۹۶م. ۲۰. الذریعه الی تصانیف الشیعه، دار الاضواء، چاپ بیروت. ۲۱. رحله ابن بطوطه، مؤسسهٔ الرسالهٔ، بیروت. ۲۲. الرحلهٔ الحجازیه، محمد لبیب البتنونی، مکتبه الثقافهٔ الدینیه.

ص:۱۳۸

۲۳. شبه جزیرهٔ العرب، محمود شاکر، المکتب الاسلامی، چاپ بیروت، ۱۴۰۶ه . ق. ۲۴. الرد علی الاخنائی، ابن تیمیه، مطبعه سلفیه، مصر. ۲۵. عدل الهی، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، چاپ دهم. ۲۶. عربستان، محمد فخری، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ویرایش دوم. ۲۷. عربستان سعودی، رقیه عظیمی سادات، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، چاپ سوم ۱۳۸۰. ۲۸. فرازهایی از زندگی پیامبر اسلام، جعفر سبحانی، نشر مشعر، ۱۳۸۱. ۲۹. الفهرست، ابن ندیم بغدادی، چاپ تجدد. ۳۰. قلب الحجاز، عاتق بن غیث البلادی، دارمکه للنشر و التوزیع. ۳۱. الکامل فی التاریخ، ابن اثیر، دار صادر بیروت. ۳۲. کشف الشبهات، محمد بن عبدالوهاب، الریاسهٔ العامه للادارات البحوث العلمیه، ریاض. ۳۳. المدن و الاماکن الأثریه فی شمال و جنوب الجزیرهٔ العربیه، احمد حسین شرف الدین، چاپ ریاض، مطابع الفرزدق التجاریه، ۱۴۰۴ه .ق. ۳۴. مروج الذهب، مسعودی، دارالفکر بیروت، ۱۴۰۹. ۳۵. معجم ادویهٔ الجزیره، عبدالله بن محمدبن خمیس، چاپ اول، ۱۴۲۵ه . ق. ریاض مطابع الفرزدق التجاریه. ۳۶. ملوک العرب، امین الریحانی، بیروت ۱۹۲۴. ۳۷. منهاج السنهٔ النبویه، ابن تیمیه، جامعه امام محمد بن سعود عربستان.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)
با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند
بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹
بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.
مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.
اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.
از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :
الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی
ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه
ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...
د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر
ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای
و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)
ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...
ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : -IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹